

Filozofická
fakulta
Faculty
of Arts

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Filozofická fakulta
Historický ústav

Diplomová práce

DAR V SYMBOLICKÉ KOMUNIKACI ŠLECHTICKÉ SPOLEČNOSTI ČESKÝCH ZEMÍ POČÁTKEM NOVOVĚKU

Autor práce: **Bc. Jakub Kalivoda**

Studijní obor: Učitelství pro střední školy: Anglický jazyk a literatura – Dějepis

Ročník: II.

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

2023

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci na téma Dar v symbolické komunikaci šlechtické společnosti českých zemí počátkem novověku jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 28. dubna 2023

Jakub Kalivoda

Poděkování

Rád bych poděkoval prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., za důkladné, obětavé a inspirativní vedení diplomové práce. Poděkování patří také zaměstnancům Státního oblastního archivu Třeboň za přívětivou spolupráci, se kterou vždy vycházejí vstříc začínajícím badatelům. Dále děkuji všem kolegům a přátelům, kteří během psaní práce trpělivě vyslechli má vyprávění o šlechtických darech, zejména Františku Schwarzovi. Všichni přidali řadu vlastních poznatků a postřehů, které bych si bez nich neuvědomil.

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zabývá dary ve společnosti předbělohorské české a moravské šlechty. Na základě analýzy epistolografických pramenů se pokouší přiblížit osoby dárců a obdarovaných, předměty posílané jako dary a účely, kterých měl tento společenský akt dosáhnout. Velké množství nalezených dopisů umožnilo použití kvantitativního přístupu, prameny jsou však analyzovány i sémanticky. Obdarování je v práci nahlíženo jako způsob komunikace, kterým si zúčastnění šlechtici předávali nějaké informace. Teoreticky je pohled na dary zakotven v antropologických a sociologických pracích Marcela Mause, Pierra Bourdieua a dalších.

Abstract

This diploma thesis concerns itself with gifts in the noble society of fifteenth century Bohemia and Moravia. With the use of epistolary sources, the thesis tries to describe the nobles sending or receiving gifts, the items making up the gifts and the purpose of this social act. The number of uncovered letters allowed for quantitative approach; however, the sources are also analysed semantically. The thesis considers gift giving a mode of communication, used to convey information. Gift giving is theoretically approached on the basis of the works of Marcel Mauss, Pierre Bourdieu and others.

Obsah

1. Úvod	8
2. Dárci a obdarovaní	23
3. Druhy darů	34
4. Účely darů	58
5. Závěr	72
6. Seznam použitých pramenů a literatury	75
6.1. Nevydané prameny	75
6.2. Vydané prameny	76
6.3. Literatura	78
Seznam příloh	86

1. Úvod

Bádání o šlechtě představovalo jeden z důležitých směrů české historiografie už od raného novověku. Humanističtí a barokní autoři historických prací, jako Václav Březan, Bartoloměj Paprocký z Hlohol nebo Bohuslav Balbín, se zaměřovali zejména na genealogie svých patronů a legendy o jejich předcích.¹ Tyto práce nebyly vůči urozeným vždy úplně nekritické, ale vliv patronů lze rozpoznat v kladném hodnocení většiny šlechtických vlastností.²

Zakladatel moderní české historiografie, František Palacký, zaujal ke šlechtě zcela opačné stanovisko a nařkl ji z nedostatečného národního cítění. Šlechta podle něj nebránila dostatečně českou vlast před německým vlivem a kvůli ní došlo k bělohorské národní potupě.³ Palacký sice urozené odsoudil, ale přesto pracoval s mnoha prameny, uloženými ve šlechtických archivech. Svým rozsáhlým historickým dílem poukázal Otec národa na užitečnost těchto pramenů. Některé sám vydal v edici Archiv český a v této činnosti pokračovali jeho žáci a další čeští historici.⁴ Prameny ze šlechtických rodinných archivů přitahují ediční činnost dodnes.⁵

Palackého pojetí dějin se v odborné historiografii neudrželo po smrti svého tvůrce příliš dlouho. Citově zabarvené vlastenecké vidění historie vystřídala přísná vědeckost Jaroslava Golla.⁶ Jeho žák Josef Pekař mohl ve svém díle o černínském panství Kost podat mnohem vyváženější pohled na raně novověkou šlechtu.⁷ Proti odsuzování urozených lidí se Pekař postavil i na politické úrovni skrze kritiku prvorepublikové pozemkové reformy.⁸ Na bádání pobělohorské šlechty bez jejího zatracování navázal Gollův žák Zdeněk Kalista.⁹ Z přelomu 19. a 20. století zbývá pro dějiny šlechty zmínit historika, topografa a kastelologa Augusta Sedláčka. Ve svém monumentálním patnáctisvazkovém díle Hrady, zámky a tvrze Království

¹ Jaroslav PÁNEK (ed.), Václav BŘEZAN, Životy posledních Rožmberků I-II, Praha 1985; Josef POLIŠENSKÝ (ed.), Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, Zrcadlo Čech a Moravy, Praha 1941; Balbínova genealogická díla zatím zůstávají nevydána.

² Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha 2002, s. 10-11

³ Tamtéž, s. 13-14.

⁴ František PALACKÝ (ed.), Archiv český I-VI, Praha 1840-1872.

⁵ Na vydávání osobních šlechtických pramenů se zaměřuje Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd České republiky v rámci projektu Prameny k českým dějinám 16. – 18. století (Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI. – XVIII. illustrantia).

⁶ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, Praha 2007, s. 384-416.

⁷ Josef PEKAŘ, Kniha o kosti, Praha 1998².

⁸ Týž, Omyly a nebezpečí pozemkové reformy, Praha 1923, zejména s. 6-26.

⁹ Zdeněk KALISTA, Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra, Praha 1932, týž, Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok, Jinočany 1994, s. 114-150.

českého popsal všechna historická sídla šlechticů, která v Čechách našel, uvedl kdo je kdy vlastnil a často připojil popis urozených osob podle nalezených pramenů nebo místních legend.¹⁰ Při cestování po hradech, zámcích a tvrzích se snažil poznat, jaký byl život pánů, rytířů a jejich poddaných. Řadí se tak často mezi první české kulturní historiky vedle Čenka Zíbrta a Zikmunda Wintra.¹¹

Ve 20. století se zejména z ideologických důvodů obrátil zájem historiografie k ekonomické činnosti historických aktérů. Vládnoucí komunistický režim přestal považovat šlechtu za zrádce národa, jako Palacký, ale nahlížel ji naopak jako vykořisťovatele rolnické a dělnické třídy.¹² Přestože tendenční závěry marxistických prací lze popsat přinejmenším jako značně zjednodušující, vznikaly i v této době studie přínosné pro historické poznání. Díla Aloise Míky, pojednávající o feudálním velkostatku nebo ekonomickém rozvrstvení šlechty, jsou dodnes užitečná.¹³ Na problematiku velkostatků zaměřil svou první monografii Josef Válka.¹⁴ Dalším tématem šlechtického hospodářství bylo úvěrové podnikání a zadlužení, probádané v osmdesátých letech zejména Václavem Ledvinkou.¹⁵

První pokusy odpoutat dějiny šlechty od dogmatické hospodářské historiografie přišly v uvolněné atmosféře šedesátých let. Českobudějovické nakladatelství Růže připravilo trilogii knih, kladoucí důraz na kulturní dějiny jihočeských urozených rodů. Před nástupem normalizace a opětovném utužení ideologických pout však stačil vyjít jen první díl, pojednávající o pánech z Rožmberka a pánech z Hradce v předbělohorské době.¹⁶ Druhý díl, vydaný po normalizaci, se nesl v tónu hospodářských dějin padesátých let.¹⁷ Třetí část trilogie, pojednávající o barokní době, vyšla až po sametové revoluci v roce 1994.¹⁸

V sedmdesátých letech 20. století začaly vedle odborných prací zaměřených na hospodářské dějiny šlechty vznikat další práce zaměřující se na urozené životopisně. Josef Janáček mohl díky svému literárnímu nadání vydávat historické knihy zaměřené na šlechtu pro širokou čtenářskou veřejnost a díky popularizačnímu charakteru nemusely být knihy zcela spoutány vládnoucí ideologií. Ve svých pracích o Albrechtu z Valdštejna a urozených

¹⁰ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*, Praha 1882-1927.

¹¹ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 12-13.

¹² *Tamtéž*, s. 19.

¹³ Alois MÍKA, *Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.-XVII. století)*, Sborník historický 1, 1953, s. 122-213; *týž*, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, Sborník historický 15, 1967, s. 45-73.

¹⁴ Josef VÁLKA, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962.

¹⁵ Václav LEDVINKA, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596*, Praha 1985 (= *Monographia Historica Bohemica I*).

¹⁶ František KAVKA, *Zlatý věk Růží. Kus české historie 16. století*, České Budějovice 1966.

¹⁷ Alois MÍKA, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, České Budějovice 1970.

¹⁸ Z. KALISTA, *Století*.

ženách české renesance líčil šlechtice a šlechtičny jako osoby z masa a kostí, které nelze nekriticky oslavovat, ale ani úplně odsoudit.¹⁹ Přestože vyšly Janáčkovy práce téměř před padesáti lety, stále jsou uváděny na vysokoškolských seznamech doporučené literatury a zůstávají v oblibě studentů. Biografickou metodu uplatnili v pozdější době další historici šlechty, například Noemi Rejchrtová pro Václava Budovce z Budova, Jaroslav Pánek pro poslední Rožmberky, Marie Koldinská pro Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic nebo Tomáš Knoz pro Karla staršího ze Žerotína.²⁰

V posledních 34 letech měla česká historiografie možnost reagovat na rozličné podněty západní vědy. Na bádání raně novověké šlechty byl velmi vlivný strukturalismus, který se v omezené formě objevoval už v předlistopadových vysokoškolských skriptech Josefa Války.²¹ Strukturalismus označuje přístupy v různých společenských vědách nahlížejících na společnost a kulturu jako na soubor propojených a navzájem se ovlivňujících prvků. V moderní historiografii už nelze považovat šlechtu za jeden homogenní celek, který buď zradil národ nebo utlačoval poddané. Šlo o komplikovanou a různorodou společenskou skupinu, ovlivněnou a zároveň ovlivňující ostatní společenské skupiny.²² Nejvýznamnější díla strukturalistického pojetí raně novověké šlechty vznikla už v prvním desetiletí 21. století.²³ Stále se však jedná o směr inspirativní pro mnoho prací, včetně té předkládané.

Druhým z metodologických směrů, ovlivňujících od devadesátých let bádání o šlechtě, je historická antropologie. Jde o využití antropologických přístupů ve výzkumu historie. Zaměřuje se na každodenní život, jednání a myšlení historických aktérů.²⁴ Protože historickoantropologické přístupy využívají zejména osobní prameny, hodí se pro výzkum raně novověké šlechty. První syntetická práce přibližující předbělohorskou šlechtu historickoantropologickou optikou vyšla na začátku 21. století.²⁵ Historickoantropologický přístup k dějinám šlechty stále nabízí řadu neprozkoumaných témat.

Historická věda prošla od 16. století mnoha změnami, ale zaměření na raně novověkou šlechtu bylo vždy jedním z přínosných směrů výzkumu a do dnešní doby nabízí příležitosti k

¹⁹ Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978; týž, *Ženy české renesance*, Praha 1976.

²⁰ Noemi REJCHRTOVÁ, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984; Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989; Marie KOLDINSKÁ, *Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic. Cesta intelektuála k popravišti*, Praha 2004; Tomáš KNOZ, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008.

²¹ Josef VÁLKA, *Česká společnost v 15. – 18. století (Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu), I. Předbělohorská doba*, Praha 1972.

²² Craig CALHOUN (ed.), *Dictionary of the Social Sciences*, New York 2002, s. 467-468.

²³ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004; Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

²⁴ Richard VAN DŮLMEN, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha 2002.

²⁵ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*.

využití nových metodologií a badatelských otázek. Předkládaná práce se zaměřuje na symbolickou komunikaci mezi šlechtici. Symbolická komunikace je jedním z historickoantropologických konceptů německé historičky Barbary Stollberg-Rilinger.²⁶ Komunikaci mezi historickými aktéry nahlíží v symbolické rovině. Nevystačí si s texty dopisů nebo smluv, zohledňuje i gesta, ceremoniály, prostory jednání nebo doprovodné slavnosti. Skrze symbolickou rovinu komunikace se snaží proniknout hlouběji do myšlení jejích členů. Barbara Stollberg-Rilinger svou metodu symbolické komunikace zaměřila na významné politické události, jako byly korunovace nebo příjezdy králů a císařů do měst. V české historiografii byla symbolická komunikace až donedávna reflektována také zejména v politické rovině.²⁷ Předkládaná práce se pokouší využít stejnou metodu pro osobní komunikaci mezi šlechtici. Nešlo zde o politické dějiny ani o krále a císaře. Šlechtici v této studii se často ani na politickém životě království nebo markrabství nepodíleli. Posílání darů sledovalo jiné účely. K symbolické komunikaci zde také docházelo, ale na symboly je třeba hledět ve světle všedního šlechtického života spíše než ve světle raně novověké politiky.

Před výzkumem role darů v české šlechtické společnosti raného novověku je nutné vymezit si samotný význam pojmu dar. Podle nejjednodušší slovníkové definice je dar „věc daná někomu bez náhrady“.²⁸ Tento prostý popis není dostatečný, což dokazuje řada antropologů, sociologů a filozofů, kteří věnovali obdarování své články a monografie. Dar podle nich navzdory uvedené definici zpravidla nebývá bez náhrady.²⁹ Obdarování lidé se naopak snaží odplatit a nezůstávat v dluhu.³⁰ „Dar si vždy odplaty žádá“.³¹ V nejlepším případě překoná protidar hodnotu původního daru a z obdarovaného se stane dárce. Celý proces se poté může opakovat.³² Takové chování je od obdarovaného očekávané podle

²⁶ Barbara STOLLBERG-RILINGER, *Des Kaisers alte Kleider: Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches*, München 2013; táž, *Rituale*, Frankfurt – New York 2013; táž – Tim NEU (edd.), *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*, Köln 2013.

²⁷ Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= *Monographia historica* 6); symbolickou komunikací se v politické rovině zabývá první část kolektivní monografie Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Rostislav SMÍŠEK (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku*. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu, České Budějovice 2019, s. 21-106.

²⁸ *Slovník současné češtiny*, Brno 2011, s. 105.

²⁹ Jacques T. GOLDBOUT – Alain CAILLÉ, *The World of the Gift*, Montreal – London 1998, s. 4-6.

³⁰ Harry LIEBERSOHN, *The Return of the Gift*, Cambridge 2011, s. 2.

³¹ Citovaný aforismus pochází z raně středověké islandské básně, Aaron GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1972, s. 171. Smyslem je však totožný s moderními teoriemi daru.

³² Marcel MAUSS, *The Gift. The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*, London – New York 1990. Antropologické chápání daru vždy počítá s nerovností mezi dárce a obdarovaným. Dar je proto někdy popisován jako násilné podřízení druhého, Maurice GODELIER, *The Enigma of the Gift*, Chicago 1999, s. 11-15.

nepsaných a nevyslovených pravidel daru. Kvůli rozdílu mezi obecně přijímanou slovníkovou definicí a závěry společenskovědních výzkumů je třeba pozastavit se nad teoriemi obdarování.

První a dodnes směrodatnou práci o darech vydal v meziválečné Francii antropolog Marcel Mauss.³³ S využitím etnologických pozorování se zaměřil na zvyky obdarování ve společnostech, které považoval za primitivní. Sledoval dary domorodců z ostrovů jižního Pacifiku a severoamerických Indiánů. Jejich zvyky porovnal s nejstaršími normativními prameny indoevropských národů.³⁴ Mezi dary obyvatel Oceánie, severní Ameriky a Evropy našel celou řadu podobností.³⁵ Podle Mausse byl dar základem civilizace. Cizí lidé poprvé odložili své zbraně tehdy, když si něco navzájem dávali.³⁶ V „primitivních“ společnostech bylo samozřejmostí, že každý dar musí být oplacen protidarem. Pokud se tak nestalo, byl obdarovaný potrestán samotným duchem daru.³⁷ Obdarování Mauss popsal jako cyklický proces. První fází bylo předání daru, poté jeho přijetí a na konec odplacení protidarem.³⁸ Ten byl přijat jako prostý dar a vše se opakovalo.

Jako tanec tří grácií zpodobňoval obdarování už Seneca. Každá z žen zosobňovala jeden z popsáných kroků. Když byl vztah mezi dárce a obdarovaným dobrý, tancovaly tři gracie stále dokola. Pokud však jedna z nich klopýtla a například nedošlo k patřičnému přijetí daru, tanec skončil.³⁹ Symbolické zobrazování daru jako tance tří grácií pokračovalo do raného

³³ M. MAUSS, *The Gift. The Form and Reason*. První francouzské vydání vyšlo v roce 1925.

³⁴ Konkrétně se římskými zákony dvanácti desek, ranými germánskými zákoníky a indickými bráhmanskými zákoníky. Tamtéž, s. 61-82.

³⁵ Tamtéž, s. 60-61.

³⁶ Tamtéž, s. 59.

³⁷ Duch daru popsal Mauss použitím maorského konceptu *Hau*, tj. víra, že každá věc má svou duši a může potrestat svého vlastníka. M. MAUSS, *The Gift. The Form and Reason*, s. 13-16. Maussovu mystifikaci obdarování kritizoval už jeho první pokračovatel, Claude LÉVI-STRAUSS, *Introduction to Marcel Mauss*, London 1950, s. 45-50. Místo spoléhání na *Hau* měl podle něj Mauss vytvořit konkrétní a vědecký model darů. Z vyvolávání duchů daru byli přesto nařčeni i antropologové dalších generací, jako Maurice Godelier, srov. Beate WAGNER-HASEL, *Egoistic Exchange and Altruistic Gift: On the Roots of Marcel Mauss' Theory of the Gift*, in: Gadi ALGAZI – Valentin GROEBNER – Bernhard JUSSEN (edd.), *Negotiating the Gift. Pre-Modern Figurations of Exchange*, s. 141-173, zde s. 141-143.

³⁸ M. MAUSS, *The Gift. The Form and Reason*, s. 50-55.

³⁹ Václav BAHNÍK (ed.), *Lucius Annaeus SENECA, O dobrodiních*, Praha 1992, s. 22: „... [povím] proč jsou Gracie tři a proč jsou sestry, proč se drží za ruce, proč se usmívají, proč jsou mladé a panenské a proč jsou oděny nepřepásaným průsvitným šatem. Podle některých jedna z nich dobrodiní dává, druhá je přijímá a třetí oplácí... (...) Proč tančí v uzavřeném kruhu a drží se při tom za ruce? Proto, že řetěz dobrodiní přecházejícího z ruky do ruky se zase vrací k dárce a ztrácí vzhled celku, jestliže je někde přerušen, kdežto je překrásný, jestliže je stále souvislý a dodržuje střídání.“

novověku.⁴⁰ Díky opakovanému vzájemnému obdarování mohly podle Mausse vzniknout větší společnosti založené na důvěře.⁴¹ Dary a protidary byly předobrazem pro všechny ostatní způsoby výměny věcí jako obchod nebo almužnu. Téměř sto let stará studie je stále uznávaná jako základ moderního společenského vědního bádání o darech.⁴² Jejím největším přínosem byl důraz na nezbytnost protidaru. Obdarování bylo chápáno jako oboustranná výměna věcí či služeb. Nebylo předáním „věci dané někomu bez náhrady“, ale důležitým společenským aktem, vyžadujícím reciprocitu. Protože se všechny dary opětovaly, tvořily mezi dárce a obdarovaným silnou vazbu, kterou je záhodno bádát při studiu komunikace společenských struktur.

K Maussově teorii se vyjadřovaly všechny další antropologické, sociologické a filozofické práce o darech, ať už s ní souhlasily, nebo ne.⁴³ Jejím největším kritikem byl zřejmě francouzský filozof Jacques Derrida. Marcel Mauss podle něj psal o ekonomii, směně a protidarech, ale nikdy o samotných darech.⁴⁴ Souhlasil, že smyslem obdarování je výměna předmětů, ale vyvodil z toho, že dar je nemožný. Aby byl skutečný, musel by se ve chvíli obdarování zastavit čas. Dar jinak nelze vyjmout z cyklického procesu výměny. Obdarování nelze považovat za reálné.⁴⁵ Další problém tvoří moment, kdy se darovaný předmět změní ve vlastnictví obdarovaného a přestává být darem. Když obdarovaný přestane na dar hledět jako na cizí věc, ale jako na svou vlastní, dar mizí.⁴⁶ Nemožnost daru by ale podle Derridy neměla odrazovat od jeho bádání.⁴⁷ Přestože je obdarování neskutečné, tak k němu ve společnosti dochází. O přítomnosti nemožného daru ve společnosti svědčí už literatura na toto téma, nebo samotné slovo dar. Obdarování se za nemožné jen vydává.⁴⁸ Dar jako „věc daná někomu bez náhrady“ je simulakrum, myšlenkový odraz něčeho neexistujícího, který je vnímán reálnější než vlastní skutečnost.⁴⁹

⁴⁰ Natalie Z. DAVIS, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Madison 2000, s. 11-22; Felicity HEAL, *Power of Gifts. Gift Exchange in Early Modern England*, Oxford 2014, s. 121.

⁴¹ M. MAUSS, *The Gift. The Form and Reason*, s. 102-107.

⁴² Se shrnutím literatury Olli PYYTHINEN, *The Gift and its Paradoxes. Beyond Mauss*, Farnham 2013, s. 16-32.

⁴³ Tamtéž, s. 16-65.

⁴⁴ Jacques DERRIDA, *Given Time: I. Counterfeit Money*, Chicago 1991, s. 24-27.

⁴⁵ Tamtéž, s. 9-13.

⁴⁶ Tamtéž, s. 14.

⁴⁷ Tamtéž, s. 29-33.

⁴⁸ Tamtéž, s. 7: „It [dar] announces itself, gives itself to be thought as the impossible.“

⁴⁹ Tamtéž, s. 33. K sémiotickému konceptu simulakra Jean BAUDRILLARD, *Simulacra and Simulation*, Ann Arbor 1994, zvláště s. 1-42.

V praktičtějším kontextu interpretoval Maussovu teorii sociolog Pierre Bourdieu. Podobně jako Derrida se zajímal o rozdíl mezi subjektivním chápáním daru jako „věci dávané bez náhrady“ a objektivní pravdou, podle které si dary žádaly odplatu. Na rozdíl od něj nabídl řešení problému. Bourdieu popsal obdarování jako společenskou hru s vlastními pravidly.⁵⁰ Pravdu o daru rozdělil na subjektivní a objektivní.⁵¹ Dárce i obdarovaný nahlas uznávají subjektivní pravdu, podle níž je dar dáván jen z dobré vůle dárce a s žádnou náhradou se nepočítá. Zároveň si ale oba aktéři uvědomují objektivní pravdu, podle které je vyžadován protidar.⁵² Objektivní pravda nesmí být nikdy vyslovena nahlas. Její zamaskování je smyslem hry. Kdyby ji někdo z aktérů přiznal, společenská hra by skončila. Nejeftektivnějším nástrojem k jejímu zakrytí byl podle Bourdieua čas.⁵³ Když je dar odplacen ihned, tak hrozí odhalení objektivní pravdy. Dar se stává pouhou výměnou. Pokud je mezi darem a protidarem delší časový odstup, jsou skutečná pravidla hry zahalena.⁵⁴

K uvedeným teoriím je třeba přihlédnout během historického výzkumu. Kdyby si badatel vystačil se slovníkovou definicí daru jako „věci dané někomu bez náhrady“, nepřineslo by studium darů mnoho ovoce. Až s vědomím složitosti obdarování jako společenského komunikačního aktu získávají dary mezi šlechtici dostatečnou váhu. Antropologické a sociologické teorie obdarování umožňují historikovi hlubší analýzu tohoto fenoménu v dějinách. V předkládané práci jsou dary nahlíženy jako nástroje komunikace. Nebyly náhodné a bezúčelné. Každý případ obdarování se řídil nepsanými společenskými pravidly očekávaného chování, z nichž nejdůležitější byla nezbytnost protidaru. Vztah mezi dárce a obdarovaným nekončil předáním daru. Následovat musela výměna rolí, kdy obdarovaný vyrovnal účty. Tato práce si klade za cíl přiblížit vztahy mezi urozenými dárce a obdarovanými. Hledá důvody obdarování. Ačkoli šlechtici tvrdili, že posílají dary „z lásky“ a nevyžadovali žádnou odplatu, objektivní skutečnost byla jiná.⁵⁵ Společenskovědní teorie darů ukazují, že lze hledat motivace dárce, aniž by jejich dary byly považovány za falešné či prospěchářské. Dar zůstává plodem lásky a štědrosti, zároveň je však dáván s očekáváním odplaty.

⁵⁰ Pierre BOURDIEU, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge 1977, s. 4-8.

⁵¹ Týž, *Marginalia – Some Additional Notes on the Gift*, in: Alan D. SCHRIFT (ed.), *The Logic of the Gift. Toward an Ethic of Generosity*, London – New York 1997, s. 231-241, zde s. 231.

⁵² Pierre BOURDIEU, *The Logic of Practice*, Redwood City, 1990, s. 100.

⁵³ Tamtéž, s. 99-103.

⁵⁴ Týž, *Outline*, s. 6-9.

⁵⁵ Např. SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura*, ze Švamberka, inv. č. 293, Horažďovice, 1. 6. 1564, Břetislav Švihovský z Rýzmburka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... než z lásky té, kterouž vždycy k Vaší Milosti mám... (...) ...něco málo posílám...“

Problematika obdarování zůstala dlouhou dobu převážně na poli antropologie.⁵⁶ Do hledáčku historiků se dary dostaly až s průnikem obou věd v historické antropologii během devadesátých let 20. století.⁵⁷ Badatelé začali nahlížet na historické společnosti pomocí antropologických teorií, včetně Maussovy teorie darů. První historická monografie o darech vyšla z pera kanadské historičky se zájmem o raně novověkou Francii Natalie Z. Davis.⁵⁸ Detailně přibližuje funkci daru ve všech složkách života ve Francii v 16. století. Davis ukázala, jak se raně novověký význam slova dar lišil od dnešního. V myšlení tehdejšího člověka byly na prvním místě dary od Boha, ať už šlo o zdraví, úrodu nebo moudrost. Dary shůry byly tak důležité, že křesťané celý život věnovali jejich odplácení skrze modlitby a bohoslužby.⁵⁹ Chápání darů mezi lidmi bylo také odlišné. Zahrnovalo mezi dary i smluvní výměny majetku, jako věno ve svatební smlouvě nebo dědictví v závěti. Vyměněné předměty nebo peníze byly přijímány se „*skromným poděkováním*“ i v případech, kdy byly ve smlouvě popsány přesné podmínky protislužby nebo protidaru.⁶⁰ Natalie Z. Davis oddělila obdarování od dvou dalších druhů výměny věcí, tržní směny a donucení.⁶¹ Druhy výměn od sebe nebyly v raném novověku přísně oddělené a často se překrývaly. Jedna kniha mohla být například postupně koupena, zděděna, prodána a darována. Služebníci bývali za svou práci odměňováni vedle pravidelné výplaty i občasnými dary.⁶²

Na Natalii Z. Davis navázali další badatelé historických darů. Místo celé společnosti se zaměřili na menší skupiny, zpravidla panovnické dvory. Dvorské sociální struktury obklopující vládců raně novověkých států přitahovaly zájem historiků už delší dobu.⁶³ Zde

⁵⁶ Do devadesátých let se dary zabývalo jen několik historických prací. Pro dvorské prostředí Sharon KETTERING, Gift-giving and patronage in Early Modern France, French History 2, 1988, s. 131-151; pro antickou dobu Moses FINLEY, The World of Odysseus, New York 1954, s. 95-103; pro středověk A. GUREVIČ, Kategorie, s. 166-185.

⁵⁷ K tématům a metodám historické antropologie R. VAN DÜLMEN, Historická antropologie, zejména s. 15-36.

⁵⁸ N. Z. Davis, The Gift in Sixteenth-Century France.

⁵⁹ Tamtéž, 101.

⁶⁰ Tamtéž, s. 33. Svatební smlouvy jako výměny darů („Gabentausch“) vidí i Beatrix BASTL, Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit, Wien 2000, s. 50.

⁶¹ N. Z. DAVIS, The Gift, s. 9.

⁶² Tamtéž, s. 43-55.

⁶³ Mezi první průkopnické studie patří Jan HIRSCHBIEGEL, Der Hof als Soziales System, Mitteilungen der Residenzen-Kommission 3, 1993, s. 11-25; dvoru kladl pozornost už Robert J. W. EVANS, Vznik habsburské monarchie 1550-1700, Praha 2003; od devadesátých let existují dvě periodika zaměřující se na historii dvorů, Mitteilungen der Residenzen-Kommission, vydávaná Göttingenskou akademií věd, a The Court Historian, vydávaný anglickou Společností pro studium dvorů.

docházelo k politickým rozhodnutím, kulturnímu transferu a civilizačním procesům.⁶⁴ K porozumění komunikace mezi aktéry na panovnickém dvoře sloužily i výzkumy dvorských darů.⁶⁵ Šlechtici se na raně novověkých dvorech snažili dostat ideálu dvořana, jak byl popsán v dobové literatuře.⁶⁶ Jednou z žádoucích vlastností dvořana byla štědrost, projevující se v rozdávání darů, jak ostatním dvořanům, tak svému panovníkovi.⁶⁷ Jedním z hlavních důvodů takového chování byla reprezentace urozenosti.⁶⁸ Obdarování mohlo vést i k hmotnému a politickému vzestupu. Vladař dvořanskou štědrost oplácel, například při jmenování do vysokých úřadů. Hranice mezi darem a úplatkem byla v raném novověku tenká.⁶⁹ Naopak panovník si rozdáváním darů zajišťoval loajalitu poddaných. Výměny darů na dvoře tak ovlivňovaly politiku země.⁷⁰ Dalším důležitým jevem byly dary mezi dvory.⁷¹ Žádný dvůr nebyl izolovaný od ostatních. Naopak docházelo k častému kontaktu skrze diplomatická poselství, dynastické sňatky nebo vzájemné návštěvy. Komunikace mezi dvory

⁶⁴ K vlivu dvoru na politická rozhodnutí Markus REISENLEITNER, Habsburgische Höfe in der Frühen Neuzeit, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, 1999, s. 97-114; k roli dvorů v civilizačních procesech Norbert ELIAS, O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie. Proměny chování světských horních vrstev na západě I, Praha 2006, zvláště s. 73-84

⁶⁵ F. HEAL, Power of gifts; Jan HIRSCHBIEGEL, Gabentausch ale soziales System? – Einige theoretische Überlegungen, in: Ulf Christian EWERT – Stephan SELZER (edd.), Ordnungsformen des Hofes (=Mitteilungen der Residenzen-Kommission Sonderheft 2), Kiel 1997, s. 44-55; Alison V. SCOTT, Selfish Gifts. The Politics of Exchange and English Courtly Literature, 1580-1628, New Jersey 2005.

⁶⁶ Nejdůležitější kniha o dvořanství byla Adolf FELIX (ed.), Baldassare CASTIGLIONE, Dvořan, Praha 1978. O rozšíření Dvořana po Evropě Peter BURKE, The Fortunes of the Courtier. The European Reception of Castiglione's Cortegiano, Pennsylvania 1995.

⁶⁷ A. FELIX (ed.), B. CASTIGLIONE, Dvořan, s. 288: „*Průvodcem ctností je pak moudrost... (...) Dalšími články tohoto šťastného řetězu jsou štědrost, vznešenost, ctížádost...*“ Srov. Jaroslav ZAORÁLEK (ed.), Niccolò MACHIAVELLI, Vladař, Praha 1940, s. 64: „*Nicméně štědrost, provozovaná tak, že ti nevynese pověst člověka štědrého, ti škodí.*“

⁶⁸ Reprezentaci urozenosti obdarováním lze přesněji popsat s využitím Bourdieuvské terminologie jako konverzi hmotného daru v sociální kapitál. J. HIRSCHBIEGEL, Gabentausch, s. 53.

⁶⁹ F. HEAL, Power of gifts, s. 180-206; H. LIEBERSOHN, The Return, s. 10-18. K pojetí korupce na raně novověkém anglickém dvoře Linda LEVY PECK, Court Patronage and Corruption in Early Stuart England, London 1993.

⁷⁰ Dvorské dary měly v Anglii největší vliv za raných Stuartovců a ve Francii za Ludvíka XIV. F. HEAL, Power of gifts, s. 121-148; Jay SMITH, The Culture of Merit. Nobility, Royal Service, and the Making of Absolute Monarchy in France, 1600-1789, Ann Arbor 1996, s. 21-28.

⁷¹ Mark HÄBERLEIN – Christof JEGGLE (edd.), Materielle Grundlagen der Diplomatie. Schenken, Sammeln und Verhandeln in Spätmittelalter und früherer Neuzeit, Konstanz – München 2013; F. HEAL, Power of gifts, s. 149-179. V rovině mezinárodní diplomacie jsou dary také nazývány „materiální kulturou diplomacie“: Zoltán BIEDERMANN – Anne GERRISTEN – Giorgio RIELLO (edd.), Global Gifts: The Material Culture of Diplomacy in Early Modern Eurasia, Cambridge 2018; Tracey A. SOWERBY – Jan HENNINGS (edd.), Practices of Diplomacy in the Early Modern World c. 1410-1800, Abingdon 2017, s. 185-253.

byla doprovázená výměnou darů.⁷² Dárci ukazovali posiláním honosných darů své bohatství a svou moc. Ukazovali tím však i na dobré vlastnosti obdarovaného, kterými si dary zasloužil.

Předkládaná práce se odlišuje od těch dosud zmíněných tím, že se nezaměřuje na dvorské dary. Česká šlechta nebyla v 16. století pevně připoutaná k panovnickému dvoru. Většinu času trávila na svých venkovských sídlech.⁷³ Dary mezi šlechtici byly vyměňovány mezi jejich rezidencemi, bez žádného uzlového bodu, jako byl dvůr. Je proto značně složitější dobrat se jakési ucelené ekonomiky darů. Na druhou stranu zde byla mezi dárci menší soutěživost. Když na dvoře šlechtici soutěžili o místo favorita, snažili se navzájem překonat i v darech.⁷⁴ Venkovští šlechtici se o nic podobného nesnažili. Způsoby obdarování venkovské šlechty jsou stálejší.⁷⁵

Při shromažďování korespondence vypovídající o šlechtických raně novověkých darech vyšla najevo skutečnost, že mnoho darů tvořila zvířata. Šlo jak o živá zvířata, koně a psy, tak o mrtvou zvěřinu, určenou ke konzumaci. Z tohoto důvodu je nutné přihlídnout v této práci také ke společenskovědnímu směru zaměřujícímu se na zvířata, animal studies.

Animal studies je souborný název pro různé proudy humanitních věd zabývajících se zvířaty. Zaměřuje se na rozličné problémy, od etických otázek chovatelství po vnitřní emocionální prožitky zvířat.⁷⁶ Historické animal studies se s podobnými otázkami obrací do minulosti.⁷⁷ Animal studies je nový a dynamicky se vyvíjející interdisciplinární směr. Nemá dosud žádné institucionální středisko, proto se od sebe různé práce značně liší. Většina příruček se shoduje na jednom pravidle, studie se nemají zaměřovat na člověka ve vztahu ke zvířeti, ale na samotné zvíře, nebo, jak se někdy píše, na ne-lidského tvora. To tvoří problém

⁷² Harriet RUDOLPH, Fürstliche Gaben? Schenkakte als Elemente der politischen Kultur im Alten Reich, in: Mark HÄBERLEIN – Christof JEGGLE (edd.), *Materielle Grundlagen der Diplomatie : Schenken, Sammeln und Verhandeln in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Konstanz 2013, s. 5-28.

⁷³ P. MAŤA, *Svět*, s. 676-677.

⁷⁴ F. HEAL, *Power of gifts*, 193-196.

⁷⁵ Např. v roce 1585 Adam Zapský ze Zap žádal Albrechta Pětipeského o chrta. Není známo, zda mu tehdy Albrecht vyhověl, ale o čtyřicet let později poslal Adamovi Zapskému chrta Albrechtův syn Šťastný Václav Pětipeský, Petr MAREŠ (ed.), *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1596*, České Budějovice 2015 (= *Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VI*), č. 173, s. 307-308; Miroslav ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621*, České Budějovice 2016 (= *Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/2*), č. 1197, s. 738-739.

⁷⁶ Linda KALOF (ed.), *The Oxford Handbook of Animal Studies*, Oxford 2017. K etické filozofii ve vztahu lidí a zvířat hlavně Peter SINGER, *Animal Liberation*, New York 1975. K emocím zvířat např. Carl SAFINA, *Beyond Words. What Animals Think and Feel*, New York 2015.

⁷⁷ Sarah COCKRAM – Andrew WELLS (edd.), *Interspecies Interactions. Animals and Humans between the Middle Ages and Modernity*, Abingdon – New York 2018; Mieke ROSCHER – André KREBBER – Brett MIZELLE (edd.), *Handbook of Historical Animal Studies*, Berlin – Boston 2021.

hlavně pro historické animal studies. Historik získává své poznatky zpravidla z písemných pramenů, které po sobě zvířata zanechat nemohla.⁷⁸ Historické animal studies se nikdy nemohou dívat na zvíře přímo bez zkreslujícího zprostředkování autora pramenu. Všechny projevy zvířecího chování a jejich vnitřního života jsou nejdříve interpretovány dějinným člověkem a až teprve poté historikem. Právě animal studies zaměřující se pouze na zvíře v historii zřejmě nelze provést. Z těchto důvodů se historické práce o zvířatech zaměřují hlavně na jejich vztahy s lidským světem.⁷⁹ Zvířata jsou viděna jako předměty konzumace, dopravy, reprezentace urozenosti a v neposlední řadě jako předměty daru.

Důležitosti zvířecích darů si už všimli historici zaměřující se na panovnické dvory.⁸⁰ Mezi dary vyměňovanými mezi panovníky se nacházelo mnoho zvířat a často šlo o ta nejvzácnější a nejčinnější z nich. Zvířata byla důležitou součástí raně novověké diplomacie. Dánský král například těžil ze svého monopolu na bílé islandské sokoly považované za nejlepší a nejušlechtilejší lovecké ptáky.⁸¹ Severoitalské panovnické rody se předháněly ve šlechtění nejlepších jezdeckých koní, které posílaly jako dary za Alpy.⁸² Zájem historiků přilákala exotická zvířata dopravená do Evropy ze zámořských kolonií. Rozesíláním slonů a nosorožců posiloval v očích současníků svou moc portugalský král.⁸³ Skrze dary zvířat vstupovali do

⁷⁸ O problému autorství pramenů v historických animal studies tamtéž, s. 12-15.

⁷⁹ I historické práce s jasným ekologickým poselstvím, které popisují zničení zvířecích druhů, se zaměřují na lidské činnosti a vidí zvířata jako objekty ovlivněné člověkem, spíše než jako historické aktéry. Např. Andrew C. ISENBERG, *The Destruction of the Bison*, New Jersey 2000; Jon T. COLEMAN, *Vicious: Wolves and Men in America*, New Haven 2004.

⁸⁰ Magdalena BAYREUTHER, *Pferde in der Diplomatie der frühen Neuzeit*, in: M. HÄBERLEIN – Ch. JEGGLE (edd.), *Materielle Grundlagen*, s. 227-256; F. HEAL, *Power of gifts*, s. 155-159; Nadir WEBER, *Lebende Geschenke*, in: Peter HEROES – Anuschka TISCHER (edd.), *Medien der Außenbeziehungen von der Antike bis zur Gegenwart*, Köln 2017, s. 160-180.

⁸¹ Robin S. OGGINS, *The Kings and Their Hawks. Falconry in Medieval England*, New Haven – London 2004, s. 12-13; Nadir WEBER, *Falcons in Court Society: Interspecies Interactions and the Symbolic Representation of Royalty in Europe, Seventeenth and Eighteenth Centuries*, (v tisku).

⁸² Koně severoitalských vládců se doslova předháněli na regionálních závodech zvaných *palio*. Christian JASER, *Racehorses and the Competitive Representation of Italian Renaissance Courts: Infrastructure, Media, and Centaurs*, in: Mark HENGERER – Nadir WEBER (edd.), *Animals and Courts: Europe, C. 1200–1800*, Berlin 2019, s. 175-194. K využití koní v diplomacii mezi severní Itálií a střední Evropou Elena TADDEI, *Animals as Agents of Networking and Cultural Transfer: The Dukes of Ferrara and their Relations to German Courts in the Sixteenth Century*, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), *Animals and Courts*, s. 79-92.

⁸³ Silvio BEDINI, *The Pope's Elephant*, London 2000; Václav BŮŽEK, *Elephants in the Political Propaganda of Maximilian II.*, in: Stefan HANSS – Dorothea MCEWAN (edd.), *The Habsburg Mediterranean*, Wien 2021 (=Archiv für österreichische Geschichte 145), s. 279-304; Sarah COCKRAM, *Interspecies understanding: exotic animals and their handlers at the Italian Renaissance court*, *Renaissance Studies* 31, 2017, s. 277-296; Annemarie JORDAN-GSCHWEND, *The Story of Süleyman: Celebrity Elephants and Other Exotica in Renaissance Portugal*, Zürich 2010.

evropské politiky i muslimští vládci východního Středomoří.⁸⁴ V předkládané studii se až na pár výjimek exotická zvířata nenacházejí.⁸⁵ Čeští šlechtici si neposílali ani islandské sokoly nebo italské koně. Jejich dary nebyly tak honosné jako dary panovníků. Kromě koní a psů, vyšlechtěných na vlastních statcích, šlo hlavně o zvěřinu, tedy o usmrcená zvířata určená ke konzumaci.

Historické studie o darech vychází z mnoha rozličných pramenů. Patří mezi ně příručky dobrého chování, mravoučné texty, účty nebo písemné smlouvy. Pramennou základnu této práce představuje vydaná a nevydaná šlechtická korespondence.⁸⁶ Díky ní je možné zasadit dary do širšího kontextu šlechtické komunikace.⁸⁷ Dary byly jedním ze způsobů kontaktu

⁸⁴ Např. medicéjská žirafa měla být darem od egyptského sultána. Marina BELOZERSKAYA, *The Medici Girrafe. And Other Tales of Exotic Animals and Power*, New York 2006, s. 67-90.

⁸⁵ Mezi výjimky patří pávi, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 394; losi, Petr VOREL (ed.), *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*, Pardubice 1997, č.413, s. 233; a kus rohu jednorožce, což byl nejspíše zub narvala, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 308.

⁸⁶ Využití edice: Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psané Jazykem českým I-III*, Brno 1870; V. BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, *Opera historica* 6, 1998, s. 145-271; František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1872; Týž (ed.), *Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna I-II*, Praha 1894-1895; František HRUBÝ (ed.), *Moravské korespondence a akta z let 1620-1636 I-II*, Brno 1934-1937; Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005 (= *Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek I*); P. MAREŠ (ed.), *Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence*, Ústí nad Labem 2000; Týž (ed.), *Korespondence*; Jan POHL (ed.), *Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbivoř, Točnicka i Králova Dvora z let 1639 až 1642*, *Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná* 1907, Praha 1908; Jaroslav ŠŮLA, *Hospodářská korespondence Václava Králíka, komendátora novoměstského panství, s Walterem hrabětem z Leslie v letech 1635-1643, stopami dějin Náchodska* 4, 1998, s. 177-210; František TEPLÝ (ed.), *Martina Škvoreckého, úředníka na Pacově, hospodářská korespondence z dob války třicetileté (1630-1642)*, Praha 1628; František TISCHER (ed.), *Dopisy hejtmána Šťastného z Pleší ku p. Jáchymovi z Hradce (1553-1561)*, *Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná* 1903, Praha 1904; Týž (ed.), *Dopisy Zikmunda Helta z Kementu p. Jáchymovi z Hradce od r. 1553-1558*, *Časopis Matice Moravské* 25, 1901, s. 61-66, 185-190, 295-303, 405-409; Týž (ed.), *Dorota Jínová z Pacova. Dopisy jihočeské ženy z lidu Zuzaně Černínové z Chudenic*, *Český lid* 15, 1906, 4-11, 71-76, 117-120, 246-250, 388-392, 414-418; 16, 1907, s. 140-142, 229-231, 291-292, 316-318, 363-364, 435-437; 17, 1908, s. 99-101, 136, 197-199, 244; Leoš VAŠEK (ed.), *Kopiář Jiříka Skřivánka, úředníka na Blansku 1594-1612 (1614)*, Blansko 2000; P. VOREL (ed.), *Česká a moravská aristokracie*; M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610*, České Budějovice 2015 (= *Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/1*); Týž (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621*. Z nevydaných pramenů byla využita sbírka SOA Třeboň, Cizí rody; tzv. Netolický kopiář Petr Voka SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Rožmberka, sign. 9 c.; na obsahově zajímavé dopisy o zvířatech a zvířecích darech je zvláště bohatá sbírka SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka; SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Pánů z Hradce.

⁸⁷ Dopisy jsou ve studii citovány v poznámkovém aparátu. V případě vydaných pramenů je citace převzata z edice. Nevydané prameny jsou transkribovány tak, aby byl jazyk srozumitelný, ale zároveň si udržel dobový charakter. Písmena jako i/y nebo s/z jsou proto přepsána podle moderního pravopisu, ale slova jako „sem“

mezi šlechtici, podobně jako dopisy nebo osobní návštěvy. Dar byl, stejně jako list, sdělením. Urození obdarovaní z něj mohli vyčíst různé informace. V symbolické rovině například dar psa svědčil o stálé věrnosti a náklonnosti dárce. Dar koně dokládal urozenost obdarovaného.⁸⁸

Většina využitých dopisů byla posílána spolu s dary. Popisují, co dar obsahoval. Sloužily jako potvrzení, že všechno přišlo obdarovanému v celku a kurýr po cestě nic neukradl nebo neztratil.⁸⁹ Pokud byl dar poslán bez doprovázejícího listu, vyjádřil příjemce udivení nad vybočením z očekávaného chování.⁹⁰ Šlechtici si sdělili, zda se obsah daru lišil od jeho popisu v dopise.⁹¹ Další využitá korespondence obsahuje žádosti o dary. Přestože ve většině případů není možné zjistit, jestli byly žádosti splněné, mohou sloužit jako ukazatelé očekávaného chování. Šlechtici se nežádali o dary, které pro ně byly nepředstavitelné. Mezi dopisy o darech lze nalézt také poděkování a omluvy za nesplněné žádosti.

Převážná část dopisů pochází z předbělohorské doby, ale bez zajímavosti nejsou ani dopisy z let pobělohorských. Bitva na Bílé hoře a nástup Ferdinanda II. na český trůn měly nedozírné následky na šlechtický život v českých zemích. Urození velmoži si už nemohli dovolit trávit většinu času na venkovských sídlech a byli blíže připoutáni k zemským městům nebo k Vídni.⁹² Změna postihla i šlechtickou komunikaci, včetně praktik obdarovávání. Zeměpisně se těžiště souboru studované korespondence nachází v Českém království. Kvůli dostupnosti vydaných pramenů je z vedlejších zemí Koruny české zastoupeno pouze Markrabství moravské.

místo jsem nebo „všecko“ místo všechno byla ponechána beze změny. V případě doplněných písmen či slov byly použity hranaté závorky [], pokud byla slova přeškrtnutá, byla vsazena do špičatých závorek <>. V citovaných souvětích byly pro lepší srozumitelnost doplněny čárky podle současných pravidel českého pravopisu.

⁸⁸ N. WEBER, *Lebende Geschenke*, s. 163.

⁸⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy I*, č. 11, s. 18-19, Vratislav, 27. 1. 1631, Kateřina Valdštejnská ze Žerotína píše Janu Příbckovi: „*Tyto dni přinesl sem posel z Brandejsa, který tam odsud chodil, 3 putry másla a 45 vajec a žádnéj nic při tom neoznámil, odkud se to poslalo, anebo poznamenání neodeslal, aby se mohlo věděti, jest-li to v celosti přinešeno anebo není.*“

⁹⁰ Týž (ed.), *Listy II*, č. 501, s. 250, Přerov, 10. 3. 1635, Kateřina Valdštejnská ze Žerotína píše Anně Marii ze Žerotína: „*Že mne opět některými dobřejmi věcmi fedrovati a pstruhy, sejr, maldříky a povidlí odesílati ráčíte (ač sice žádný zminky v psaní svém o tom nečiníce, avšak poněvadž jest mi to jménem vašnostinejm od vyslanejch VMti dodáno)*...“

⁹¹ M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621*, č. 853, s. 410-411, Nové Město pražské, 26. 1. 1616, Pavel Kaplíř ze Sulevic píše Šťastnému Václavovi s Chýš a Egrberku: „*Z odeslaných mně od tvé mi[losti] <jedné koroptve> slepic <ptáků> a vajec s velikou vděčností je přijímce, tvé mi[losti] služebně děkuji... (...) P. S. Koroptve ani ptáky, o kterých psáti ráčíš, že se posílají, sem nedostal, mělo se to nějakým omylem státi.*“

⁹² Petr MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, in: V. BŮŽEK – P. KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence*, s. 139-162.

Práce nazírá dar v moderním smyslu slova. Nezabývá se božími dary. Stranou zůstává i dědictví nebo věno, ačkoli obojí bylo v raném novověku chápáno jako dar. Moderní chápání daru, lišící se od myšlení šlechticů raného novověku, slouží jako historiografický konstrukt. Riziko anachronismu je v tomto případě nutné podstoupit. Raně novověký dar je příliš široký termín. Kromě výše zmíněných příkladů mohl zahrnovat i půjčky peněz nebo prodej zvířat.⁹³ Pokud by se práce snažila zachytit a popsat všechny raně novověké významy slova dar ve šlechtickém prostředí, ztratila by svůj původní záměr. Musela by zahrnout různé formy raně novověkých konceptů obdarování, rodičovskou péči počínaje a almužnou konče.⁹⁴ Samotný cíl bádání, obdarování v dnešním slova smyslu, by v takové práci zanikl. Dary jsou zde hledány pouze v neformální šlechtické komunikaci, řídicí se nepsanými pravidly.⁹⁵ Pramenná základna práce dovoluje zachytit pouze část šlechtických darů. Jsou to ty, které se objevovaly v korespondenci. Chybí dary předávané osobně. Je možné, že jejich nepřítomnost práci ochuzuje nejen kvantitativně. Osobně předávané dary se mohly od těch posílaných po kurýrech lišit i kvalitativně. Není těžké si představit, že tvořily důležitou složkou raně novověkého obdarování. Tématu se budou muset chopit jiné práce s jinou pramennou základnou.

Vedle darů jsou ve studii často zohledňovány půjčky. Pro dnešního člověka je mezi darem a půjčkou veliký rozdíl. V probádané korespondenci půjčky často vystupovaly v podobném kontextu jako dary. Předbělohorští šlechtici někdy vědomě půjčky k darům přirovnávali. V některých případech, například při posílání koní nebo psů, často nelze z dopisu určit, zda šlo o trvalou nebo pouze dočasnou výměnu.

Ve vydané a nevydané korespondenci české šlechty 16. a první poloviny 17. století bylo nalezeno 1166 dopisů vypovídajících o darech. Předkládaná práce se skrze ně pokusí přiblížit zvyky a způsoby urozeného obdarování. Velikost zkoumaného vzorku dovoluje využít kvantitativní metody. Závěry lze vyvodit například z procentuálního zastoupení

⁹³ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýše a Egrberku z let 1611-1621, č. 586, s. 167-168, Tuchoměřice, 21. 10. 1612, Jan Benjamín Služský z Chlumu píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému: „*Dáleji pak pana ujece služebně a přátelsky... (...) ...žádám, že mi mnoho lásky a přátelství prokáže a mně pěti set kop míš[ěnských] proti dostatečnému zajištění zapůjčí. (...) Nebo mi nimi tak věčně poslouží pan ujec, nercili aby mi zapůjčeny, ale jako darovány byly.*“; P. MAREŠ (ed.), Karel Častovec Myška ze Žlunic, č. 17, s. 57, Hradiště, 15. 12. 1593, Albrecht Pecinkár z Bydžína píše Jindřichovi Myškovi ze Žlunic: „*... hřebce... (...) ...ste... (...) ...ode mne koupili a již Vám ode mne dnes tejdén v Hradci darovanej...*“

⁹⁴ Pro anglickou neurozenou společnost raného novověku se na toto široké téma zaměřila Ilana KRAUSMAN BEN-AMOS, *The Culture of Giving. Informal Support and Gift-Exchange in Early Modern England*, Cambridge 2008.

⁹⁵ K pojmu neformálnosti a k pravidlům neformální komunikace Eva ORTLIEB – Elisabeth LOBENWEIN, *Informalität in der Frühen Neuzeit. Diplomatie und Rechtssprechung*, *Frühneuzeit-Info* 33, 2022, s. 5-15.

příbuzenských vztahů mezi dárci a obdarovanými v porovnání se sousedskými. Už zmíněné bylo výrazné zastoupení zvířecích darů. Z dalších metod byl důraz kladen na historickou sémantiku. Badatel může studované dary nahlížet pouze prostřednictvím textů, ve kterých byly popsány. Pro studii je důležitá interpretace daru šlechtici. Když se například dárci už v doprovodném dopise omlouval, že dar je „malý“ vypovídalo to o jeho nízké hodnotě.⁹⁶

Česká šlechta raného novověku byla společenskou skupinou. Příští kapitola se proto zaměří na vazby mezi dárci a obdarovanými. Jaké skupiny „pánů a přátel“ se objevovaly nejčastěji? Které naopak v korespondenci zastoupeny nejsou? Jak ovlivňovaly dary tyto vztahy? V další kapitole se předmětem zájmu stanou samy darované věci. Jaké druhy darů si urození posílali? Lze nalézt spojení mezi různými typy darů a společenskými vazbami? Je možné najít symbolické významy a hodnoty jednotlivých darů? Existovala hierarchie darů, seřazená od nejcennějších po nejméně hodnotné? Třetí kapitola představuje jádro práce. Ptá se na klíčovou otázku, proč si šlechtici posílali dary? Co je k tomu vedlo? Při jakých příležitostech docházelo k obdarování? Co si urození od darů slibovali? Jaké očekávali protislužby? Je třeba hledat jiné motivace než pouze přátelství. Láska a štedrost pro historický výzkum nestačí.

⁹⁶ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Ze Švamberka, inv. č. 300, Blatná, 27. 6. 1566, Zdeněk starší ze Šternberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Já i manželka má z víry věříme, že ten dar, ač jest malý, ěvděčně a přátelsky (*od nás) přijíti ráčíte.*“

2. Dárci a obdarování

Podle anglického raně novověkého filozofa lorda Francise Bacona byla láska mezi přáteli vztahem plodícím mnoho ovoce. Jako první uvedl pozdvižení všech radostí a ulehčení od strastí, jako druhé upřímné a zasvěcené rady.¹ Mezi další plody, kterých bylo více, než považoval za možné vyjmenovat, zařadil chválu před ostatními lidmi a ochranu před pomluvami, tolik závažnými ve dvořanském prostředí alžbětinského a raně Stuartovského Londýna.² Nikde ve své eseji O přátelství nezmínil Francis Bacon dary. Snad protože se mu na konci života vymstily. V raném novověku se v Anglii začalo na dary politikům pohlížet jako na úplatky.³ V roce 1626 byl za jejich přijímání v úřadě lorda kancléře Francis Bacon odsouzen. Podle rozsudku soudu musel zaplatit pokutu 40 000 liber a byl zbaven práva zastupovat jakýkoliv úřad. Což však bylo pro lorda nejdůležitější, byl veřejně zahanben.⁴

Podobně jako v Anglii byla i pro české šlechtice přátelská láska jednou z nejdůležitějších společenských hodnot. Na rozdíl od dvořanského prostředí raně novověké Anglie zde měla poněkud odlišný význam. V Čechách a na Moravě trávila předbělohorská šlechta většinu času na svých venkovských sídlech.⁵ Své přátele si nevybírala z vrstevníků nebo politických souputníků na panovnickém dvoře. Šlo o jejich sousedy, přátele jejich příbuzných nebo o samotné příbuzné. Jako „*dobré přátelství*“ se označoval i vztah mezi švagry, kmotry a kmotřenci nebo bratry.⁶ Do sítě přátelských vztahů se čeští šlechtici nezaplétali až během života, rodili se do ní.

Každé přátelství mezi šlechtici bylo jedinečné a nenahraditelné. Každé jinak vznikalo, jinak se projevovalo a bylo urozenými přáteli jinak nahlíženo. Osobní lidskou zkušenost nelze nahradit sociologickými schématy, která by popisovala a předpovídala chování aktérů.⁷ Pro účely historického výzkumu velkého množství urozených osob je však nutné rozdělit

¹ Mary Augusta SCOTT (ed.), Francis BACON, The Essays of Francis Bacon, New York 1908, s. 118-129.

² Alois BEJBLÍK, Život a smrt renesančního kavalíra, Praha 1989, s. 63-69; James A. SHARPE, Early Modern England. A Social History 1550-1760, London 2011, s. 13-15.

³ Změna v nazírání darů jako úplatků byla v anglické politice dokonána na konci 18. století. Harry LIEBERSOHN, The Return of the Gift. European History of a Global Idea, New York 2011, s. 9-19.

⁴ Miroslav ZŮNA, Francis Bacon, Praha 1970, s. 80-81.

⁵ Petr MAŤA, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004, s. 676-677.

⁶ K raně novověkým konceptům „*pánů a přátel*“ a „*dobrého přátelství*“ v mentalitách českých šlechticů Václav BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, Český časopis historický 100, 2002, s. 229-264.

⁷ To je jeden z hlavních bodů kritiky, kterou na klasickou sociologii vznesli zastánci Actor-Network Theory. Bruno LATOUR, Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory, New York 2005, s. 122-133.

jedinice do několika samostatných skupin. Aby nedošlo k anachronismu, lze využít dobový raně novověký koncept, často zmiňovaný studovanými šlechtici, „*pány a přátele*“.⁸ Označoval urozené osoby obklopující šlechtice. Šlo v první řadě o pokrevní a nepokrevní příbuzné. Pouta mezi příbuznými tvořila pro šlechtice jednu z nejdůležitějších životních jistot. Příbuzní nesoucí stejné rodové jméno potvrzovali svým chováním urozenost celého rodu.⁹ Naopak pokud se jeden ze členů šlechtické rodiny nacházel v nesnázích a ohrozil jeho „*vážnost*“, mohl se spolehnout na podporu svých pokrevních příbuzných.¹⁰ Nepokrevní příbuzné získával šlechtic zejména díky svatbám.¹¹ Zajišťovali pokračování rodu a stejně jako pokrevní příbuzní přispívali svou urozeností k reprezentaci jedince.

Vedle příbuzných se mezi „*pány a přáteli*“ objevují další osoby, které k urozenému jedinci poutala jiná pouta, sousedé, klienti a služebníci. Ryze sousedské vztahy mezi šlechtici nebyly příliš časté. Pokud spolu dva rody delší dobu sousedily a byly si rovné, došlo dříve či později k jejich rodovému spříznění svatbou.¹² Pokud byl jeden z rodů bohatší, vstupovali spolu šlechtici do klientsko-patronskeho vztahu. Klientelismus je novodobý termín, sloužící k popisu jevu přítomného v evropské společnosti už od starověku.¹³ Jde o podřízení jedné osoby osobě druhé, ale bližší definice už tak přímočará není. Většinou jsou klientské vztahy popisovány jako neformální. Služby prokazované patronovi a dary dávané klientovi nejsou institucionální. Lze však v raném novověku oddělit formální záležitosti, např. zemský sněm, kde musel klient podpořit patrona, a neformální, např. svatbu nebo pohřeb, které se klienti museli ze stejného důvodu účastnit?¹⁴ Za druhé jsou klientské vztahy popisovány jako dobrovolné. Patroni i klienti do nich vstupovali s očekáváním vlastního prospěchu. Jak dobrovolný však mohl být takový vztah pro chudého rytíře, jehož statek obklopovala dominia

⁸ V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“.

⁹ Týž – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002, s. 60-61.

¹⁰ Potřeba udržení rodové prestiže bývala silnější než osobní antipatie mezi příbuznými, jak je vidět např. na vztahu Petra Voka z Rožmberka a Viléma z Rožmberka. Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 190.

¹¹ V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 244-249; Petr VOREL, *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (=Opera Historica 8), s. 191-206.

¹² P. MAŤA, *Svět*, s. 660. Nelze opominout případy, kdy rodové spříznění nebylo možné kvůli celibátu jednoho ze sousedů, zejména v případě velkopřevora strakonických rytířů, Václav BŮŽEK – František KOREŠ – Petr MAREŠ – Miroslav ŽITNÝ, *Rytíři renesančních Čech ve válkách*, Praha 2016, s. 84.

¹³ Antoni MAÇZAK, *Unequal Friendship. The Patron-Client Relationship in Historical Perspective*, Frankfurt am Main 2017, s. 87-100.

¹⁴ Ke konceptu formality v raném novověku Eva ORTLIEB – Elisabeth LOBENWEIN, *Informalität in der Frühen Neuzeit. Diplomatie und Rechtssprechung*, *Frühneuzeit-Info* 33, 2022, s. 5-15.

bohatších magnátů, který byl odkázán na hospodářskou spolupráci s panstvími mocnějších šlechticů a který mohl hledat kariéru pouze na dvoře velmože?¹⁵ Samotné výrazy klient a patron předcházejí studované období, jsou antického latinského původu.¹⁶

V korespondenci českých raně novověkých šlechticů se však nikdo klientem ani patronem nenazýval. Podřízení klienti na společenskou nerovnost s patronem poukazovali často, nazývali se „*volnými služebníky*“ a vykonávali patronovy „*žádosti*“.¹⁷ Patroni naopak v korespondenci jednali s klienty jako kdyby psali sobě rovným. Nezdůrazňovali jejich menší urozenost nebo majetek, ale zařadili je mezi své pokrevní a nepokrevní příbuzné, mezi „*pány a přátele*“.¹⁸

Poslední skupinou „*pánů a přátel*“ jsou šlechticovi služebníci. Nešlo o neurozenou čeleď, ale o urozené, ač chudé, rytíře. Pro šlechtice pracovali nejčastěji jako úředníci, správci statků, písaři nebo regenti. V těchto vztazích už nebyla žádná iluze rovnocennosti. Služebníci vykonávali služby pro své zaměstnavatele a dostávali za to zapláceno. Pokud nebyl šlechtic se službou spokojený, přestal služebníka platit a našel si jiného.¹⁹ Přesto to byly vztahy mezi šlechtici, rytířský služebník nebyl poddaný panského velmože. Z toho důvodu lze tyto jedince zařadit na okraj skupiny „*pánů a přátel*“.

¹⁵ Dobrovolnost klientských vztahů mezi drobnými šlechtici a bohatými magnáty v polsko-litevské Rzeczpospolitě zpochybnil A. MAĆZAK, *Unequal Friendship*, s. 175-181. Chudá polská šlechta závisela na bohatých magnátech hospodářsky, politicky i kariéru. Situace v polsko-litevské Rzeczpospolitě se lišila od českých zemí rozlohou a přítomností regionálních „sejmíků“. V Českém království a na Moravě nebyly pohraniční kraje odříznuty od středu moci v Praze nebo Vídní a krajské „sněmky“ zrušil po nástupu k vládě Ferdinand I. Velmožské klientské sítě tak nemohly konkurovat centrální panovnické autoritě jako v Polsku a Litvě, srov. Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*, Praha 2005, s. 50-51.

¹⁶ A. MAĆZAK, *Unequal Friendship*, s. 87-89; Jiří REJZEK, *Český etymologický slovník*, Havlíčkův Brod 2015³ s. 306, 501.

¹⁷ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 103, Český Krumlov 21. 5. 1557, Kryštof Buzický z Buzic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... v tom i ve všem jiným ve mně k Vaší Milosti volného služebníka najítí mti ráčíte.“; tamtéž, inv. č. 511, Starosedlský Hrádek, 29. 11. 1607, Jaroslav starší Libštejnský z Kolovrat píše Janovi Jiřímu ze Švamberka: „... i v pravdě bych žádost Vaší Milosti z toho srdce rád naplnil a Vaší Milosti takového vina odeslal...“

¹⁸ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Kropáč z Nevědomí, inv. č. 3, Rokytnice, 17. 11. 1563, Václav z Ludanic píše Janu Kropáčovi z Nevědomí a na Hranicích: „Službu svů vzkazují urozený a statečný rytíři, pane otče a pane sousede můj zvláště milý...“ Václav z Ludanic byl bohatší a urozenější než Jan Kropáč z Nevědomí a z blízkosti jejich statků lze usoudit, že byl buď jeho patronem, nebo alespoň zámožnějším sousedem, přesto ho ale neoslovoval jako sociálně nižšího šlechtice, ale jako souseda a dokonce otce.

¹⁹ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Rožmberka, sign. 9 c, fol. 285^v-286, Petr Vok z Rožmberka píše Václavovi Kapříkovi z Vokova, úředníkovi na Libějovicích: „... na panství mém libějovickém nemálo kácat divokých i husy se nachází, jest mi od tebe s podivením, že toho nic nepodtrháš a nestřílíš, ani dokonce žádné zvěřiny pernaté mi neodesíláš, protož nebudeš-li povolání svého pilnější, nebu[du] i já s tebou spokojen, nýbrž poručím, aby se ti obrok na koně tvého nedával, ani služba neplatila, čímž se spraviti moci budeš.“

„*Páni a přátelé*“ českých předbělohorských šlechticů se příliš často neměnili. Sousedské, klientské nebo služební vztahy byly udržovány napříč generacemi a příbuzensky spřízněné rody své vztahy obnovovaly stále novými sňatky.²⁰ Přesto nelze považovat společenské skupiny obklopující šlechtice za samozřejmost. Urozený člověk se sice narodil do sítě sociálních vztahů s dalšími šlechtici, ale společenské vazby musel stále udržovat a zpevňovat.²¹ Pokud by tak nedělal, o „*pány a přátele*“ by přišel a spolu s nimi o řadu společenských výhod nezbytných pro život urozeného.²²

Nejdůležitějším přínosem přátelství byla pro české a moravské šlechtice stabilita. Šlechtici si cenili svých přátel už proto, že se s nimi dlouho znali, nebo je dokonce znali jejich předci.²³ Tradice a stáří bylo znamením důvěryhodnosti, takže se na tyto osoby mohli v případě nouze spolehnout. Pokud šlechtic dlouho od svého přítele neměl žádné zprávy, přinášelo to do jeho života nejistotu.²⁴ Byl přítel nemocný, nebo mrtvý? Zapomněl napsat kvůli nezájmu, zaneprázdnění, nebo snad nepřátelství? Nejistoty musely být objasněny, vztahy opraveny a stabilita znovu nastolena. Pokud mezi přáteli došlo k domnělému odcizení, ujišťovali se navzájem šlechtici, že se ve svém vztahu ke druhému „*nepromění*“.²⁵

Druhým nejdůležitějším plodem přátelství byla sebeprezentace. Raně novověká šlechta dávala svou urozenost na odiv různými způsoby, mezi něž patřilo zdůrazňování svého společenského okolí.²⁶ Pokud se šlechtic spřátelil s jiným, bohatším a urozenějším jedincem,

²⁰ Např. páni z Lobkovic uzavřeli s rodem pánů ze Švamberka jen ve čtyřicátých a padesátých letech 16. století pět manželství. Jiří JÁNSKÝ, *Páni ze Švamberka, Domažlice 2020*², s. 336.

²¹ Společenské vztahy jsou v této práci nahlíženy pomocí Actor-Network Theory. Tato metoda nepovažuje společnost a její vazby za stálé a dané. Naopak sociální skupiny vidí jako performativní, jejich členové je musí stále utvářet a obnovovat. B. LATOUR, *Reassembling the Social*, 27-42.

²² V dějinách české šlechty by se jen stěží hledal šlechtic, který během života přišel o všechny „*pány a přátele*“. Taková ztráta by pro něj a pro jeho rod byla zničující.

²³ Např. Šťastný Václav Pětipeský z Chýš a Egrberku daroval „*z lásky přátelské*“ chrta Adamovi Zapskému ze Zap, se kterým se přátelil už jeho otec Albrecht Pětipeský z Chýš a Egrberku. Miroslav ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621*, České Budějovice 2016 (= *Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/2*), č. 1197, s. 738-739; Petr MAREŠ (ed.), *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1596*, České Budějovice 2015 (= *Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VI*), č. 173, s. 307-308.

²⁴ V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 240-241.

²⁵ SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura, Ze Švamberka*, inv. č. 494, Střítež, 2. 11. 1562, Bohuslav Bučický z Bučic píše Jindřichovi staršímu: „... *tak, jaký způsob od Vaší Milosti k době znám neproměnitelný, i taky já bohdá proti Vaší Milosti způsobu svého, dokudý sem živ, neproměním...*“

²⁶ Šlechtická sebeprezentace ukazovala výsostné postavení urozených a zároveň ho utvzovala v očích společnosti. P. MAŤA, *Svět*, s. 88-105.

zvyšovalo to v očích stavovské společnosti jeho společenský statut.²⁷ Přátelství se veřejně projevovalo různými cestami. K udržování vztahu v mysli šlechticů a jejich společenského okolí sloužily zejména vzájemné návštěvy, provázené hony, lovy, hostinami a pitkami.²⁸ Když se šlechtic nemohl se svým přítelem delší dobu shledat, ať už kvůli zaneprázdnění, nemoci nebo velké vzdálenosti jejich sídel, nahradil návštěvu dopisem. Raně novověcí šlechtici se chtěli doslova „*psaním navštívit*“.²⁹

„*Páni a přátelé*“ nemohli z reprezentativních důvodů chybět na významných slavnostech přechodových rituálů v životech urozených.³⁰ Svatby a pohřby byly přehlídkami všech společenských vztahů šlechtice.³¹ Účastnili se jich pokrevní a nepokrevní příbuzní, klienti, sousedé i služebníci. Množství hostů a jejich urozenost ukazovaly společenský statut manžele nebo nebožtíka. Přechodové rituály znamenaly změnu ve společenském postavení jedince a spolu s tím se měnilo i složení jeho „*pánů a přátel*“. Díky svatbě si šlechtic nebral pouze nevěstu, ale také celý její rod jako své nepokrevní příbuzné.³² Od nich mohl po svatbě očekávat žádosti nebo služby až do konce života. Ke šlechtické svatbě by bez „*pánů a přátel*“ ani nemohlo dojít. Urozený nápadník se s nimi nejdříve musel na svatbě domluvit a požádat je o radu, zda je pro něj a jeho rod vyhlédnutá nevěsta správnou volbou. Jestli tomu tak bylo, probíhaly námluvy, opět v přítomnosti „*pánů a přátel*“.³³ Svým doprovodem přesvědčovali otce a jeho rod o dobrých vlastnostech budoucího ženicha. Otec nebo bratr novomanželky mohl na námluvách vidět, kdo by se po svatbě zařadil mezi jeho nepokrevní

²⁷ Společenský vzestup závislý na přátelství s urozenějšími a bohatšími šlechtici lze pozorovat např. na životní dráze Theobalda Hocka z Zweibrückenu, přítele a sekretáře Petra Voka z Rožmberka, Václav BŮŽEK, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995, s. 56-64.

²⁸ Ke šlechtickým hostinám Josef HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000 (= *Monographia historica* 1).

²⁹ SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura*, z Bubna, inv. č. 2, Hradčany, 9. 6. 1602, Volf Novohradský z Kolovrat píše Petru Vokovi z Rožmberka: „*Podle toho nemohl sem pomínouti než Vaší Milosti tímto psaní[m] navštívit a přezvědět, kterak jse na zdraví svém míti ráčíte.*“

³⁰ Pokud na těchto rituálech „*páni a přátelé*“ chyběli, ohrozilo to šlechticovu důstojnost. Svoji nepřítomností mohlo sociální okolí šlechtice vyjádřit nesouhlas se svatbou, Petr VOREL, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, *Časopis Matice moravské* 114, 1995, s. 135-158. K přechodovým rituálům Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1996; Victor TURNER, *Průběh rituálu*, Praha 2004.

³¹ P. VOREL, *Aristokratické svatby*; Václav BŮŽEK, *Sňatek Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské*, *Český časopis historický* 119, s. 565-611; Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= *Monographia historica* IV).

³² Nepokrevní spříznění s významným rodem mohlo vést k velkému společenskému vzestupu, jak je vidět na příkladu Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, který se díky svatbě s Lucií Otýlíí z Hradce stal dědicem posledních pánů z Hradce a stylizoval se do role pokračovatele všech vítkovských rodů, P. MAŤA, *Svět*, s. 97-98.

³³ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 316-329.

příbuzné a přátele.³⁴ Samotná svatební ceremonie byla ukázkou nových příbuzenských vazeb a bohatství obou rodů.³⁵

Společenské vazby navázané během šlechticova života se v plné kráse ukázaly na jeho pohřbu.³⁶ V pohřebním průvodu se mezi pozůstalými, podobně jako mezi svatebčany, objevily všechny skupiny „*pánů a přátel*“. Nitky „*dobrého přátelství*“ nebyly smrtí přetrhnuty. Omotaly se kolem šlechticova dědice, v pohřebním průvodu kráčejícího na čestném místě za rakví.³⁷ Vedle majetku zdědil po svém předkovi neméně hodnotné společenské vazby.

První z nejdůležitějších přechodových rituálů, křtiny, nemohly být využity pro reprezentaci ve stejné míře jako sňatky a pohřby kvůli krátkému času k přípravě.³⁸ Ve světě raně novověkých lékařských prostředků si nemohli být ani bohatí a urození manželé jisti, zda bude těhotenství šťastně završeno úspěšným porodem. Úmrtí matky, dítěte nebo obou během porodu zdaleka nebylo ojedinělé.³⁹ Proto se křtiny začaly plánovat až po porodu. Kvůli strachu ze smrti nepokřtěného novorozeněte se musely konat co nejdříve a nebyl čas svolat všechny „*pány a přátele*“. I křtiny byly jako přechodový rituál doprovázeny změnou této skupiny, pokřtěné děti získávaly kmotry. V raně novověkém křesťanství byl vztah mezi kmotřencem a kmotrem nazýván duchovním příbuzenstvím, církve ho stejně jako ostatní druhy příbuzenství považovala za překážku ke sňatku.⁴⁰ V rozdělení skupin „*pánů a přátel*“ lze proto zařadit kmotry mezi nepokrevní příbuzné.⁴¹

Pocit stability a prostředek seberepresentace nebyly jedinými výhodami vztahu „*pánů a přátel*“. Vykonávali pro sebe různé další služby. V předbělohorské době přivedly rostoucí náklady na reprezentaci mnoho šlechticů do finančních nesnází.⁴² Když si potřebovali půjčit hotovost, obrátili se v první řadě na své „*pány a přátele*“.⁴³ Díky udržovanému „*dobrému*

³⁴ Proto šlechtici žádali své bohatší „*pány a přátele*“, aby se námluv účastnili po jejich boku. Např. P. MAREŠ (ed.), Korespondence, č. 254, s. 389-390.

³⁵ P. VOREL, Aristokratické svatby, s. 192.

³⁶ P. KRÁL, Smrt a pohřby, s. 175-190.

³⁷ Tamtéž, s. 201-203.

³⁸ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, Věk, s. 272-282.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Guido ALFANI, Godparenthood and The Council of Trent: Crisis and Transformation of a Social Institution (Italy XV-XVIIth centuries), *Obradoiro de Historia Moderna* 18, 2009, s. 45-69, zde s. 46-47.

⁴¹ K problematice kmotrovství v raném novověku Markéta SKOŘEPOVÁ, Kmotrovství jako badatelský problém. K sociálním dějinám raného novověku a 19. století, *Český časopis historický* 114, 2016, s. 64-88.

⁴² Václav LEDVINKA, Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596, Praha 1985 (= *Monographia Historica Bohemica* I); Petr VOREL, Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy, Praha 1999, s. 185-236.

⁴³ V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 256-258.

práteleství“ od nich mohli očekávat výhodnější úvěr a shovívavost při odkládání splátek. Společenské vztahy mezi šlechtici fungovaly jako sociální záchranná síť v případě neočekávaných potíží. Když byla jejich pole zasažená neúrodou, nebo když jim shořela stodola, obraceli se urození na své „*pány a přátele*“ a žádali o půjčku obilnin.⁴⁴ Pokud došlo k požáru nebo záplavě, žádali zapůjčit poddané na opravné práce.⁴⁵ V případě, že šlechtic neočekávaně zemřel bez dědice, utekla se osiřelá rodina k jeho „*pánům a přátelům*“. Pokud byl na smrt připravený se závětí a jeho dědic nebyl plnoletý, stanovil své „*pány a přátele*“ jako poručníky.⁴⁶

Urození lidé nemohli bez „*pánů a přátel*“ žít, vztahy s nimi proto stále utvrzovali a posilovali. Spolu s listy, kterými se šlechtici ujišťovali o stálosti přátelství nebo žádali o vykonání služeb, putovaly mezi urozenými různé dary.⁴⁷ Nešlo pouze o ceremoniální dary, vyžadované například svatbami. Nelze je omezit ani na protidary, určené jako odplata za vykonání služby. Ať už šlo o zvěřinu nebo o šátky, šlechtici si často posílali dary zdánlivě náhodně a bezdůvodně. Ve většině případů nelze nalézt konkrétní ojedinělý důvod, proč k daru došlo. Jeho příjemce však vždy ujišťoval dárce, že dar odplatí „*dobrym přátelstvím*“.⁴⁸ Dary, podobně jako návštěvy, společné lovy nebo dopisy tázající se na zdraví, utvrzovaly a posilovaly dobré přátelské vztahy mezi šlechtici.

Dary byly ve šlechtických přátelských vztazích všudypřítomné. Vyměňovaly si je všechny skupiny „*pánů a přátel*“. Pokrevní a nepokrevní příbuzní, sousedé, patroni a klienti i služebníci a zaměstnavatelé byli ve studované korespondenci zastoupeni přibližně stejně často.⁴⁹ Dary putovaly oběma směry společenské hierarchie, bohatší a urozenější šlechtici

⁴⁴ Např. M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621*, č. 602, 182-183, b. m., 4. 1. 1613, Věněk Bzenský z Prorubě píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „*Můj zvláště milý pane švagře, nemohu Tě tajiti, že mě Pán Bůh velikou škodou navštívití ráčil, nebo v tento outerej pomínulej na den Nového líta přede dnem, vovčín, na němž nemálo sen a votav, slám i jiné píce pro vovce složeno bylo, stodoly, což v nic vobilí v slamách bylo i sutě vobilí, shořelo. Tou příčinou k Tobě se, mému zvláště milému panu švagru, v té mé tak nenadálé škodě utikajíce, přátelsky a služebně Tě žádám, pokudž možné jest, že mně pro vovce třemi nebo čtyřmi vozy sena za peníze fedrovati budeš.*“

⁴⁵ Například nevyslyšená žádost Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku o vypůjčení poddaných od souseda, děkana kostela ve Staré Boleslavi kněze Zachariáše Crucigra. Tamtéž č. 756, s. 318-319.

⁴⁶ V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 234.

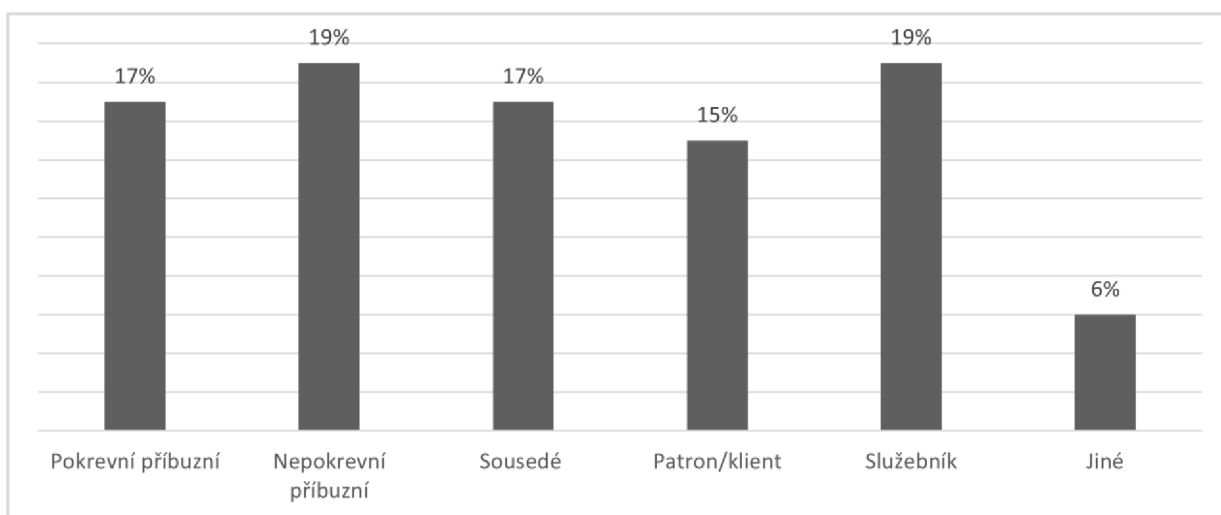
⁴⁷ V probádané korespondenci bylo objeveno 1166 dopisů zmiňujících dary.

⁴⁸ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Lobkovic, Inv. č. 20, Praha, 3. 6. 1549, Ladislav II. Popel z Lobkovic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*... o ten valach Váš, abyste mi ho k tomu turnaji pustil... (...) I věřím, že to na žádost mou učiníte a já se Vám zase všelijakým dobrým přátelstvím rád odplatím.*“

⁴⁹ Pokrevní příbuzní tvořili 17 % dárců a obdarovaných, nepokrevní příbuzní 19 %, sousedé 17 %, vztah mezi klientem a patronem byl zastoupen v 15 % listů, služebnícký poměr v 19 %; 7 % darů si vyměnili šlechtici, mezi kterými nebyl nalezený žádný konkrétní vztah. Zbylých 6 % listů představovaly ostatní vztahy, jako byly dvořanské, věřitelské nebo poddanské.

obdarovávali chudší a méně urozené a naopak. Obdarovávání bylo časté na dvorech, mezi nejbohatšími velmoži a Habsburky, stejně jako na venkovských sídlech chudých rytířů.⁵⁰ Hodnoty a předměty darů se měnily, ale myšlenka obdarování byla zastoupena všude. Plynutí darů mezi šlechtici nezastavil ani mor nebo válka.⁵¹ Všichni urození spoléhali na své „*pány a přátele*“ a aby „*dobré přátelství*“ vydrželo, bylo nutné posílat dary. Závísí jen na úhlu pohledu, zda si šlechtici posílali dary, protože byli přátelé, nebo zda byli přátelé, protože si posílali dary.⁵²

Od ostatních skupin „*pánů a přátel*“ se v rámci obdarovávání lišili služebníci. Často pro šlechtice spravovali statky, které sám vlastnil. Je proto těžké posoudit, zda dary, které mu posílal, nebyly pouze výkonem služby. Když nechal správce statku postřílet kachny a poslal je svému zaměstnavateli, bylo to pouze něčím, so se od něj očekávalo. Ptáky navíc obdarovaný už vlastnil, protože pocházeli z jeho statku. Dárce jejich posláním pouze vykonal

Přehled 1 - Zastoupení skupin „*pánů a přátel*“ mezi dárci a obdarovanými

⁵⁰ Na panovnickém dvoře např. dary lososů Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic habsburským arciknížatům. Pavel MAREK (ed.), Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek I), č. 55, s. 291-292; mezi rytíři např. dar pstruhů Jana Žalkovského z Žalkovic Janovi Munkovi z Evančic. Leoš VAŠEK (ed.), Kopiař Jiřika Skřivánka, úředníka na Blansku 1594-1612 (1614), Blansko 2000, č. 348 s. 236.

⁵¹ Např. v říjnu 1557 dostala Anna Rožmberská z Hradce od synovce Jáchyma z Hradce Bibli jako ochranu před „*morovým povětrím*“. V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA, Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence, Opera historica 6, 1998, č. 52, s. 229-230; z darů během třicetileté války např. František DVORSKÝ (ed.), Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna II, Praha 1895, č. 592, s. 344-345.

⁵² Používá-li badatel metodu actor-network-theory, záleží na tom, zda dary mezi přáteli nahlíží jako prostředníky (mediator), kteří formují a ovlivňují společenské vztahy nebo pouze jako zprostředkovatele (intermediary), kteří jsou využívány prostředníky. B. LATOUR, Reassembling the Social, s. 74-97.

službu. O skutečných darech lze mluvit v případech, kdy služebník využil příležitosti k přimluvě za poddaného, nebo zdůraznil svou iniciativu v obdarování.⁵³

K běžně užívaným skupinám „*pámů a přátel*“ lze přiřadit další společenské vazby vznikající mezi urozenými v raném novověku, jako byl vztah mezi dlužníkem a věřitelem. Při půjčování peněz se šlechtici prve obraceli na své příbuzné nebo sousedy. Pokud stále potřeboval více hotovosti, mohl využít služeb méně urozených rytířských lichvářů.⁵⁴ Takový vztah obrátil stavovskou společnost na hlavu. Velmož z vyššího šlechtického stavu byl zadlužený členovi stavu nižšího a dokud se mu neodplatil, byl v tomto vztahu podřízeným. Hotovost nebyla v raném novověku jediným druhem bohatství. Páni se snažili využít své větší statky a vyšší společenské postavení k odkladům splátek pomocí darů zvěřiny.⁵⁵

Další skupinou vymykající se tradičnímu rozdělení „*pámů a přátel*“ byli spolubojovníci. Jde se o šlechtice, kteří se seznámili na válečných taženích, v předbělohorské době zejména na uhersko-osmanské hranici. Přestože se v korespondenci taková společenská vazba objevila jen vzácně, zaslouží si zmínku.⁵⁶ Vojenská kariéra, v jazyce raného novověku „*kryksmanství*“, představovala cestu ke společenskému a majetkovému vzestupu pro šlechtice, kterým chyběla trpělivost nebo majetek pro hospodaření.⁵⁷ Protože museli před odjezdem do války přenechat své statky v péči někoho jiného a riskovali smrt, byla tato cesta využívána zejména rytíři. Jako příslušníci chudšího šlechtického stavu mohli na tažení ztratit méně než členové panských rodů.⁵⁸ Dobrá „*kryksmanská*“ kariéra je naopak mohla vést ke

⁵³ František TEPLÝ (ed.), Martina Škvoreckého, úředníka na Pacově, hospodářská korespondence z dob války třicetileté (1630-1642), Praha 1928, s. 122, Pacov, 13. 1. 1639, Martin Škvorecký píše Zuzaně Černínové z Chudenic: „... *divokého vepře – z města nyní na Radenín posílám. (...) Pavel Šopejstal, souseď zdejší, poddanej Vštin sobě oblíbil k stavu sv. manželství Kateřinu, pozůstalou vdovu po Janu Vlčkovi, též někdy souseďu zdejším. K Všti se za ně přimlouvám..., že se k tomu milostivě nakloniti...*”

⁵⁴ Václav BŮŽEK, Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách, Praha 1989; V. LEDVINKA, Úvěr a Zadlužení.

⁵⁵ Nejčastěji darovali svým věřitelům zvěřinu bratři Jaroslav a Vratislav z Pernštejna. P. VOREL (ed.), Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551, Pardubice 1997, č. 216 s. 141-142; č. 319, s. 181; č. 329, s. 185.

⁵⁶ Ve studované korespondenci se dary mezi spolubojovníky vyskytly pouze sedmkrát. Miroslav ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, České Budějovice 2015 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/1), č. 229, s. 325; týž, (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 472, s. 71-72; č. 488, s. 88; č. 504, s. 101-102; č. 541, s. 132; č. 843, s. 402; č. 1027, s. 580-581; SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Kába z Rybňan, inv. č. 9.

⁵⁷ K pojmu „*kryksman*“ Miroslav ŽITNÝ, „*Dobrý kryksman*“. Diskursivní kategorie a maskulinní vzor myšlení nižší šlechty z českých zemí na přelomu 16. a 17. století, *Studia Comeniana et historica* 43, 2013, s. 224-248.

⁵⁸ K rozdělení pozemkového majetku mezi vyšší a nižší šlechtu Alois MÍKA, *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*, *Sborník historický* 15, 1967, s. 45-73.

společenskému vzestupu.⁵⁹ Kromě výplaty, kořisti, nemocí a úrazů si mohli urození vojáci z války přivést přátelství s jinými šlechtici. Společenská vazba ukovaná v ohni války vydržela dlouho po návratu na domovské statky. Pokud se válečný veterán dostal do finančních nesnází, vzpomněl si na svého spolubojovníka a očekával od něj podporu.⁶⁰

Ve využití korespondenci se kromě urozených osob objevuje i několik neurozených měšťanů, pochopitelně vždy jako příjemci darů. Dary od šlechticů byly odplatoou za jejich služby. Vzdělaní měšťané se uplatňovali jako prokurátoři, znalci zemského práva a úředníci. Urozeným proto mohli za odměnu poradit například s majetkovým právem, když měli problémy se sousedy, nebo s právem trestním, pokud šlo o potíže s poddanými.⁶¹ Jestliže byl měšťan zaměstnaný jako úředník zemské instituce, mohl dar sloužit k urychlení šlechtické pohledávky.⁶² Ve většině těchto případů byli dárci rytíři vlastníci statky poblíž zemského města.⁶³ Blízkost bohatých měšťanů a každodenní kontakt s nimi snad vedl k výjimečnému zařazení neurozených měšťanů mezi obdarované.

Dárci a obdarovaní se objevovali v obou šlechtických stavech české raně novověké společnosti. Skrze dary komunikovali urození nejčastěji se svým nejbližším sociálním okolím, nazývaným v řeči raného novověku „*páni a přátelé*“. Šlo o skupiny pokrevních a

⁵⁹ Jedním z nejméně úspěšných českých „*kryksmanů*“ byl Jindřich Hýzrle z Chodů. Vojenská služba Habsburkům mu přinesla statky, movitý majetek i povýšení do panského stavu. V. BŮŽEK, Rytíři, s. 70-79.

⁶⁰ M. ŽITNÝ, Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 541, s. 132, Nové Město pražské, Vilém Khýn z Khýnu píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému: „... *strany těch 10 dukátů, kteréž ste mně ráčili připovědě[ti] darovati, když sme ještě v Prachaticích leželi... (...) Protož Vašnost velice prosím, že mne v této mé potřebě veliké neráčíte opustiti a mně je po tomto poslu odeslati. (...) ... Pán Bůh ví, že se nemám čím z hospody vyplatiti, neb sem sobě i na posla peněz musel vypůjčiti.*“

⁶¹ Např. nobilitovaný pražský měšťan Adam Linhart z Najenperku dával rady ohledně sporů se sousedy a trestů poddaných Šťastnému Václavovi Pětipeskému a na oplátku dostával zajíce. Týž, Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, č. 55, s. 159-160; Týž, Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 846, s. 404-405.

⁶² Tamtéž, č. 908, s. 465-466, Nové Město pražské, 18. 1. 1617, Vojtěch starší Koutský z Jenštejna píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému: „*Chťice, aby ty listy na odhad panu Hrzánovi vypravený byly, zakázal jsem se panu Košetickému, že ho jedním bažantem fedrovati budu. Čehož jsem učinil, takže ty listy na odhad ku pátku den [svatě] Školastiky vypraveny budou. (...) Zatím Va[ší] M[ilos]t žádám, že pana Košetického jedním bažantem fedrovati a tím sobě lepší fedruňk způsobiti ráčíte.*“ Jiří Košetický z Horek byl měšťan Nového Města pražského a depositor a ingrosator větších desek zemských. Tamtéž, s. 466, pozn. 2. Úředníci desek zemských přijímali za svou práci dary ještě o mnoho let později. Když František Josef Černín reorganizoval ve dvacátých letech 18. století černínský fideikomis, neobešlo se to bez darů zvěřiny, selat, sádla a koní pro úředníky velkých desek zemských a jejich ženy. Petra VOKÁČOVÁ, Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka, Praha 2014, s. 450.

⁶³ Pražští měšťané se objevovali jako obdarovaní v korespondenci Albrechta a Šťastného Václava Pětipeských. P. MAREŠ (ed.), Korespondence, č. 383, s. 535; M. ŽITNÝ, Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, č. 55, s. 159-160; týž, Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 519, s. 115; č. 846, s. 404-405. Jan Žalkovský z Žalkovic a na Blansku posílal dary brněnským měšťanům. L. VAŠEK (ed.), Kopiař, č. 425, s. 265.

nepokrevních příbuzných, sousedů, klientů a patronů, či služebníků. Pro šlechtice představovali pevnou kotvu v nejistém raně novověkém světě. Mohl se na ně spolehnout ve vlastních nesnázích, ať už šlo o finanční problémy nebo přírodní katastrofy. V případě jeho smrti se postarali o osiřelou rodinu. „*Páni a přátelé*“ byli navíc prvkem šlechtické sebereprezentace. Svě privilegované postavení dokazoval urozený mimo jiné osobním přátelstvím s ostatními privilegovanými. Nesměli proto chybět na šlechtických slavnostech, především na svatbách a pohřbech.

Ač se šlechtic do sítě těchto společenských vztahů narodil a „*dobré přátelství*“ často spojovalo rody více generací, nebyli „*páni a přátelé*“ samozřejmostí. Jak tvrdí moderní sociologie, sociální vazby nejsou stabilní. Aby se udržely stejně po delší dobu, musí být stále utužovány a utvrzovány. Předbělohorská šlechta si tuto skutečnost uvědomovala a udržovala vztahy dobré a stabilní různými prostředky, jako byly vzájemné návštěvy, korespondence, nebo dary.

Dary proudily mezi všemi skupinami „*pánů a přátel*“ v přibližně stejné míře. Problematická je pouze skupina služebníků. Když posílali šlechtici předměty, často to bylo ze statku, který adresát vlastnil. Za posílání ulovených ryb nebo zvěřiny byli vrchnostenští úředníci honorováni, spíše než o dary zde šlo o službu. O pravých darech lze mluvit pouze v případě, že služebník zvýraznil svou vlastní roli a iniciativu v obdarování, nebo pokud dar využil k přimluvě za poddaného. Mezi dárci a obdarovanými se objevila jen malá část případů vztahů, které do schématu „*pánů a přátel*“ nespadaly. Jsou to vazby mezi spolubojovníky, věřiteli a dlužníky, nebo šlechtici a jednotlivými měšťany.

3. Druhy darů

Všichni šlechtici, od rytířských vrchnostenských úředníků po bohaté habsburské dvořany, si posílali dary. Rozmanitosti dárců a obdarovaných odpovídá pestrost posílaných předmětů. V probádaných pramenech se vyskytují různé dary, chrastím na zatopení počínaje a kusem rohu bájného jednorožce konče.¹ Posílané předměty byly ukázkou bohatství a urozenosti dárce. Při výběru darů byl kladen důraz na sebeprezentaci, všudypřítomnou pro raně novověký šlechtický život.² Všem muselo být na první pohled jasné, že dar přichází od urozené osoby a ne od poddaného. Šlechtici se snažili vybírat předměty, k nimž neměli neurození lidé přístup, ať už kvůli chudobě, nebo zemským zákonům. Své společenské postavení ukazovali dárce nejčastěji skrze dary zvířat. Ve studované korespondenci zastupují více než polovinu dopisů. Právě prostřednictvím zvířat dávala šlechta najevo svou výsadní pozici ve stavovské hierarchii. Nebyla zde totiž posílaná hospodářská zvířata, jako krávy či slepice, které vlastnili i vesničané.

Nejčastější obsah šlechtických zvířecích darů představovala mrtvá divoká zvěřina určená ke konzumaci.³ Pro urozence to byl ideální dar z praktických i reprezentativních důvodů. Lov patřil mezi jednu z nejčastějších „*rytířských kratochvílí*“. Byl to způsob prokázání síly, statečnosti, schopnosti zacházení se zbraněmi a zároveň příležitost k aktivnímu odpočinku v přírodě.⁴ Šlechtické spížirny navíc doplňovali poddaní myslivci.⁵ Dary zvěřiny reprezentovaly urozenost dárce, protože pouze šlechtici měli podle Vladislavského zřízení zemského právo lovit v lesích.⁶ Někteří šlechtici si své lovecké úspěchy zapisovali do deníků

¹ Chřestí poslala Kateřina Valdštejská ze Žerotína Eusebii z Kounic, František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna I*, Praha 1894, č. 355, s. 80-81. Kus rohu jednorožce dal Jan Erazim ze Švamberka Jindřichovi staršímu ze Švamberka, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 308.

² Ke všudypřítomnosti sebeprezentace Václav BŮŽEK a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 257 a 609-611; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 228-274.

³ Zvěřina byla v raném novověku nejoblíbenějším šlechtickým darem i ve Francii a Anglii. Natalie Z. DAVIS, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Madison 2000, s. 34-42; Felicity HEAL, *Power of Gifts. Gift Exchange in Early Modern England*, Oxford 2014, s. 40.

⁴ Julia WEITBRECHT, *On Courtly Discipline: Animal Rituals and Noble Self-fashioning in Gottfried von Strassburg's Tristan*, in: Mark HENGERER – Nadir WEBER (edd.), *Animals and Courts: Europe, C. 1200–1800*, Berlin 2019, s. 95-109, zde s. 97-100.

⁵ Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 194-236; týž a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 267-277.

⁶ Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, Praha 2007, s. 258-259. Podobné zákony byly v raném novověku i v západoevropských monarchiích, N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 42; F. HEAL, *Power of Gifts*, s. 40.

nebo loveckých knih. Nezapomněli zpravidla zmínit, kolik toho ulovili.⁷ V loveckých knihách arciknížete Ferdinanda Tyrolského se objevovalo, kolik ran bylo potřeba ke skolení zvěře. Čím jich bylo méně, tím lepší byl lovec.⁸ Když posílal šlechtic dar čerstvě zastřeleného zvířete v celku a v dopise zdůraznil, že zvíře sám skolil, mohlo být samotné mrtvé tělo ukázkou jeho schopností podle počtu střelných ran.⁹

Mezi šlechtickými dary lze nalézt srstnatou i pernatou zvěřinu. Ptactvo lze rozdělit na hrabavé, vodní a zpěvavé, které se v období renesance také konzumovalo.¹⁰ Zpěvavé ptáky nelze v korespondenci přesněji identifikovat. Popisovali se jen jako „malí ptáci“, nebo pouze neurčitě „ptáci“. Vodní ptactvo se v korespondenci objevovalo velmi málo. Patřily k němu divoké kachny a husy. Z hrabavého ptactva se objevili jeřábci, koroptve, tetřevi a bažanti. Ojediněle lze nalézt také krocany, nazývané kvůli jejich exotickému původu jako „indiánský kohouti“.¹¹ O křepelkách se v korespondenci nepíše vůbec, ale je možné, že byly směšovány s jeřábkami.¹² Z vysoké zvěřiny se objevují jeleni a srnci, ale také daňci, kteří právě na konci středověku v Čechách začali opouštět obory.¹³

Druhým nejčastějším zvířecím darem po zvěřině byly ryby. Předbělohorská doba byla zlatým věkem českého rybníkářství.¹⁴ Sídla urozených byla pravidelně zásobována rybami, které často vystupovaly i v roli darů. Nejrozšířenější rybou byl kapr, ale v rybnících se chovaly i říční ryby, jako pstruzi a štiky.¹⁵ Až do vybudování střežkovské přehrady v roce 1935 mohli do českých zemí přitáhnout i lososi. První se lovili na jaře na Litoměřicku, ale

⁷ Petr MAŤA – Marie KOLDINSKÁ (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602-1633)*, Praha 1997; Václav BŮŽEK, *Self-presentation of Archduke Ferdinand in hunting entertainment during his activity as governor in the Kingdom of Bohemia*, in: Sylva DOBALOVÁ – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (edd.), *Archduke Ferdinand II. of Austria: a Second-Born Son in Renaissance Europe*, Wien 2021, s. 115-130, zde s. 120-122.

⁸ Tamtéž, s. 120.

⁹ SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura, ze Švamberka*, inv. č. 278, Bechyně, 25. 5. 1561, Václav ze Švamberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „A [za] zvěřiny rukami svými zastřelený posláni (...) ... vám děkuji...“

¹⁰ Josef HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000 (= *Monographia historica* 1), s. 194.

¹¹ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy I*, č. 210, s. 235.

¹² Domnívá se tak Petr MAREŠ (ed.), *Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1596*, České Budějovice 2015 (= *Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VI*), s. 193, pozn. 10.

¹³ Jan ČABART, *Vývoj české myslivosti*, Praha 1958, s. 61.

¹⁴ Jiří ANDRESKA, *Rybářství a jeho tradice*, Praha 1987, s. 39-40. K rybníkářství také Václav ŠUSTA, *Rybníkářství třeboňské po stránce historické a hospodářské*, *Československý rybář* 7, 1927, s. 140-149; František TEPLÝ, *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství*, Praha 1937; Alois MÍKA, *Slavná minulost českého rybníkářství*, Praha 1955; Petr VOREL, *Zlatý věk pardubického rybníkářství*, *Dějiny a současnost* 14, 1992, č. 1, s. 17-21; Bohumil JIROUŠEK, *Josef Šusta, nestor českého rybníkářství*, *Historický obzor* 9, 1998, s. 33-34; Aleš STEJSKAL – Helena STEJSKALOVÁ (edd.), *Ryby a lidé. Rožmberkové a rybníkářství na jihu Čech a ve Waldviertlu = Fische und Menschen: die Rosenberger und die Teichwirtschaft in Südböhmen und im Waldviertel*, České Budějovice 2012.

¹⁵ J. ANDRESKA, *Rybářství*, s. 176-177.

průběhem roku se mohli lovit ve všech městech ležících na Labi a jeho přítocích.¹⁶ S rybami souvisely dary dalších vodních živočichů, které raně novověcí lidé konzumovali, jako byli bobří a raci.¹⁷ V korespondenci se objevila i jedna žádost o dar kaviáru.¹⁸

Korespondence obsahuje jen hrst exotických zvířat. Jednou se objevil dar pávů.¹⁹ Za exotické lze považovat i losy a dar kousku z rohu jednorozce, což byl nejspíše zub narvala.²⁰ Exotická zvířata ze zámořských kolonií zůstala v 16. století výhradním prostředkem panovnické sebeprezentace.²¹ Šlechtici k nim zřejmě neměli přístup. Pozorování těchto zvířat v doprovodu panovníka proto dokázalo na urozence udělat velký dojem.²²

Nabízí se otázka, zda existovala v raně novověké šlechtické mentalitě nějaká hierarchie zvířecích darů. Raně novověká společnost byla vybudována na stavovských hierarchiích. Promítalo se to do jejího vidění světa. Všechno od nebeského řádu andělů a svatých po astrologické mapy hvězd mělo svou vlastní pevnou a jasnou hierarchii.²³ Bylo by proto spíše překvapující, kdyby podobná hierarchie neexistovala i pro zvířata. Z korespondence však vyplývá, že tato hierarchie nebyla stejná ve všech částech království a v celém zkoumaném období. Ryby byly například méně hodnotné v jižních Čechách. Díky tamějším rybnickým soustavám si mohli šlechtici posílat dary kaprů a štik po kopách.²⁴ Větší vzácností však byly ve středních Čechách, kde rybníční soustavy chyběly. Naopak vysoká zvěřina byla ve

¹⁶ Tamtéž, s. 83-99.

¹⁷ Bobří se v 16. století počítali mezi ryby, a jejich ocasy proto sloužily jako postní jídlo. J. ČABART, Vývoj, s. 63.

¹⁸ Pavel MAREK (ed.), Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek I), č. 169, s. 573-574, Praha, b. d., Polyxena z Lobkovic píše Zdeňku Vojtěchu Popelovi z Lobkovic: „*Můj živote, prosím Vás, pošlete mi trochu z kaviáru [...] jsou to vajíčka této ryby.*“ K rozšíření kaviáru v době renesance srov. Inga SAFFRON, Caviar. The Strange History and Uncertain Future of the World's Most Coveted Delicacy, New York 2002, s. 54-55.

¹⁹ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 394.

²⁰ Losy posílal Jaroslav z Pernštejna králi Ferdinandovi I. Petr VOREL (ed.), Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551, Pardubice 1997, č. 413, s. 233; kus rohu jednorozce daroval Jindřichovi staršímu ze Švamberka jeho příbuzný Jan Erazim ze Švamberka, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 308.

²¹ Např. Thierry BUQUET, Hunting with Cheetahs at European Courts: From the Origins to the End of a Fashion, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), Animals and Courts, s. 17-42; Catarina SIMÕES, Non-European Animals and the Construction of Royalty at the Renaissance Portuguese Court, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), Animals and Courts, s. 55-78; Sarah COCKRAM, Interspecies Understanding: Exotic Animals and their Handlers at the Italian Renaissance Court, Renaissance Studies 31, 2017, s. 277-298.

²² Václav BŮŽEK, Elephants in the Political Propaganda of Maximilian II., in: Stefan HANß – Dorothea MCEWAN (edd.), The Habsburg Mediterranean, Wien 2021 (= Archiv für österreichische Geschichte 145), s. 279-304.

²³ Lawrence STONE, Crisis of the Aristocracy, London 1967, s. 15-36.

²⁴ Ryby se zde posílaly ve vyšším množství než jinde a jako jediná zvířata v korespondenci zde nebyla určena jen pro šlechtice, ale výslovně i pro jeho čeled', SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 188, Kestřany, 3. 1. 1549, Fridrich Kotulínský z Frydberka Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Ted' Vaší Milosti kaprův pro stůl Vaší Milosti 11 a pro čeled' 2 kopy... (...) ... posílám.*“

středních Čechách ceněna méně, nejspíše kvůli tamějším oborám.²⁵ Hodnota jednotlivých zvířat se měnila i časem. Ryby například velice stouply v ceně během třicetileté války, kdy se kvůli vojenskému nebezpečí a nedostatku pracovní síly často nemohly konat výlovy a rybníky pustly.²⁶

Navzdory regionálním a časovým rozdílům v symbolických hodnotách zvířat se lze pokusit v hrubých obrysech načrtnout hierarchii těchto darů tak, jak ji viděli šlechtici, kteří je věnovali a dostávali v průběhu předbělohorské doby, alespoň uvnitř zvířecích druhů. Vytvořením takové hierarchie lze ukázat, jaká místa zastávala jednotlivá zvířata v mentalitách šlechticů. Hierarchii lze poznat už z množství, v jakém byla zvířata posílána. Zatímco kapři se darovali po kopách, lososi pouze po kusech.²⁷ Pokud bylo některé zvíře vždy posíláno jako doplněk k dalším darům a nikdy samotné, svědčí to o jeho nízké ceně.²⁸ Pokud se šlechtici omlouvali při posílání kop drobných ptáků, že posílají „málo“²⁹, ale polovinu divokého prasete poslali bez omluvy, nasvědčuje to značný rozdíl mezi hodnotami těchto zvířat. „Málo“ v tomto smyslu neznamená malé množství, ale nízkou hodnotu posílaných zvířat, kterou si dárce i obdarovaný uvědomovali. Tento ukazatel hodnoty je o to cennější, že se v korespondenci u některých zvířat objevovaly podobné omluvy pravidelně.

²⁵ P. MAREŠ (ed.), Korespondence, č. 158, s. 293, Bělá pod Bezdězem, 31. 1. 1585, Aleš Berka z Dubé a Lipé píše Albrechtovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „... Vám srnec, (nemajíc na ten čas žádné jin zvěřiny před rukama), odsílám. A ačkoliv málo, však sem ku panu ujci té důvěrnosti, že i to málo za vděčné přijato bude.“ V jihočeské korespondenci se neobjevovala vedle darů srdců omluva.

²⁶ Jan POHL (ed.), Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točníka i Králova Dvora z let 1639 až 1642, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1907, Praha 1908, č. 27, s. 25, b. m. [Zbiroh], 27. 3. 1640, Jan Kolenec z Kolna píše Josue Kořenskému z Terešova: „Psaní VMti... (...) ... mně tím víceji zarmoutila a všechnu naději, kterou jsem měl k rybníkům, odňala. Musel jsem zase zarazit. Na mnoho mil nemocní lidé s toho se radovali, nyní všechno, kdo kde můž, odchází. (...) Mám toho jistou zprávu, že již jedna předcházející troppa v Hutích byla...“ Srov. J. ANDRESKA, Rybářství, s. 166. O vzrůstu ceny ryb svědčí také František DVORSKÝ (ed.), Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna II, Praha 1895, č. 592, s. 344-345, Přerov, 27. 11. 1635, Kateřina ze Žerotína píše Anně ze Žerotína: „Za tu pak velikou lásku a paměť na mne a pána mého, z kteréž nám od pěkných kaprů 1 ½ kopy... ... odesíláte ráčíte... ... děkováním to činíme a takový pěkný present s velikou vděčností od VMti přijímáme.“ Před válkou si šlechta posílala běžně kapry po několika kopách a v žádném dopise tak expresivně, jako „pěkný present“ popsání nebyli.

²⁷ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 490, Kestřany, 26. 12. 1561, Jan Vosovský z Adlaru píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „Vaší Milosti sumu ryb kaprů iii kopy...“; srov. tamtéž, inv. č. 507, Kestřany, 13. 2. 1567, Jan Počepický z Počepic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „Vaší Milosti posílám dva lososy...“

²⁸ Takové zvíře byl zajíc, např. tamtéž, inv. č. 488, Kestřany, 26. 9. 1561, Jan Vosovský z Adlaru píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „Přítom Vaší Milosti kaprů iii kopy, štik společných xxxxi zajíců xv, jablek pytel, ptákův malých a velikých půl pátý kopy Vaší Milosti posílám.“

²⁹ Např. tamtéž, inv. č. 506, Střítež, 13. 11. 1565, Bohuslav Buzický z Buzic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „Ptáků Vaší Milosti posílám, ač málo prosím, že ráčíte za vděk přijíti“ Z ostatní švamberské korespondence lze odhadnout přibližné množství běžné dodávky ptáků Jindřichovi staršímu ze Švamberka srov. tamtéž, inv. č. 465, Zvíkov, 12. 10. 1548, Jiřík Rudolf z Rudolče píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... při tom ptáků velikých xi, drozdů x kop viiii, dlesků a křivonosek xiii, malých ptáčků i kopy vi, kuřat dvě pro Její Milost paní, zajíce iiiii posílám, byl bych Vaší Milosti rád ptáků více vohjednal...“

Ryby se jako předmět daru objevily v 21 % dopisů se zvířecími dary. Nejméně hodnotnými rybami byli kapři. Posílali se v největších množstvích.³⁰ Jako jediná zvířata v korespondenci nebyli vždy míněni jen pro šlechtice, ale i výslovně pro čeled'.³¹ Nejnížší místo v hierarchii však neznamená, že by se kaprem pohrdalo.³² Více se cenily říční ryby jako pstruzi a lipani, snad kvůli zvláštním podmínkám jejich chovu.³³ Nejcenější sladkovodní rybou byla štika.³⁴ Podle velikosti se štiky ještě dělily na mísní a podmísní.³⁵ Vůbec nejvyhledávanějšími rybami byli lososi.³⁶

Samotné ryby se od sebe také mohly lišit, o čemž vypovídají zmínky vrchnostenských úředníků, kteří rozdělovali například kapry na „dobry“ a „čelední“.³⁷ Objevovala se i snaha obdarovávat urozenější šlechtice většími rybami a méně urozené menšími.³⁸ Šlechtici u jednotlivých ryb přidávali na symbolické ceně zdůrazněním osobní role v daru, když napsali, že rybu vybrali z kádě vlastní rukou.³⁹ Někdy hodnotu daru zvýšili zdůrazněním čerstvosti a psali, že byly ryby uloveny „dnes“ nebo „nyničko“⁴⁰.

³⁰ Většinou se darování kapří počítali na kopy, dary jednoho nebo jen několika kusů byly výjimečné.

³¹ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 188, Kestřany, 3. 1. 1549, Fridrich Kotulínský z Frydberka Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Teď Vaší Milosti kaprův pro stůl Vaší Milosti 11 a pro čeled' 2 kopy... (...) ...posílám.*“

³² Např. Anežka SCHMIDTOVÁ (ed.), Jan Dubravius, O rybnících. Věnováno Antonínu Fuggerovi, Praha 1953, s. 69: „*To však, že kapr je všude počítán mezi slasti hodů, je již známo. Lidé nezačínají znamenitější hostiny bez kapra, abych pomlčel o předácích lidu, kteří ho dávají k snídani, na přesnídávku, k obědu i při pitce. Podobně nezná zdrženlivosti lid sám a velmi rád, kdykoliv si může kapra opatřit, zatěžuje jím své stoly. (...) A co pak za hranicemi? Což nezpozorujeme, že kapr u nás koupený nejen zabírá téměř všechny hostince v horním Německu, ale že dostává přednost i před rybami, které jsou ušlechtilejší než on?*“

³³ Pstruzi a lipani se posílali v množstvích menších než kopa, zpravidla už byli připraveni, tj. buď pečení nebo vaření, snad pro zvýšení hodnoty daru. I tehdy se vedle nich objevovala omluva za malý dar, např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 640, Horažďovice, 22. 4. 1564, Břetislav z Rýzmburka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*A rád bych Vaší Milosti něco lepšího poslal, na ten čas nemám, než posílám pět rybův pečenejch lipanů a pstruhů, prosím, že ráčíte tak málo za vděk přijíti...*“

³⁴ Štiky se posílaly někdy i po několika kusech a nepřipravené na rozdíl od pstruhů a lipanů. Nikdy se vedle nich neobjevila v dopise omluva a štiky byly navíc nejčastěji zmiňovaným druhem v žádostech o ryby. Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Ludanic, inv. č. 14, Rokytnice, 25. 7. 1541, Půta z Ludanic píše Jaroslavovi ze Sezemic a na Tovačově: „*... za to Vás prosím, jako svého milého pána přítele, že mi v tom přátelství ukážete a že mi za mé peníze čtyři štiky velké mísní zjednáte...*“

³⁵ Václav BŮŽEK a kol., Světy posledních Rožmberků, Praha 2011, s. 479.

³⁶ Objevovaly se dary i jednoho nebo pouze kusu lososa. Na rozdíl od ostatních ryb vystupoval losos i v roli daru panovníkovi a jeho rodině. P. MAREK (ed.), Svědectví, č. 55, s. 291-292, Vídeň, 22. 6. [1624]: „*Navíc je zde přípis, v němž se píše o bedně, kterou mi posíláte. Bude v ní asi losos. Koušek z něj dám panovníkovi a princům.*“

³⁷ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 471.

³⁸ Tamtéž, inv. č. 498, Kestřany, 27. 4. 1563, Jan Vosovský z Adlaru píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Jeho Milosti panu z Rožmberka včerejšího dne losos veliký Jiříkem mlynářem chycený i na Krumlov jsem podle poručení Vaší Milosti poslal. A teď Vaší Milosti taky jeden posílám, menší než ten včerejší byl.*“

³⁹ Tamtéž, inv. č. 276, Bechyně, 26. 10. 1580, Václav ze Švamberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*... vám teď dva kapry pečené posílám, které sem sám včera rukou svou z kádě vzal.*“

⁴⁰ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Čabelický, inv. č. 19, Týn nad Vltavou, 23. 5. 1599, Prokop Čabelický z Soutic píše Petru Vokovi z Rožmberka: „*A poněvadž Pán Bůh obdariti ráčil, že mi dnes hodnej a dosti velkej losos chycen jest, kterémuž jsem letos rovného neviděl, nemohl jsem toho pomínouti, abych ho mně jiné Vaší Milosti poslati měl...*“; SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 505, Horažďovice, 2. 4.

Přehled 2 - Hierarchie darovaných ryb

Zvěřina byla nejčastějším šlechtickým darem. Jako dar se objevila v 50 % dopisů týkajících se zvířat. Při kvantifikaci nelze vždy spolehlivě rozlišit jednotlivé druhy zvěřiny, protože často v korespondenci nebyly rozdělovány a dar byl popsán pouze jako „zvěřina“.⁴¹ Základnu pomyslné pyramidy hierarchie darů zvěřiny tvořila zvěřina pernatá. Z ptactva mělo nejmenší cenu drobné zpěvavé.⁴² Kromě velikosti mu chyběla i symbolická hodnota, spojená se stavovskou vyhraněností lovu. Lov malých ptáků mohli provozovat i poddaní, čímž tento dar ztratil na reprezentativnosti.⁴³ Ve šlechtické korespondenci se to projevilo tím, že malé ptáky daroval vždy pouze člen rytířského stavu a nikdy pán.⁴⁴ Nad zpěvavým ptactvem stálo

1566, Břetislav z Rýzmburka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „Vaší Milosti posílám s paní Její Milosti tři lipany nyníčko na udici chycené...“

⁴¹ Např. tamtéž, inv. č. 274, Hluboká, 30. 6. 1560, Václav z Pernštorku a na Habří píše Václavovi ze Švamberka: „... sem pak z posla Vaší Milosti vyrozuměl, že Jeho Milosti pánu mému o zvěřinu... (...) ...žádati ráčíte.“

⁴² Drobní ptáci se posílali buď spolu s jinými dary, nebo po kopách. I když jich ale byly poslány kopy, objevovala se v dopisech zpravidla omluva za malý dar. Např. tamtéž, inv. č. 465, Zvíkov 12. 10. 1548, Jiřík Rudolf z Rudolče píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... při tom ptáků velikých xi, drozdů x kop viiii, dlesků a křivonosek xiii, malých ptáčků i kopu vi, kuřat dvě pro Její Milost paní, zajíce iiii posílám, byl bych Vaší Milosti rád ptáků více vobjednal, nikterak sem nemohl...“

⁴³ P KREUZ – I. MARTINOVSKÝ (edd.), Vladislavské zřízení zemské, s. 259.

⁴⁴ V předbělohorské době se objevil dar drobných ptáků mezi vyšší šlechtou pouze jednou, když posílala Anna z Rožmberka svému muži Jáchymovi z Hradce mezi jiným jídlem i ptáky, Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA (edd.), Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence, Opera historica 6, 1998, s. 145-271, č. 31, s. 204. V tomto případě šlo spíše o zásobování pražského sídla jídlem z venkovských statků než o dar. V období třicetileté války se mezi vyšší šlechtou objevily tři dary drobných ptáků, všechny mezi Kateřinou ze Žerotína a buď Eusebií z Kounic nebo jejím mužem Bedřichem z Kounic. F. DVORSKÝ (ed.), Listy II, č. 311 s. 32-33; č. 469, s. 213-214; č. 478, s. 222.

hrabavé a vodní. Pro šlechtice bylo zřejmě cennější hrabavé ptactvo.⁴⁵ Vodní ptáci se objevují téměř pouze jako zásilky od vrchnostenských úředníků.⁴⁶ Není ale jisté, zda byly více ceněné divoké husy nebo kachny. U hrabavého ptactva lze s jistotou říct pouze to, že bažanti byli v očích předbělohorských šlechticů hodnotnější než tetřevi.⁴⁷

Ze srstnaté zvěřiny byla nejméně ceněna nízká zvěř.⁴⁸ I zajíců ale mohlo být málo po vypuknutí třicetileté války, kvůli odchodu dobrých myslivců.⁴⁹ Vysoká a černá zvěřina patřila mezi nejcennější šlechtické zvířecí dary.⁵⁰ Nejspíše kvůli náročnosti a nebezpečí lovu byla divoká prasata zřejmě o něco cennější než srnci a jeleni.⁵¹

⁴⁵ Hrabavé ptáky si šlechta posílala buď jako doplněk k jinému daru, nebo samotné. Posílali se po několika kusech, ale pokud byli posíláni sami, objevovala se u nich omluva za malý dar. Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 300, Blatná, 27. 6. 1566, Zdeněk starší ze Šternberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „...*Její Milosti paní manželce Vaší Milosti manželka má posílá tu strakatou koroptev, kterouž paní též řekla dáti. Já i manželka má z víry věříme, že ten dar, ač jest malý, vděčně a přátelsky od nás přijíti ráčíte...*“

⁴⁶ Je možné, že se vodní ptáci spojovali s venkovem kvůli jejich domestikovaným druhům. Vodní ptáky také často lovili poddanští rybníkářští služebníci. A. SCHMIDTOVÁ (ed.), J. DUBRAVIUS, O rybnících, s. 60.

⁴⁷ Karel starší ze Žerotína porovnání těchto dvou ptáků využil alegoricky při popisování českého pohrání Moravou, což svědčí o tom, že šlo o obecně přijímaný fakt, Vincenc BRANDL (ed.), Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psané jazykem českým III, Brno 1870, č. 912, s. 89-90, Rosice, 24. 5. 1612, Karel starší ze Žerotína píše Václavovi z Vchynic: „...*ráčili jste se příliš zakochati do těch bažantů, tak že nelze Vstí sem se nadíti ; my zde tak pyšně netrávíme, s tetřevy musíme zavděk přijímati...*“

⁴⁸ Nikdy nebyla mezi šlechtici posílána sama, ale vždy navíc k darům něčeho jiného. Samotné zajíce posílala šlechta pouze svým měšťanským klientům. Např. Miroslav ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, České Budějovice 2015 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/1), č. 114, s. 211, Adam Linhart z Najenperku píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „*Kdež mi píšete, na který den byste sem do Prahy přijeti měli a se mnou o věci vaše promluvití mohli. (...) Za odeslaného zajíce vám přátelsky děkuji.*“

⁴⁹ J. POHL (ed.), Dopisy, č. 121, s. 98, b. m. [Zbiroh], 6. 1. 1642, Jan Kolenc z Kolna píše Vilémovi z Lobkovic: „*Nepochybně s podivením Vaší Milosti přicházeti bude, že k těmto vánočním hodům božím, mimo předešlých let obyčej, tak málo zajícův jest uhoněno... (...) Ale tuto jeden forst, Šebek Vilím, syn a některý hajný, ostatek pacholata, děti a některý nedomrlý obnažený sedláček přítomni byli, žádná opravdová přítomnost, která by opravdový rozkaz učiniti mohla. Z toho pochází, že málo se dostává, veliká škoda na tenatech se děje.*“

⁵⁰ Posílala se většinou samotná po jednotlivých kusech, bez jakýchkoliv dalších darů, někdy se u ní ale objevovaly omluvy za malý dar. Např. P. MAREŠ (ed.), Korespondence, č. 184, Dobrovice, 30. 12. 1585, Markéta Valdštejská z Lobkovic píše Albrechtovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „*Na ten čas nemaje co jiného synu Vašemu ((staršímu)), kmotru mému jelena... (...) ...odsílám*“

⁵¹ Na rozdíl od vysoké zvěře se u černé nikdy neobjevila omluva za malý dar. Posílána nebyla někdy ani celá, ale pouze po částech, jako byla polovina (SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 212), nebo jen hlava (F. DVORSKÝ, Listy I, č. 210, s. 235-236). O nebezpečí lovu vypovídá J. ČABART, Vývoj, s. 62-63; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha 2002, s. 343-344; srov. P. MAŤA – M. KOLDINSKÁ (edd.), Deník, s. 129: „*Dnes byl pěkný lov, na kterým sem z poručení Jeho Milosti Císařské sám všechny svině musil bít a poněkud nebezpečnosti pocítiti.*“

Přehled 3 - Hierarchie darované zvěřiny

Uvedená hierarchie vychází pouze z korespondence, ale podobné seřazení zvěře lze najít i v jiných pramenech. Stupnice zvířat podle jejich symbolické hodnoty se nachází v dobových loveckých knihách.⁵² Jistá představa o zvířecí hierarchii se objevovala také v dobové literatuře. Janu Dubraviovi například jako humanisticky vzdělanému učenici a rybníkáři dělaly rozpaky zmínky antických autorů o nadřazenosti mořských ryb nad sladkovodními a svůj spis o rybníkářství musel uvést dokladem ušlechtilosti a starobylosti této profese.⁵³ V jeho díle se objevuje hierarchie sladkovodních ryb, pstruhy například považoval za „ušlechtilejší“ ryby než kapry. Tuto hierarchii bral jako samozřejmost a nepovažoval za nutné ji zdůvodňovat.⁵⁴ V přírodovědeckých textech raného novověku lze nalézt hierarchie zvířat, které korespondují s hierarchií objevenou v korespondenci, už v seřazení jednotlivých druhů podle „ušlechtilosti“. Jiří Handsch začal svou knihu o rybách v Labi lososem, pokračoval přes štika a kapra a končil mihulí potoční.⁵⁵ Lososa nazval „...nejlepší, nejušlechtilejší a nejpříjemnější mezi všemi rybami...“⁵⁶ V podobném pořadí psal o českých rybách Bohuslav Balbín.⁵⁷ I Balbínův výčet dravé zvěře souhlasil s hierarchií nastíněnou

⁵² V. BŮŽEK, Self-presentation, s. 120-122.

⁵³ A. SCHMIDTOVÁ (ed.), J. DUBRAVIUS, O rybnících, s. 27-32.

⁵⁴ Tamtéž, s. 69.

⁵⁵ J. ANDRESKA, Rybářství, s. 76.

⁵⁶ Tamtéž, s. 88.

⁵⁷ Helena BUSINSKÁ – Zdeňka TICHÁ (edd.), Bohuslav BALBÍN, Krásy a bohatství české země. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého, Praha 1986, s. 162-163.

v korespondenci.⁵⁸ Další hierarchie zvířat by se daly hledat v dobové beletrii, kde někdy vystupovala zvířata jako postavy. Například Jan Dubravius ve svém alegorickém spisu Rada zvířat popisuje královský dvůr, kterému předsedá král Lev a královna Orlice, nejspíše podle erbovnických znaků Čech a Moravy. Z dalších dvořanů vystupují jako první moudří a dobří rádci, což byli Leopard, Ibis, Tygr nebo Fénix. Mezi posledními jsou pak neušlechtilá zvířata, která králi radí, aby nebyl jako ony, například Vepř, ztělesnění špíny a obžerství.⁵⁹ Hierarchii zvířat lze hledat také v textech s náboženskou tematikou.⁶⁰

Mimo zmíněné hierarchie stojí dvě z nejdůležitějších zvířat raného novověku, kuň a pes. Tato zvířata se od ostatních značně lišila. Na rozdíl od divoké zvěře byla společníky a spolupracovníky šlechticů. I zde lze najít symbolickou reprezentaci urozenosti. Lovili pouze šlechtici a na koni jezdili také zpravidla urození.⁶¹ Se svými ochočenými zvířaty někdy šlechtici zřejmě navázali i emocionální pouta, o čemž svědčí v korespondenci jejich pojmenování⁶² nebo tázání se na jejich zdraví.⁶³

Bylo by velice těžké představit si, jak by vypadala raně novověká Evropa bez koní. Byli nepostradatelní pro přepravu zboží i pro komunikaci.⁶⁴ Šlechtici během života museli z různých důvodů cestovat na vzdálená místa, což by bez koní nedokázali. Někteří autoři spojují původ šlechty s využitím koní ve válce, protože ve vrcholném středověku si mohli jen nejbohatší leníci dovolit válečné koně s plnou výzbrojí.⁶⁵ Je proto jasně vidět, že koně měli

⁵⁸ Tamtéž, s. 178: „Každodenní lovy nám tedy poskytují medvědy, rysy, kance, vlky, jeleny, daňky, srny, lišky, zajíce, kamzíky, jezevce, lasičky, kuny a bobry.“ Lze zde sledovat posloupnost černé, vysoké a nízké zvěřiny jako v korespondenci.

⁵⁹ Eduard PETRŮ (ed.), Jan DUBRAVIUS, Theriobulia / Rada zvířat, Praha 1983.

⁶⁰ Při zkoumání změny na vrcholu zvířecí hierarchie v dlouhém trvání od raného středověku do novověku využil hlavně kultovní, mytologické a církevní prameny Michael PASTOUREAU, Medvěd. Dějiny padlého krále, Praha 2011.

⁶¹ Mezi výjimky poddaných, kteří pravidelně jezdili na koni, patřili např. poddaní myslivci. Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 461, Kestřany, 6. 9. 1546, Fridrich Kotulínský z Frydberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... *ted' Vaší Milosti posílám... (...)* ... *kačec, kteréz Jan myslivec v pátek minulý zbil xxti, ač by jich dobře více mohl zbiti, ale že s to koněm, kterýž má, se hází...*“.

⁶² Pojmenování zvířat se v předbělohorské době objevovalo, nebylo však pravidlem a citový vztah se nemůže určovat pouze podle něj. Často šlechtic psal o svém oblíbeném zvířeti, které však nechal beze jména, např. papoušek Kateřiny Valdštejské ze Žerotína. F. DVORSKÝ (ed.), Listy I, č. 36, s. 46-48; týž, Listy II, č. 530, s. 280-281. Někdy mohlo sice zvíře dostat jméno, ale od čeledí, ne od pána, Miroslav ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, České Budějovice 2016 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/2), č. 1042, s. 596-597.

⁶³ F. DVORSKÝ (ed.), Listy II, č. 530, s. 280-281, Přerov, 12. a 14. 5. 1635, Kateřina Žerotínská z Valdštejna píše Martinovi Novoveselskýmu: „*Papouška svého ti taky poroučím a, jak se má, mně oznam.*“

⁶⁴ K roli poslů pro politickou a společenskou komunikaci Zdeněk VYBÍRAL, Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku, České Budějovice 2005 (= Monographia historica 6), s. 219-245.

⁶⁵ Např. Jean FLORI, Rytíři a rytířství ve středověku, Praha 2008, s. 77-92.

v předbělohorské době nesmírně důležitou roli pro šlechtický život a reprezentaci.⁶⁶

V korespondenci se zvířecími dary představují dary koní 16 %.

Při výběru koní se hledělo na jejich vzhled a schopnosti. Není jisté, zda se více cenila koňská síla, rychlost nebo krása. V korespondenci se od sebe tyto přednosti neoddělovaly. Vhodný kůň byl popisován většinou jednoduše jako „*pěkný*“.⁶⁷ Šlechticům se dobří koně prostě „*libili*“.⁶⁸ Zvláště se cenila schopnost zvířete chodit mimochodem. Tak zvaní „*mimochodníci*“ jsou schopni pohybovat se rychlostí větší než chůze, ale pomalejší než cval. Protože dokáží tuto rychlost dlouho udržet, hodili se šlechtě k dalekým cestám.⁶⁹ Pozornost se dbala také na barvu koně. Nejvyhledávanější byla bílá barva, která se v 16. století nazývala „*plesnivá*“.⁷⁰ Pokud šlo o více koní zapřáhnutých k vozu, snažili se šlechtici udržovat jednotnou barvu.⁷¹

Psi a lovečtí ptáci tak důležité místo v raně novověkém šlechtickém světě nezastupovali, ale stále šlo o zvířata, se kterými většina urozců strávila mnoho času. V korespondenci se objevují psi méně často než koně, v 9 % dopisů o zvířecích darech. Lov byl už od antiky vybranou šlechtickou zábavou, skrze níž dávali urození lidé najevo své nadřazené postavení.⁷² Lovy byly pro šlechtice příležitostí k různým soutěžím a sázkám.⁷³ Pokud měl šlechtic ve svém chovu nejrychlejší psy, mohli se to dozvědět urozcenci ze širokého okolí.

⁶⁶ Magdalena BAYREUTHER, Pferde in der Diplomatie der frühen Neuzeit, in: Mark HÄBERLEIN – Christof JEGGLE (edd.), Materielle Grundlagen der Diplomatie : Schenken, Sammeln und Verhandeln in Spätmittelalter und früher Neuzeit, Konstanz 2013, s. 227-256; Mackenzie COOLEY, Marketing Nobility: Horsemanship in Renaissance Italy, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), Animals and Courts, s. 111-128; Sarah G. DUNCAN, Stable Design and Horse Management at the Italian Renaissance Court in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), Animals and Courts, s. 129-152; Karen RABER – Treva J. TUCKER, The Culture of the Horse. Status, Discipline and Identity in the Early Modern World, London 2005.

⁶⁷ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 373, Rabštejn, 20. 3. 1556, Jáchym Šlik z Holiče píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*A žádám můj milý pane švagře, že mě zase nějakým pěkným mladým koněm opatřiti a při tomto poslu poslati ráčíte.*“

⁶⁸ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Bezdrůžický z Kolovrat, inv. č. 9, Buštěhrad, 10. 8. 1540, Jetřich Bezdrůžický z Kolovrat píše Petrovi z Rožmberka: „*A jestli by se kdy u mě Vaší Milosti kůň libil, rád chci Vaší Milosti to jiným koněm nahraditi i oddati.*“

⁶⁹ Debb BENNETT, Conquerors. The Roots of New World Horsemanship, Solvang 1998, s. 111-112.

⁷⁰ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, Věk, s. 257. Šlo snad o doslovný překlad německého *Schimmelhengst*.

⁷¹ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Hozlauer z Hozlaur, inv. č. 6, Bzí, 6. 9. 1563, Šebestián Hozlauer z Hozlaur píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*... že mi teď pomřeli čtyři koně dobré, rád bych sobě zas srst hnědou do vozu shledal. I zprávu mám, že ráčíte míti nějakého koně hnědýho...*“

⁷² Gordon Lindsay CAMPBELL, The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life, Oxford 2014, s. 258.

⁷³ V. BŮŽEK, Ferdinand Tyrolský, s. 199.

Zvyšovalo to jeho prestiž.⁷⁴ Mohl si také zavázat darem šlechtice, kteří by projevili o jeho psy zájem.⁷⁵

Lovečtí psi se dělili podle úlohy v lovu. Slídníci zvěř hledali, ohaři ji štvali a chrti dostihli.⁷⁶ V korespondenci se jako předměty darů objevují téměř výlučně chrti. Už ve středověké literatuře, kde byli psi obecně znevažováni, bývali chrti oceňováni jako „nejušlechtilejší, nejelegantnější, nejrychlejší v běhu a nejlepší v chovu.“⁷⁷ Právě při dostižení zvěře byla jasně vidět rychlost chrtů a šlechtici tuto podívanou vyhledávali.⁷⁸ Dobří chrti byli popisováni buď opět jako „pěkní“,⁷⁹ nebo jako „rychlí“,⁸⁰ „nejrychlejší“⁸¹ či dokonce „létaví“.⁸² Barva psů byla zmíněna pouze ojediněle a byla nejspíše využívána pouze jako rozeznávací znamení než jako ukazatel hodnoty zvířete.⁸³

Není překvapivé, že koně a psi byli často dáváni darem. Lze předpokládat, že dar koně nebo psa byl cennější než dar zvěřiny určené ke konzumaci. Zvěř a ryby měli šlechtici na svých panstvích. Většinu ji získávali prací poddaných, dary tvořily jen malé procento surovin využitých k přípravě jídla. Koně, lovecké psy a ptáky na druhou stranu mohli od svých poddaných vyžadovat pouze ojediněle. Byli chováni zpravidla ve šlechtických stájích a chovech. Na jejich výcvik, šlechtění, krmení a léčení bylo potřeba investovat značné peněžní částky. Chovy také zaujímaly mnoho prostoru, jak pro samotné stáje nebo psince, tak pro personál, který se o zvířata staral.⁸⁴ Poddaní sice měli v předbělohorské době vlastní psy, ale

⁷⁴ Schopnosti zvířat zvyšovaly prestiž jejich majitele. Je to vidět i na koňských závodech v severní Itálii, kdy v reportážích o vítězných koních byly jména a portréty zvířat a jejich majitelů, zatímco o žokeje zájem nebyl. Christian JASER, *Racehorses and the Competitive Representation of Italian Renaissance Courts: Infrastructure, Media, and Centaurs*, in: M. HENGERER – N. WEBER (edd.), *Animals and Courts*, s. 175-194; srov. A. SCHMIDTOVÁ (ed.), Jan DUBRAVIUS, *O rybnících*, s. 28: „*Může být podán nějaký jiný, větší a bezpečnější důkaz o rybnících než to, že nejen proslavují skvělým majetkem své majitele...*”

⁷⁵ To, že se zprávy o nejrychlejších šlechtických smečkách šířily, dokazují žádosti o dary psa, které českým šlechticům přicházely z větší než sousedské vzdálenosti, někdy až z jiných zemí Koruny české, z Moravy (SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 466) nebo Slezska (Tamtéž inv. č. 390)

⁷⁶ J. ČABART, *Vývoj*, s. 80-82.

⁷⁷ Jean-Claude SCHMITT, *Svatý chrt*, Praha 2007, s. 85.

⁷⁸ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 158, Strakonice, Václav Zajíc z Házmburka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... *tak učiniti chci a co nejdříve jaká rosa spadne, se tam k Vaší Milosti vypravím a těm lítavým chrtů[m se] rád podívati...*”

⁷⁹ Tamtéž, inv. č. 390, Zvíkov, Jindřich starší ze Švamberka píše Adamovi ze Švamberka: „*I tak činím a Jeho Milosti chrtá a chrtičku, kteréž nejpěknější i také nejlepší mám odsílám...*”

⁸⁰ Tamtéž, inv. č. 479, Kestřany, 23. 10. 1555, Kryštof Rambach z Obory píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... *toho chrtá, o kteréhož jste mi napsati ráčili, než není nic rychlého...*”

⁸¹ Tamtéž, inv. č. 361, Pohofelice, 21. 10. 1550, Jan z Housenpecku píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Pro Vaší Milost ho předce chovatí budu, jako by nejrychlejší byl.*”

⁸² Tamtéž, inv. č. 158.

⁸³ Tamtéž, inv. č. 392, Orlík, 22. 3. 1571, Kryštof ze Švamberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Ted Vaší Milosti chrtici svou, kteroužto mezi mými nejlepší jest odesílám. A zato Vaší Milosti prosím, poněvadž je březí, že holotovi svému, aby ji s tím červeným chrtem Vaší Milosti anebo s tím mourovatým od pána Korce uchoval poručiti ráčíte...*”

⁸⁴ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 257.

ti se v loveckých schopnostech nemohli rovnat šlechtickým. Vrchnost tak usilovala spíše o snížení škody, kterou poddanští psi učinili. Aby nemohli zabíjet zvěř z panských lesů, nařizovala šlechta omezit jejich pohyblivost uvazováním na řetězy, mrzačením jejich předních nebo zadních běhů či přivazováním těžkých kusů dřeva na krky.⁸⁵

Při raně novověkých štvanicích se využívali také draví ptáci. S jejich pomocí se lovili zajáci, volavky nebo menší krkavcovití ptáci. I při těchto lovech byli nezbytní psi, kteří zvěř zvedli a vystavili. Až když zvíře utíkalo nebo odlétalo od psa, byli vypuštěni dravci, aby zvíře dohnali a zabili.⁸⁶ Tato forma lovu byla oblíbená ve dvorském prostředí už od středověku a v 16. století se stále rozvíjela.⁸⁷ Ve šlechtické korespondenci se však dary loveckých ptáků objevily pouze výjimečně.⁸⁸ Důvodem může být vyšší nákladnost lovu. Nejcennější dravci se kupovali za hranicemi českých zemí. Vycvičení sokola byl dlouhý proces vyžadující odborníky a zvláštní výbavu. Dravci měli být navíc každý den krmeni čerstvým syrovým masem. Během cvičení loveckých ptáků docházelo k častějším ztrátám než u psů, ať už kvůli úletům, nebo smrti ptáků způsobené nevhodným zacházením.⁸⁹ V renesanci objevili lidé také další schopnosti ochočených ptáků. Mezi dary živých ptáků lze najít žádost o „zpívavého kosa“ a pávy.⁹⁰ Šlechtické vztahy se zvířaty tak začaly naplňovat nové pocity, jako prožitek krásy z ptačího zpěvu nebo z pestré barevné peří.

Pouze výjimečně se v korespondenci objevily jiné druhy ochočené zvěře. Na některých sídlech se chovaly ochočené laně či jeleni.⁹¹ O taková zvířata byl velký zájem a byla pečlivě opatrovaná.⁹² Kvůli ojedinělosti těchto zmínek nelze blíže určit, jak se ochočení projevovalo,

⁸⁵ J. ČABART, *Vývoj*, s. 72-73, srov. P. VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 250.

⁸⁶ J. ČABART, *Vývoj*, s. 82-85.

⁸⁷ V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 258; srov. P. MAŤA – M. KOLDINSKÁ (edd.), *Deník*, s. 453.

⁸⁸ SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura*, ze Švamberka, inv. č. 159; SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura*, Bechyně z Lažan, inv. č. 5; V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), *Rodinný život*, č. 77 s. 264; M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621*, č. 488, s. 88.

⁸⁹ J. ČABART, *Vývoj*, s. 82-85.

⁹⁰ SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura*, Malovec, inv. č. 62, Zbraslavice, 2. 1. 1590, Vilém mladší Malovec z Malovic píše Petru Vokovi z Rožmberka: „*Vaši Milosti oznamuji, že sem pana Jiříka Homuta, pana hejtmána Vaši Milosti skrze psaní své žádal za toho kosa zpívavého, kterého v svém pokoji má lapeného... (...) ... aby mi ho daroval.*“; SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura*, ze Švamberka, inv. č. 394, Horšovský Týn, 30. 3. 1588: „*A ted' také podle připovědi své Vaši Milosti jeden pár pávů bílých odsílám...*“.

⁹¹ Ve třicátých letech 17. století měli ochočeného jelena na Opočně Trčkové V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 258; dalšího ochočeného jelena zřejmě choval Jan Žalkovský z Žalkov na Blansku, Leoš VAŠEK (ed.), *Kopiář Jiříka Skřivánka, úředníka na Blansku 1594-1612 (1614)*, Blansko 2000, č. 85, s. 127; ochočenou laň darovala Markéta Valdštejnská z Lobkovic Albrechtovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku, P. MAREŠ, *Korespondence*, č. 210, s. 345.

⁹² Markéta z Lobkovic se obávala, že se laň ztratí, tamtéž, Dobrovice, 7. 9. 1586, Markéta Valdštejnská z Lobkovic píše Albrechtovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „*Strany té laňky, sama se obávám, když tak vsůdy i do pole běhá, aby se neztratila.*“ Když si jelen Jana Žalkovského zlomil nohy a jeho vrchnostenský úředník

nebo jak ho bylo dosaženo. Lze pouze předpokládat, že byla překonána jejich přirozená plachost a strach z lidí. Ochočení divokých zvířat ukazuje na změnu vztahu mezi zvířetem a člověkem, ke které došlo během renesance. Už nešlo pouze o to zvíře skolit a vystavit si ho jako trofej. Renesanční velmož chtěl mít ve svém zvěřinci zvíře živé.

V korespondenci se jako dary mezi vzájemně si rovnými šlechtici téměř vůbec nevyskytují hospodářská zvířata.⁹³ Je to asi ze stejného důvodu, ze kterého se mezi dary potravin vyskytovalo tak málo obilovin.⁹⁴ Pro urozené nebyly takové dary dostatečně reprezentativní. Obojí bylo spojeno s venkovany, od kterých se šlechtici snažili svojí sebereprezentací oddělovat.⁹⁵ Když musela jedna šlechtična o hospodářské zvíře požádat, dělala tak „...*hrubě nerada a s velkejm ostejcháním*...“.⁹⁶ Jako klientské a služebnícké dary se vyskytují mnohem častěji. Posílaná byla hlavně drůbež, slepice a kapouni, nebo vejce.

Ke zvěřecím darům lze přiřadit i předměty související s chovem zvířat. K jízdě na koni potřebovali šlechtici houně, sedla, ostruhy a uzdy. V 16. století si někteří z nich dopřávali kvůli nemoci, pohodlí nebo reprezentaci jízdy v kočárech či sáních zapřažených za koně.⁹⁷ Pokud byli koně využíváni jako symboly urozenosti na oslavách a ceremoniích, bývali ověnění ozdobami.⁹⁸ Všechny tyto předměty putovaly mezi šlechtici jako dary či půjčky.

Šlechtici si neposílali jen zvířata. Zvěřina nebyla jediným šlechtickým darem určeným ke konzumaci. Ostatní složky raně novověkého jídelníčku se ale ve studované korespondenci objevovaly v mnohem menším množství. Žádné jiné suroviny určené ke konzumaci nenabízely takovou příležitost k reprezentaci jako divoká zvěřina a ryby. Z darů, které nebyli

Jiřík Skřivánek musel zvíře utratit, pánovi poslal celé mrtvé tělo, aby ho přesvědčil, že nic jiného udělat nemohl. L. VAŠEK (ed.), Kopiař, č. 85, s. 127.

⁹³ Z ojedinelých darů hospodářských zvířat se nejčastěji se objevovala drůbež: kuřata, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 459, tamtéž, inv. č. 226; SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Lobkovic, inv. č. 37; slepice, V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), Rodinný život, č. 23, s. 192-193, L. VAŠEK (ed.), Kopiař, č. 131, s. 148; M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, č. 236, s. 331-332; Týž, Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 529, s. 121-122 a kapouni, F. DVORSKÝ (ed.), Listy II, č. 348, s. 74-75; Tamtéž, č. 489, s. 234-235; tamtéž, č. 506, s. 256-257. Dvakrát se objevily kozy, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Crhenický, inv. č. 1; F. DVORSKÝ (ed.), č. 353, s. 78 a dvakrát dar velikonočního beránka, M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, č. 341, s. 422-423; tamtéž, č. 343, s. 423-424. Jednou se vyskytla žádost o půjčku dvou krav, F. DVORSKÝ (ed.), Listy II, č. 510, s. 261-262. Ve zbytku případů posílaných zvířat šlo o služby vrchnostenských úředníků.

⁹⁴ To samé bylo pozorováno i v raně novověké Anglii. F. HEAL, Power of gifts, s. 38.

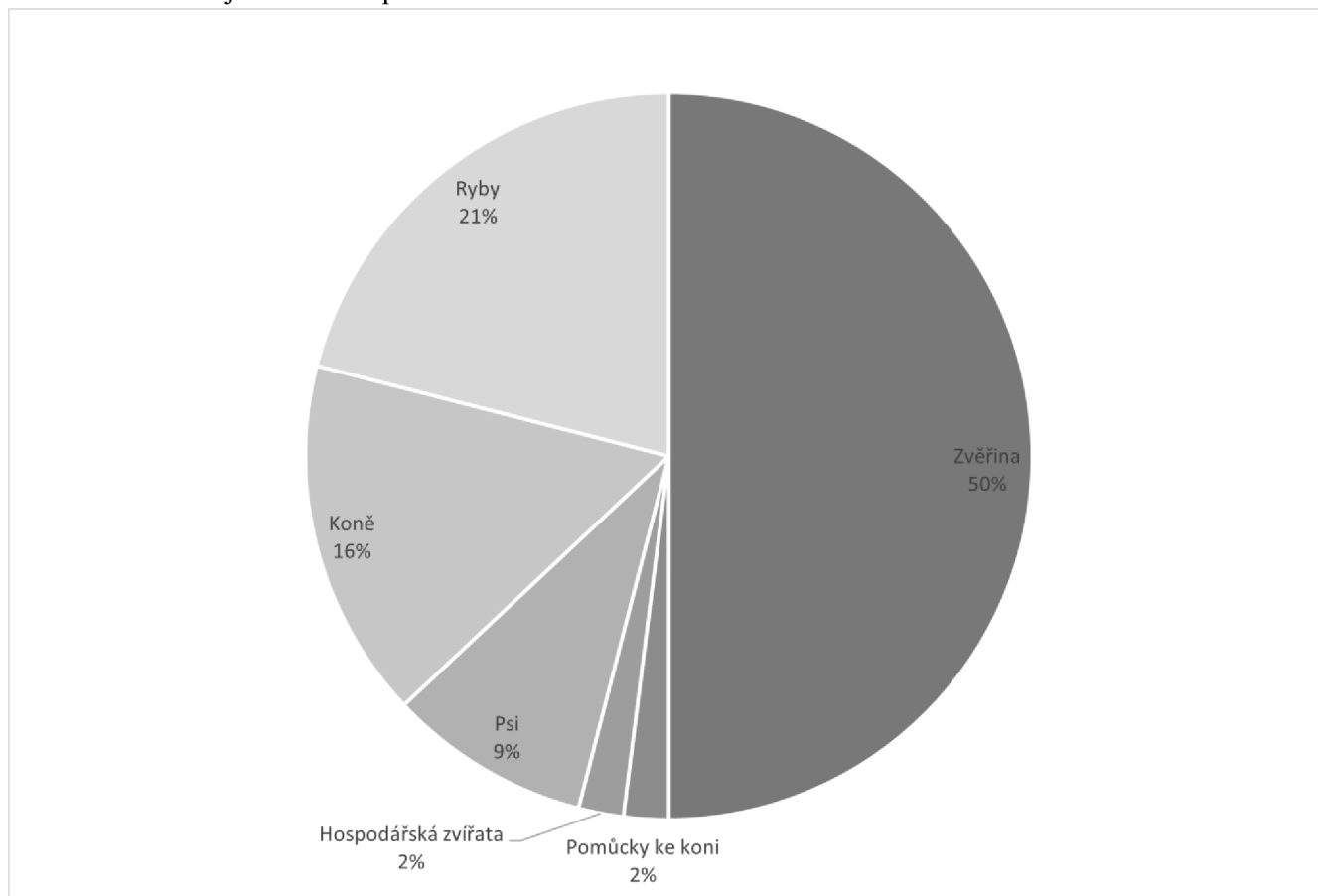
⁹⁵ V. BŮŽEK a kol., Společnost, s. 257 a 609-611.

⁹⁶ F. DVORSKÝ (kol.), Listy II, č. 510, s. 261-262.

⁹⁷ Josef PETRÁŇ a kol., Dějiny hmotné kultury II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století, Praha 1995-1997, s. 914.

⁹⁸ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 39, Český Krumlov 20. 8. 1546, Petr Doudlebský z Doudleb píše Václavovi ze Švamberka: „... *abych k potřebě svatebního veselí Vaší Milosti půjčil peří na dva koně, totiž na hlavy a nad ocasy*...“

k jídlu, neobsahovaly žádné stejný symbolický význam a stejnou příležitost k reprezentaci urozenosti jako koně a psi.

Přehled 4 - Druhy darů

Nejdůležitější prvek raně novověké stravy, obilniny, se jako předmět daru vyskytovaly velmi vzácně.⁹⁹ Pokud si je šlechtici posílali, tak pouze jako výměnu, například žito za pšenici, nebo jako půjčku, která měla být odplacena při další sklizni.¹⁰⁰ Obilniny se neobjevovaly ani v žádostech o dary. Přestože na šlechtickou hostinu muselo být připraveno velké množství těsta, žádali šlechtici výhradně o ryby a zvěřinu.¹⁰¹ Česká a moravská šlechta

⁹⁹ K pečivu v jídelničích raně novověkých šlechticů Josef HRDLIČKA, Potraviny, stolování a jídelníček na raně novověkých aristokratických dvorech. Ke stavu a perspektivám výzkumu každodenní kultury, Český časopis historický 98, 2000, s. 18-47, zde s. 39. O důležitosti obilnin pro neurozené srov. např. Jan ŠIMÁNEK, Jihočeská lidová strava na příkladu národopisné oblasti Doudlebska (od poloviny 17. do počátku 20. století), Jihočeský sborník historický 90, 2021, s. 178-215, zde s. 193-194.

¹⁰⁰ M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, č. 436, s. 503-504, Myškovice, 8. 7. 1610, Mikuláš Trmal z Toušic píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému: „... přátelsky prosím, že mi... (...) ... třicítí strychův pražské míry vosva zapůjčíš... (...) ... připovídám, jak jen vosvy sklizeny budou, tobě jej zase pěkného s poděkováním odplatiti...“

¹⁰¹ Např. František DVORSKÝ (ed.), Staré písemné památky žen a dcer českých, Praha 1872, č. 81, s. 137-138, Škvorec, 23. 8. 1555, Jaroslav Smiřický ze Smiřic píše Vojtěchu Smiřickému ze Smiřic: „... budeš-li míti tam kterou velkou štiku, že mně k tomu času pomáhati budeš a něco týž prosím, že mi tam dáš pstruhů zuditi.“

se v tomto ohledu nijak nelišila od urozených lidí ze západoevropských monarchií.¹⁰²

Obilniny patřily stejně jako hospodářská zvířata do symbolického světa neurozených.

Na rozdíl od obilnin se mezi šlechtickými dary objevovalo ovoce, byť v malém množství. V porovnání se zvířecími dary bylo posíláno jen v hrstce případů, v 64 dopisech. Ovoce nebylo vyhrazeno pro šlechtice jako divoká zvířina. Jablka a hrušky si mohli darovat šlechtici stejně jako poddaní. Využití v sebeprezentaci lze nalézt pouze u ovoce, které mohlo být považováno za exotické. V předbělohorské době to byly například melouny, fíky nebo pomeranče.¹⁰³ Pokud nebylo kupované na zahraničních trzích, nalézaly se stromy s tímto ovocem častěji na šlechtických zahradách, protože se po Evropě šířily teprve s renesančním způsobem života.¹⁰⁴ Urození lidé si mohli díky svým statkům a bohatství dovolit experimentovat s ovocnými stromy, které potřebovaly teplejší a sušší klima.¹⁰⁵

V některých případech bylo posíláno ovoce kvůli přisuzovaným léčivým vlastnostem. Svým nemocným „*pánům a přátelům*“ posílali šlechtici zejména sušené ovoce.¹⁰⁶ Používalo se zřejmě jako lék navzdory renesanční medicínské literatuře, která před ovocem varovala.¹⁰⁷ Ostatní potraviny, které si šlechtici v nemoci posílali, nebyvaly většinou přesně popsány. Šlo o dary „*koření, vod a jiných rozdílných a užitečných lékařství*“.¹⁰⁸ Jako farmaceutikum byl nejspíše poslán i údajný kus rohu jednorožce.¹⁰⁹

¹⁰² K nepřítomnosti obilnin mezi dary anglické šlechty F. HEAL, *Power of gifts*, s. 38. Obilniny nejsou ani zmíněny v pracích zaměřujících se na francouzské šlechtické dary Sharon KETTERING, *Gift-giving and patronage in Early Modern France*, *French History* 2, 1988, s. 131-151; N. Z. DAVIS, *The Gift*, s. 37-40.

¹⁰³ K subtropickému ovoci, kupovanému na zahraničních trzích, J. HRDLÍČKA, *Hodovný stul*, s. 63-67.

¹⁰⁴ Sylva DOBALOVÁ – Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Die Zitruskultur am Hofe Ferdinands I. und Anna Jagiellos: Import und Anbau von Südfrüchten in Prag 1526-1556*, *Studia Rudolphina* 15, 2015, s. 9-36, zde s. 9-14.

¹⁰⁵ Vedle pěstování se vyskytovaly problémy s přepravou jižního ovoce ve středoevropském počasí, SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura*, z Lobkovic 62, Praha, 4. 3. 1564, Jan mladší Popel z Lobkovic píše Adamovi Štraloňovi: „... soudků těch pomerančů přivezeno... (...) ... a všechny na skrze shnilý a zmrzlý... (...) ... že jsem je všechny ven vyházetí dáti musel.“

¹⁰⁶ Např. F. DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky*, č. 67, s. 117-118, Dunajovice, 8. 9. 1545, Johanka z Jelení na Dunajovicích píše Mandaléně z Lippy a na Kamenici: „... také slyším, že i zdráva nejste... (...) Také jsem V. M. připravila trochu broskví sušených s cukrem také i hrušek i nějakých jiných věcí...“

¹⁰⁷ V období renesance považovali autoři dietologických spisů ovoce za škodlivé, Ken ALBALA, *Eating right in the Renaissance*, Oakland 2002, s. 8-9. V českém prostředí lze varování před ovocem najít na některých místech Hájkova překladu Mattioliho herbáře, např. v popisu škodlivých účinků nezralých jablek, Věra PETRÁČKOVÁ – Jaroslav PORÁK – Martin STEINER (edd.), *Tadeáš HÁJEK Z HÁJKU – Pietro Andreas MATTIOLI*, *Herbář, jinak bylinář velmi užitečný*, Praha 1982, s. 99. Není jisté, jaký skutečný vliv měla tvrzení humanistických lékařů na společnost. Spolu se zmíněnými šlechtickými dary ovoce v nemoci srov. Věra ČULÍKOVÁ, *Ovoce, koření a léčiva z raně novověké jímky hradčanského špitálu*, *Archeologické rozhledy* 60, 2008, s. 229-260, zde s. 231.

¹⁰⁸ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy I*, č. 83, s. 95-96, Olomouc, 6. 8. 1631, Kateřina Žerotínská z Valdštejna píše Anně Žerotínské: „... také za odeslání koření, vod a jiných rozdílných a užitečnějších lékařství, na stokrátě VMti děkuji.“

¹⁰⁹ SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura*, ze Švamberka, inv. č. 308. Bor, 9. 3. 1571, Jan Erazim ze Švamberka Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... strany kosti jednorožcové, a neboli-to rohu, že spravení míti ráčíte... (...) Pán Bůh dáti rač, abyste ji šťastně a ve zdraví spotřebovati ráčili.“ K lékařskému využití údajných rohů

Zelenina se v celém souboru 1166 dopisů objevila pouze ve čtrnácti případech. Šlo buď o hrách, cibuli, artyčok, červenou řepu nebo chřest.¹¹⁰ V předbělohorské době si ji posílali jen rytíři.¹¹¹ Po bitvě na Bílé hoře však s vděkem přijali dary zeleniny i někteří vyšší šlechtici v emigraci.¹¹² Nízké postavení zeleniny vůči ovoci lze snad, kromě spojitosti s venkovským prostředím, vysvětlit tím, že roste pod nebo na zemi a musí se vykopávat, zatímco ovoce roste nad zemí a šlechtic by si ho mohl sám utrhnout, aniž by se ušpinil.¹¹³

Mnohem vzácněji než dary jídla putovaly mezi šlechtici dary pití. V probádané korespondenci byly nalezeny v 73 dopisech. V 52 případech šlo o dary vína. Jen jednou se objevilo víno hroznové, v pevném stavu před rozdrcením a kvašením.¹¹⁴ Urození lidé potřebovali víno k životu.¹¹⁵ Dary vína mohly pocházet z vlastních dárcových vinogradů nebo ze zahraničních trhů. Víno ze svých statků darovali zejména šlechtici vlastníci majetek na jižní Moravě.¹¹⁶ Z cizích vín byla vyhledávána zejména rakouská a uherská.¹¹⁷ Šlechtic je mohl zakoupit na trhu, například v Jindřichově Hradci nebo Salcburku, a odeslat jako dar či proplacenou službu svému patronovi či příteli.¹¹⁸

Mnohem méně často, pouze v 15 dopisech, se v korespondenci vyskytlo pivo. Většinou bylo posíláno jako lék.¹¹⁹ Jediný předbělohorský šlechtic, který pravidelně dostával dary piva, Jindřich starší ze Švamberka, ho pil před spaním. I v jeho případě tak bylo ceněno spíše pro farmaceutické účinky jako uspávací prostředek.¹²⁰ Důvody k upřednostňování darů vína před

jednorožců William JACKSON, The Use of Unicorn Horn in Medicine, The Pharmaceutical Journal 273, 2004, s. 925-927.

¹¹⁰ Cibule se objevila dvakrát, hrách šestkrát, artyčok dvakrát, červená řepa jednou, chřest jednou.

¹¹¹ Např. M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, č. 379, s. 456.

¹¹² Např. F. DVORSKÝ (ed.), Listy II., s. 351.

¹¹³ To by také mohlo vysvětlit, proč se ze zeleniny nejčastěji objevoval hrách. Tuto logiku kritizuje Ken Albala srovnáním s lanýží, které by podle ní měly být nejhorší ze všech jídel, protože jsou nejhluběji v zemi, ale přesto byly vyhledávanou šlechtickou pochoutkou. Albala však nezohledňuje skutečnost, že na rozdíl od kořenové zeleniny se lanýži neobjevovaly na stolech poddaných, což je chránilo před poklesem v symbolické hodnotě. Ken ALBALA, The Banquet. Dining in the Great Courts of Late Renaissance Europe, Chicago 2007, s. 73.

¹¹⁴ Spolu s dalším ovocem ho poslala Johanka z Jelení na Dunajovicích Mandaléně z Lípy a na Kamenici, F. DVORSKÝ (ed.), Staré písemné památky, č. 67, s. 117-118.

¹¹⁵ F. DVORSKÝ (ed.), Listy II., č. 362, s. 87-88, Přerov, 4. a 5. 5. 1634, Kateřina Žerotínská z Valdštejna píše Janovi písaři: „... žádostivě sem na to víno čekala, poněvadž jinýho pítí nemohu...“; SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 252, Zvíkov, 12. 11. 1558, Jindřich starší ze Švamberka píše Václavovi ze Švamberka: „Neb jsouce labutího přirození, ona bez vody a já bez vína do vůle boží nedobře bejtí můžeme.“

¹¹⁶ Ve studované korespondenci to byli hlavně vlastníci jihomoravských Židlochovic, páni z Pernštejna a později páni ze Žerotína, např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 175.

¹¹⁷ Např. tamtéž, inv. č. 435, 442, 468.

¹¹⁸ Např. tamtéž, inv. č. 252, 468.

¹¹⁹ Např. Kateřina Žerotínská z Valdštejna posílala lahve piva nemocné Marii Anně hraběnce z Hodic, F. DVORSKÝ (ed.), Listy I., č. 38, s. 49.

¹²⁰ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 273, Bor, 14. 5. 1560, Bartoloměj ze Švamberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... Vaší Milosti teď posílám věrtel bílýho piva, neb znám Vaší Milosti obyčej... (...) ... rádi ho trunk učiniti... (...) ... když ráčíte spát jíti...“.

pivem jsou nejspíše stejné jako u ostatních předmětů, snaha odlišit se od poddaných a neurozených, kteří v raném novověku pivo konzumovali.

Jako poslední druh jedlých darů je třeba zmínit mléčné výrobky. Nikdy nebylo s dopisy posíláno samotné mléko. Po cestě, dost dlouhé na to, aby na ni bylo třeba vypravit dar s listem, by nejspíše na statek obdarovaného dorazilo zkažené. V některých případech byly posílány sýry a máslo, do bitvy na Bílé hoře však šlo vždy spíše o službu než o dary.¹²¹ Až v pobělohorské emigraci přijali příslušníci vyššího šlechtického stavu zavděk dary sýrů.¹²²

Pouze 16 % darů nebylo zvířecích nebo určených ke konzumaci. Z hmotných předmětů to byly dary oblečení, nádobí, nábytku a zbraní. Jako dary oblečení si šlechtici nejčastěji posílali různé doplňky jako klobouky a rukavice.¹²³ Košile se objevují jen vzácně, kalhoty nikdy.¹²⁴ I při výběru darů oblečení byly vybírány ty kusy, které odlišovaly šlechtu od neurozených. Pouze výjimečně se v korespondenci objevuje praktický účel oblečení jako ochrany před zimou. Je to hlavně v žádostech neurozených.¹²⁵ Klienti také někdy žádali o oblečení po zemřelých patronech.¹²⁶

Mezi dary oblečení se nachází nejvíce předmětů vyrobených vlastní rukou dárce. Šlechtičny darovaly svým pokrevním a nepokrevním příbuzným kusy oblečení, které samy ušily.¹²⁷ Kromě urozených příbuzných posílaly ušité oblečení služebnice svým zaměstnavatelům.¹²⁸ Ručně vyrobené dary byly specifické pro ženské dárkyně. Pokud se nepočítá osobně zastřelená zvěřina, poslal mužský šlechtic předmět vyrobený vlastní rukou pouze jednou, ručně vyřezanou dřevěnou lžící.¹²⁹

¹²¹ Např. L. VAŠEK (ed.), Kopiař, č. 524, s. 302.

¹²² Kateřina Žerotínská z Valdštejna dostávala od Anny Žerotínské Šlikovny maldříky F. DVORSKÝ (ed.), Listy I., č. 75, s. 88-89. Maldřík byl „sýr ze sladkého mléka“, Josef JUNGSMANN, Slovník česko-německý II, K-O, Praha 1836, s. 377.

¹²³ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 208, 322, 326.

¹²⁴ Košile posílala např. Mandelína z Hradce pro děti Anny Hradecké z Rožmberka, V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), Rodinný život, č. 62, s. 244-245.

¹²⁵ Několikrát v korespondenci žádali o obuv a oblečení na zimu duchovní, např. M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 664, s. 239-240; F. DVORSKÝ (ed.), Listy I, č. 127, s. 137-138.

¹²⁶ O oblečení zemřelé Kateřiny Pernštejské ze Švamberka žádala pernštejská klientka Ludmila ze Svárova SOA Třeboň, cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 664.

¹²⁷ Např. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA (edd.), Rodinný život, č. 29, s. 202, Jindřichův Hradec, 26. 6. 1556, Mandelína z Hradce píše Anně z Rožmitálu a na Blatné: „... kdež mi píšete, za to mne prosící, abych vám vokuži vyšila... (...) ... již já Vám sama, jak se mi bude líbiti, udělám, jen malý strpení mějte.“

¹²⁸ František TISCHER (ed.), Dorota Jínová z Pacova. Dopisy jihočeské ženy z lidu Zuzaně Černínové z Chudenic, Český lid 15, 1906, č. 6, s. 8, Pacov, 29. 5. 1638, Dorota Jínová píše Zuzaně Černínové z Chudenic: „Ty košiličky pana Heřmanička dá pámbu v pondělí došiji a V. Mti. Je pošli...“

¹²⁹ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 180, Leštno, 11. 2. 1547, Jan Holický ze Šternberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... teď Vám posílám dílo ruků svých, neb vím, že neráčíte rádi stříbrnými lžicemi jísti, než raději dřevěnými a to je první dílo mé, než až se lépe naučím, udělám Vaši Milosti bohda pěknějších a pošli je Vaši Milosti.“

Šperky se ve zkoumané korespondenci objevily jen v několika případech. Pouze v jednom listě byl poslán prsten jako dar mezi manželi.¹³⁰ Během dvoření v raně novověké šlechtické společnosti byly zřejmě podle pravidel očekávaného chování dary předávány osobně, nikoliv po poslech.¹³¹ Jediné výměny šperků mezi mužskými šlechtici byly v případě pečetních prstenů, které si půjčovali příbuzní se stejným erbem a pečetí.¹³² Šperky posílané mezi šlechtici mimo souvislosti se svatbami nebo pečetěmi nebyly dary, ale finanční investice, ve které byly peníze nahrazeny drahými předměty.¹³³

Dary často putovaly mezi šlechtici během příprav hostin. Kromě jídla bylo posíláno honosné nádobí a prostírání. Nejčastěji šlo o nespécifikované stříbrné nebo cínové nádobí či sklenice.¹³⁴ Prostírání bylo popisováno neurčitě jako „*koberec na stůl*“.¹³⁵ Uvedené předměty jsou v listech popsány pouze pomocí materiálu, z něhož byly vyrobené. Podle porovnání s dochovaným šlechtickým nádobím ze stejného období je však možné říci, že dary mohly být vyzdobeny heraldickými znaky dárců.¹³⁶ V takovém případě by půjčené nádobí na hostině ukazovalo sociální zázemí hostitele, počet a identitu jeho „*pánů a přátel*.“ Na druhou stranu si šlechtici nepůjčovali nádobí pouze od urozených známých, ale i od poddaných a měšťanů, takže mohlo jít pouze o praktickou záležitost.

V korespondenci se jako dary objevily jen čtyři různé kusy nábytku. V prvním a nejčastějším případě šlo o půjčku „*čalounů*“ před hostinou. Šlo nejspíš o zdobené pokrývky, pokládané na zem nebo zavěšené na zdi.¹³⁷ Ve dvou případech představoval nábytek

¹³⁰ Prsten poslal Jindřich starší ze Švamberka své novomanželce Elišce z Rožmberka, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 222.

¹³¹ Ke dvoření a svatbám Petr VOREL, Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8), s. 191-206.

¹³² Karel starší ze Žerotína půjčil sekrýt vzdálenému příbuznému Kašparovi ze Žerotína, V. BRANDL (ed.), Spisy II, č. 691, s. 430-431. Šťastný Václav Pětipeský půjčil sekrýt svému bratranci Vodolanovi staršímu Pětipeskému, M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 726, s. 294-295.

¹³³ Týž, Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, č. 448, s. 514-515, b. m., 25. 10. 1610, Baltazar Hyršperger z Kynigsheinu píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému: „... z strany fedrování některých klínotův učiněné zakázati... (...) I davše já podle našeho společného zůstání na jednání jistotu právem listu hlavního na papíře psanou...“.

¹³⁴ Např. cínové nádobí půjčil Mikuláš Trmal z Toušic svému švagrovi Šťastnému Václavovi Pětipeskému, týž, Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 997, s. 553. Stříbrné lžice poslal Jáchym z Hradce své ženě Anně Rožmberské z Hradce, F. DVORSKÝ (ed.), Staré písemné památky, č. 86, s. 144. Sklenici poslal např. Václav Holický ze Šternberka svému sousedovi Jindřichovi staršímu ze Švamberka SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 208.

¹³⁵ Tamtéž, inv. č. 124.

¹³⁶ Příklady stolního nádobí s erbovní výzdobou uvádí např. J. PETRÁŇ a kol., Dějiny hmotné kultury, s. 266-267; Václav BŮŽEK, Paměť v heraldické výzdobě předmětů hmotné kultury šlechtických sídel 16. a 17. století, in: týž – Pavel KRÁL (edd.), Paměť urozenosti, s. 37-60.

¹³⁷ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 124. Ke staročeskému významu slova „*čalouny*“ Josef JUNGMANN, Slovník česko-německý I, A-J, Praha 1835, s. 258.

výpomoc v nemoci. Staří a nemocní šlechtici někdy potřebovali k pohybu pomoc služebníků.¹³⁸ K tomu účelu si někteří nechávali vyrobit „*instrument*“ na zvedání nebo „*stolice na nošení*“.¹³⁹ Čtvrtý případ daru nábytku je zajímavější. Šlechtic získal na svou žádost od bratra postel vyrobenou podle stejného způsobu, jaký viděl na návštěvě u jeho zetě.¹⁴⁰ V tomto případě se dar stal prostředkem kulturního transferu. Nové druhy nebo podoby nábytku se tímto způsobem mohly šířit mezi českou a moravskou šlechtou. Kulturní transfer lze zaznamenat i u některých půjček oblečení mezi urozenými. Žadatel si půjčil část oděvu, ukázal ho svým krejčím nebo švadlenám a nechal si zhotovit něco podobného. Zapůjčený předmět poté vrátil dárce.¹⁴¹ V jednom případě lze kulturní transfer zaznamenat u daru kočáru.¹⁴²

Šlechtici, kteří si zvolili vojenskou životní dráhu, mohli od svých „*pánů a přátel*“ očekávat dary zbraní. Většina urozených předbělohorské doby měla na svých sídlech zbrojnice.¹⁴³ Podle středověkého rozdělení společnosti měla šlechta bránit zbytek společnosti. Přestože většina urozených mužů skutečnou bitvu nezahlédla, válka stále představovala jeden z pilířů šlechtické reprezentace.¹⁴⁴ Když se některý z „*pánů a přátel*“ šlechtice vypravoval bojovat na uherské hranici, sloužil dar k vyjádření křesťanské solidarity tváří v tvář turecké hrozbě.¹⁴⁵ Tímto způsobem mohl dárce přispět svými dary k boji s muslimy, i když sám

¹³⁸ Nejčastější šlechtickou nemocí omezující pohyb byla dna neboli podagra. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk*, s. 354.

¹³⁹ F. DVORSKÝ (ed.), *Listy II.*, č. 519, s. 270-271, Přerov, 20. 4. 1635, Kateřina Žerotínská z Valdštejna píše Adamovi z Valdštejna: „... že jste mi o nějakém instrumentu povídali ráčili... (...) ... že jest lépe tak a pohodlněji než jak já a pán můj toho užíváme, že se vždycky na medenici [sic] zdvihati dáti musíme a tudy že nás urážejí a ruce nám vytáhnou... (...) ... jak takový instrument udělán bejti má... (...) ... že mi mustr od něho... (...) ... odeslati dáti stížiti sobě neráčíte...“; Měděnice byla „měděná nádoba k mytí a jiným potřebám“ - J.

JUNGMANN, *Slovník II.*, s. 413. F. DVORSKÝ (ed.), *Listy I.*, č. 90, s. 102-104, Brno, 18. 9. 1631, Kateřina Žerotínská z Valdštejna píše Elišce ze Žerotína: „Co se dotejče mý stolice, poněvaž se JMti panu ujci líbí... (...) ... hned nikam nemohu, tak že se musím dáti nositi a jiný žádný stolice k nošení zde nemám; avšak chci všelijak o to se přičiniti, aby mohla co nejdříve shotovena bejti.“

¹⁴⁰ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 123, Bechyně, 26. 5. 1547, Václav ze Švamberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... žádati ste (...) ... ráčili, aby[ch] Vaší Milosti udělati dal... (...) ... lůžko do pokoje na způsob, jakej pán otec manželky mé má.“

¹⁴¹ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Leskovce z Leskovce, inv. č. 5, Střela u Strakonice, 2. 6. 1553, Václav Leskovce z Leskovce píše Vilémovi z Rožmberka: „... že mi ráčíte rozkázati půjčiti pochev svých tlustých aksamitových, abych sobě po nich dal takovým mistrem udělati poctivě, bohda Vaší Milosti navráceny zase budou.“ O rok později si Václav Leskovce z Leskovce půjčoval za stejným účelem od Viléma z Rožmberka aksamitové sukně, tamtéž inv. č. 10.

¹⁴² SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Lomnice, inv. č. 10, Ledec, 8. 9. 1549, Zdeněk Meziříčský z Lomnice a na Ledči píše Václavovi ze Švamberka: „... učíte to pro pohodlí mé a dejte mi udělati na Táboře vozík na tu formu jako Váš...“ V dopise následuje podrobnější popis vyžadovaného kočáru.

¹⁴³ Ke šlechtickým zbrojnicím Vítězslav PRCHAL, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750*, Praha 2015, s. 83-244.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 245-333. Ke středověkému trojímu rozdělení lidu Georges DUBY, *Tři řady*, Praha 2008.

¹⁴⁵ P. MAREŠ (ed.), *Korespondence*, č. 406, s. 561-562, Vidim, 12. 11. 1593, Oldřich Hrzán z Harasova píše Albrechtovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „... kůň hněděj v cestu trvanlivej... (...) ... Vám odesílám. Pán Bůh

zůstal doma.¹⁴⁶ V předbělohorské době se posílaly hlavně střelné zbraně a brnění.¹⁴⁷ Meče se objevovaly spíše jako symboly urozenosti.¹⁴⁸ Do války nebylo možné táhnout pouze s výzbrojí. Mezi další dary do boje patřili koně, válečné stany a proviant.¹⁴⁹

Ačkoliv se šlechtici svými dary snažili oddělit od světa poddaných venkovanů, neobešly se jejich sousedské vztahy bez takových obvyklých činností, jakými byly půjčky nářadí a stavebního materiálu. V korespondenci nižších šlechticů se objevila jedna sousedská půjčka rybníkářského nářadí.¹⁵⁰ Ze stavebních materiálů bylo v předbělohorské době stále nejdůležitější dřevo. Zpracované dřevo si šlechtici posílali jak na stavení, tak na palivo.¹⁵¹ Na rozdíl od nářadí nebylo dřevo pouze darem chudých rytířů. Arcikníže Ferdinand Tyrolský získal dřevo na přestavbu zámku Poděbrady jako dar od vysoce postaveného habsburského dvořana Vratislava z Pernštejna.¹⁵² Dalším materiálem putujícím jako dar nebo půjčky mezi sousedy byly pálené cihly.¹⁵³

Vedle věcí a zvířat se předměty daru mohly stát i lidé. Šlechtici si posílali své poddané služebníky buď jako půjčku, nebo jako dar. Podobně jako většina ostatních darů byla spojena s jídlem, byli i mezi dary služebníků nejčastěji zastoupeni kuchaři.¹⁵⁴ Mohli být posíláni už spolu se surovinami, které měli připravit, nebo s kuchyňským náčiním.¹⁵⁵ Na šlechtické hostiny bylo potřeba velké množství kuchařů.¹⁵⁶ V žádostech a doprovodných listech jsou

rač dáti, abyšte... (...) ...nad nepřáteli krve křesťanský žíznivejmi zvítězili a domů se v dobrým zdraví ke všemu potěšení navrátili.“

¹⁴⁶ K reflexím turecké hrozby v české společnosti Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002, zejména s. 219-224.

¹⁴⁷ Ze střelných zbraní se posílaly krátké ručnice nebo dlouhé arkebuzarské, P. MAREŠ (ed.), *Korespondence*, č. 404, s. 559-560. Brnění se posílalo po různých kusech, jako byly šorce nebo náruky, SOA Třeboň, Cizí rody - registratura, Čertorejský z Čertorej, inv. č. 2.

¹⁴⁸ P. MAREK (ed.), *Svědectví*, č. 127, s. 476-477.

¹⁴⁹ M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1601-1610*, č. 50, s. 151-152, Beřkovice, 29. 6. 1602, Kašpar Belvic z Nostvic píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému: „... *kdež jsi mi... (...) ...stan chtěl darovati...*“ Jako proviant se posílaly např. uzení kapři, P. MAREŠ (ed.), *Korespondence*, č. 404, s. 559-560.

¹⁵⁰ Ladislav Sekyra ze Sedčic si půjčil nářadí na stavení jezů od svého souseda Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku, tamtéž, č. 346, s. 492.

¹⁵¹ Např. SOA Třeboň, Cizí rody - registratura, ze Švamberka, inv. č. 239, Dehnice 29. 9. 1553, Jan Vít starší ze Rzáveho píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... *Vaši Milosti prosím, jak prvý i neníčko o dříví nějaký, aby mi co mohlo býti k palivu...*“

¹⁵² P. VOREL (ed.), *Česká a moravská aristokracie*, č. 24, s. 59.

¹⁵³ M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621*, č. 532, s. 124-125; č. 837, s. 393-394. K využívání cihel v raně novověkém stavebnictví J. PETRÁŇ, *Dějiny*, s. 386-387.

¹⁵⁴ Kuchaři představovali 41 % posílaných služebníků, druzí nejčastěji posílaní služebníci, lékaři, zastupovali 12 %.

¹⁵⁵ Např. Mikuláš Mokašovský z Bítkova v pozvánce Petra z Ludanic na křtiny své sestry žádal vedle daru zvěřiny rovnou i o kuchaře, který by ji připravil SOA Třeboň, Cizí rody - registratura, Mokašovský z Bítkova, inv. č. 1; spolu s nádobím půjčil kuchaře např. Šťastný Václav Pětipeský Mikuláši Trmalovi z Toušic, M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621*, č. 997, s. 553.

¹⁵⁶ J. HRDLÍČKA, *Hodovní stůl*, s. 97-98

většinou bezejmenní. O konkrétních kuchařích se psalo hlavně tehdy, pokud byli v něčem specializovaní nebo když pocházeli ze zahraničí.¹⁵⁷ Půjčky kuchařů mohly přispět k rozšíření nových způsobů přípravy jídla, i v tomto případě lze mluvit o darech jako prostředcích kulturního transferu v urozené společnosti.

Druhými nejčastěji posílanými služebníky byli lékaři. Mohli být půjčováni v případě nemoci, nebo preventivně darováni stárnoucímu šlechtici.¹⁵⁸ Na rozdíl od kuchařů byl na výběr specifických lékařů kladen větší důraz. Pokud nebyl jmenován jménem, musel být alespoň „dobrý“.¹⁵⁹ K darům lékařů lze přiřadit i dva případy zapůjčení porodních bab.¹⁶⁰ Darovaný služebník se v těchto případech mohl zúčastnit jedné z nejdůležitějších událostí urozeného života, narození potomka. Mezi ostatními půjčkami služebníků se objevují šašci, myslivci, rybníkáři nebo blíže nepopsaná pacholata.¹⁶¹

Dary a půjčky služebníků nelze ztotožňovat s posíláním živých zvířat. V obou případech tvořila předmět daru živá bytost, ale poddaní měli jako lidské osoby větší vliv na svůj osud.¹⁶² Pokud se například kuchaři zalíbil život na panství, na které byl zapůjčen, protože tam pracoval v lepších podmínkách, mohl požádat své pány, aby na novém statku zůstal.¹⁶³ Z půjčky se tímto způsobem stal dar díky jednání zasílaného subjektu.

Na konci 16. století se začal objevovat nový druh daru, dar informací.¹⁶⁴ Politicky aktivní šlechtici museli v této době věnovat větší pozornost dění v ostatních evropských státech. Pokud měli prostředky a známosti, budovali si sítě agentů a informantů v jiných zemích. Kosmopolitní urozený člověk si tímto způsobem udržoval přehled o událostech, které měly vliv na jeho politický život. Vědomosti o průběhu válek v Uhrách nebo Nizozemí mohl využít ve své kariéře, ať už působil na té nejvyšší rovině politického systému, nebo jen na

¹⁵⁷ Byli to např. paštikáři nebo francouzský kuchař, kterého si ze své francouzské výpravy přivezl Karel starší ze Žerotína, V. BRANDL, Spisy II, č. 639, s. 453; Týž, Spisy III, č. 804, s. 28.

¹⁵⁸ Stárnoucímu Petru Vokovi z Rožmberka daroval v roce 1606 svého doktora Matyáše Timina z Ottensfeldu Karel starší ze Žerotína, tamtéž, č. 863, s. 52-53.

¹⁵⁹ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 623.

¹⁶⁰ Petr Vok z Rožmberka půjčil porodní bábu, kterou sám nepotřeboval, dvěma svým klientům, Bohuslavovi Leskovci z Leskovce a Jiříkovi z Oprštorfu, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Leskovec z Leskovce, inv. č. 51; SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Oprštorfu, inv. č. 2.

¹⁶¹ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, Milevsko, 18. 1. 1552, Jan starší ze Švamberka píše Václavovi ze Švamberka: „... pan Václav z Lobkovic a na Duchcově mě jest žádal, abych Vám od něho jakéhosi pacholata dodal...“.

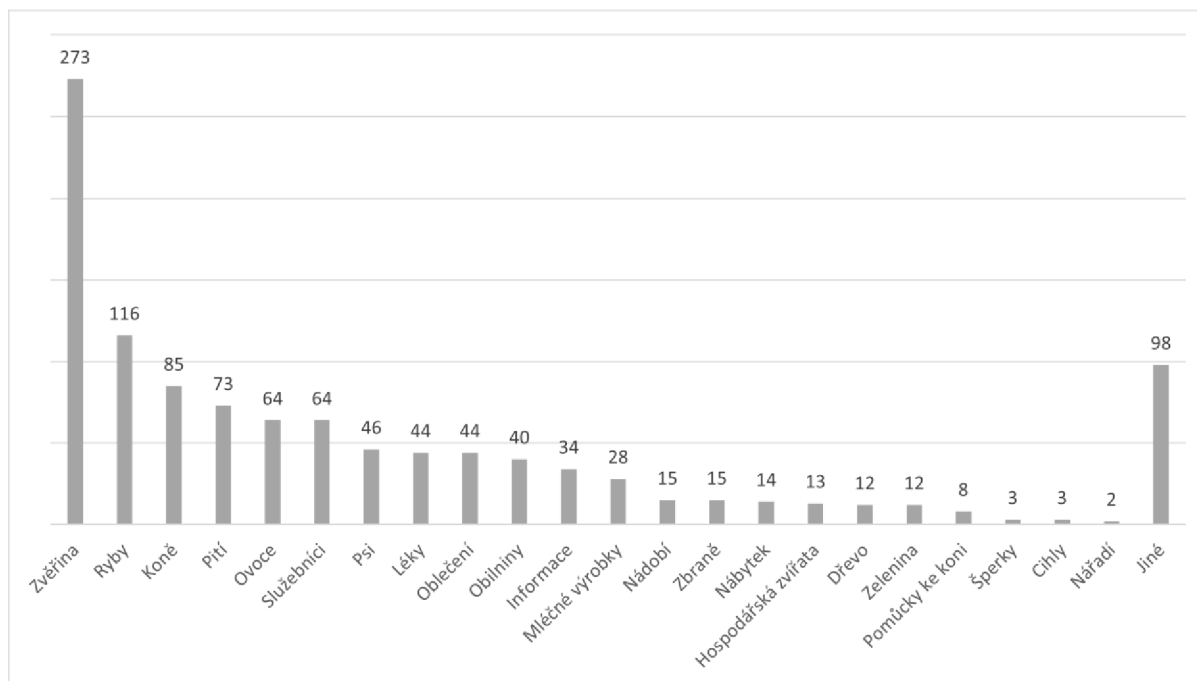
¹⁶² Volní vliv jedince nad vlastním životem se v anglofonních a německých společenských vědách popisuje těžko přeložitelným termínem agency – Chris BAKER, Cultural Studies. Theory and Practice, Oxford 2003², s. 233-237.

¹⁶³ P. MAREŠ (ed.), Korespondence, č. 214, s. 348-350, Kladno, 30. 9. 1586, Jan Hradišský z Hořovic píše Albrechtovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „... Jan kuchař, poddanej Váš... (...) ... mě s pláčtém i pro Bůh velice prosíc, abych jeho sobě od Vás za poddaného vyjednal, že poddaným mejm rád býti chce... (...) ... a to za příčinou, že mně, co sem jemu pohod[ln]é učinil, peněz pučoval i pivo vystavoval...“.

¹⁶⁴ F. HEAL, Power of Gifts, s. 43-50.

krajské úrovni. Pán, politicky činný v zemské politice, si mohl díky dodaným informacím udělat přehled o situaci habsburských panovníků v evropském konfliktu o moc. Rytíř, žijící na své venkovské tvrzi, vyhledával informace o válce, do níž odjel jeho patron nebo příbuzný.¹⁶⁵ Nejrozšířenější zahraniční zpravodajské sítě v českých zemích měli Vilém z Rožmberka a Karel starší ze Žerotína.¹⁶⁶

Cenné zprávy o politickém dění nemusely pocházet jen ze zahraničí. Když se urozený nemohl zúčastnit zemského sněmu, kvůli nemoci nebo zaneprázdnění, byl o politických jednáních informován od svých „*páni a přátel*“.¹⁶⁷ Zprávy obsahující informace o politickém vývoji mohly být považovány za dary mezi přáteli, nebo, v případě sítí informantů, jako klientské služby. V obou případech musely být informace odplaceny hmotnými předměty, čímž byly postaveny na úroveň darů.

Přehled 5 - Předměty šlechtických darů a půjček

¹⁶⁵ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Chanovský z Dlouhé Vsi, inv. č. 4, Chanovice, 18. 8. 1566, Adam Chanovský z Dlouhé Vsi píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... Pán Bůh mému rybáři dobrou rybu zdařiti ráčil, Vaši Milosti... (...) ...rybu posílám... (...) Prosím, račte-li od J[ej]ich Milostí, mých Milostí v nich, pánův z Rožmberka, jaký noviny z Uher míti, kterak se J[ej]ich Milostem, i všemu vojsku českému a přátelům našim vede, i co se tam vojště děje, račte mi oznámiti, neb sem taky syna svého na místě svým vypravil...“

¹⁶⁶ K zpravodajské síti Viléma z Rožmberka Jaroslav PÁNEK, Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989, s. 161-163; k politickému programu a informovanosti Karla staršího ze Žerotína, Tomáš KNOZ, Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa, Praha 2008, s. 199-220.

¹⁶⁷ Např. SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Pánů z Hradce, inv. č. 368, sign. II C 3, č. kart 8, fol. 81-81^v, Ledec, 23. 2. 1553, Zdeněk mladší z Lobkovic píše Jáchymovi z Hradce: „Za to prosím... (...) ...něco mi Vy napíšete, co se dobrého při tom sněmu jednati bude. Žet' až příliš nerad, ale znaje potřebu svou do toho Brna jeti musím...“.

Ve studované vydané a nevydané korespondenci raně novověkých českých a moravských šlechticů bylo nalezeno 1166 dopisů týkajících se obdarování. Po odečtení nesplněných žádostí a poddanských služeb zbylo 1104 různých darů. Nejčastěji, ve 25 % případů, se objevovala zvířata a zvěřina. Pro šlechtice střední i západní Evropy byla symbolem urozenosti. Neurození poddaní mohli lovit jen zpěvavé ptactvo. Šlechtici si nejvíce cenili darů zabitě srstnaté černé a vysoké zvěře. Divoká prasata zřejmě zastávala nejvyšší místo v žebříčku kvůli nebezpečí jejich lovu. Nižší místo v hierarchii zastupovalo pernaté a vodní ptactvo, nízká zvěř a „*mali ptáci*“. Druhým nejčastějším darem byly ryby. Předbělohorské století bylo zlatým věkem českého rybníkářství. Nelze se proto divit, že si mezi sebou šlechtici posílali plody svých rybníčních soustav po kopách. Nejvyhledávanější ryba se nevyskytovala v rybnících, ale v řekách. Byli to lososi, kteří do 20. století mohli táhnout až do Vltavy a jejích přítoků. Z ryb chovaných v českých a moravských rybnících byly nejvýše ceněny štiky, poté pstruzi nebo lipani a samotnou bázi hierarchické pyramidy tvořili kapři. Stupnice symbolických hodnot divoké zvěře a ryb byla vytvořena na základě sémantické analýzy korespondence, její důvěryhodnost byla ověřena porovnáním s dalšími typy pramenů, zejména s dobovou přírodovědnou a mravoučnou literaturou. Mezi živá zvířata, putující mezi šlechtici, patřili hlavně koně a psi. Schopnost jízdy na koni a vlastnictví plných stájí byly nezbytné pro šlechtický život z mnoha důvodů, pro komunikaci, zásobování sídel, politický život a sebereprezentaci. Lovečtí psi tak důležití nebyli, ale stále pro mnoho šlechticů představovali společníky v každodenním životě.

Šlechtici si neposílali jako dary jídla pouze ryby a zvěřinu. Předmětem daru se mohlo stát ovoce. Dary jablek, hrušek nebo třešní však nenabízely stejnou možnost reprezentace urozenosti. To samé se nedá říct o darech subtropického ovoce nakupovaného na zahraničních trzích, nebo pěstovaného v nepříznivých středoevropských podmínkách. Mezi darované cizokrajné ovoce lze zařadit melouny, pomeranče a fíky. Ovoce, domácí či exotické, se často posílalo v případě nemoci obdarovaného, ačkoliv před ním humanističtí lékaři varovali. Zelenina se objevila jen v několika případech, do bitvy na Bílé hoře jen mezi nižší šlechtou a v pobělohorské době mezi panskou emigrací. Poslední dvě složky raně novověkého jídelníčku, obilniny a mléčné výrobky, se častěji než jako dary objevovaly jako půjčky nebo služby.

Darů, které nebyly k jídlu, se v korespondenci vyskytovalo mnohem méně. Nejčastější z nich byly dary oblečení. Šlechtici při posílání oblečení, stejně jako u jídla, dbali na stavovskou reprezentaci. Neposílali si svršky a kalhoty, ale různé doplňky, jako rukavice a klobouky. V několika případech byl kus oblečení pouze zapůjčen adresátovi, aby si mohl

podle obdrženého vzoru nechat ušít podobný kus. V těchto případech se dar stal prostředkem kulturního transferu mezi šlechtici. Kulturní transfer lze nalézt i u darů nábytku. Mezi nimi byly nejčastější půjčky „*čalounů*“. Kromě nich si na hostiny urození půjčovali cínové nebo stříbrné nádoby. V dalších případech byly darovány kusy nábytku pomáhající urozeným, kteří kvůli nemoci potřebovali pomoc s pohybem. Šlo o zdvihadlo a přenosnou židli.

Šlechtici připravující se do války mohli od svých „*pánů a přátel*“ očekávat dary zbraní. Vojenství bylo od středověku základním pilířem šlechtické sebeprezentace. V předbělohorské době se na bojiště vypravila malá část urozených, téměř všichni však stále na svých sídlech měli zbrojnice, kterými mohli do válek přispět. Pokud odcházel obdarovaný válčit proti „*ouhlavnímu nepříteli křesťanstva*“, osmanským Turkům, byl dar projevem náboženské solidarity. Ze zbraní se nejčastěji darovaly palné ručnice. Další darovaná vojenská výbava zahrnovala různé části brnění, stany, proviant a válečné koně.

Vlastní kategorii darů tvořili služebníci. Jako nesvobodní poddaní se museli podle přání svých pánů stávat dary nebo půjčkami a odejít na sídlo obdarovaného. Nejčastěji tak putovali kuchaři během příprav šlechtických hostin. Druhými nejčastěji posílanými služebníky byli lékaři. Zatímco kuchaři bývali často posíláni pouze jako další pár rukou do kuchyně, lékaři byli v dopisech konkretizováni, buď jménem, nebo popisem „*dobrých*“ schopností.

Na konci 16. století se jako předměty daru začaly objevovat informace. Šlechtický politický život začal být v této době více kosmopolitní. Pokud chtěl mít urozený člověk přehled o politickém dění, nevystačil si už pouze s tím, co se dělo v jeho bezprostřední blízkosti. Ať už šlo o šlechtice působícího ve středoevropském kontextu, jako Viléma z Rožmberka nebo Karla staršího ze Žerotína, či o drobného venkovského rytíře, představovaly informace o dění v zahraničí užitečný a cenný dar. Mimo zahraniční zprávy se objevovaly i dary informací o průběhu zemských sněmů nebo soudů, na které obdarovaný nemohl dorazit.

Nezanedbatelná část darů (9 %) byla v uvedeném grafu klasifikována jako jiné. Tyto předměty nelze kvůli jejich různorodosti smysluplně uchopit. Jejich popis by tuto kapitulu pouze prodloužil o výklad 98 dalších dopisů, které spolu v žádném významu, důležitém pro tuto studii, nesouvisí. Pro ilustraci lze uvést například dar papíru, dar octu, dary obrazů Martina Luthera a Filipa Melanchtona, dar žemlí, dar sena nebo dar cukrkandlu.

4. Účely darů

Obdarování bylo vždy v první řadě společenským komunikačním aktem. Na dary proto nelze nahlížet pouze materiálně. Nešlo jen o to, co kdo poslal komu. V některých případech byla nejdůležitější už samotná skutečnost, že k obdarování došlo. Předmět, který tvořil dar, měl někdy zřejmě menší význam než samotný akt jeho předání.¹ Tato skutečnost vyšla nejvíce najevo po zchudnutí některých šlechtických rodů po bitvě na Bílé hoře. Přestože už si šlechtici nemohli dovolit posílat zvěřinu a ryby jako dopsud, nepřestali si vyměňovat dary. Jejich obsah se pouze změnil na dostupnější suroviny, jako sýry nebo chřestí na zatopení.² Nejdůležitější bylo, aby došlo k předání daru. Podobně jako na předmětu, nezáleželo zřejmě v některých případech ani na tom, kdo je dárce a kdo obdarovaným.³ Dokud byl mezi oběma urozenými osobami poslán nějaký hmotný dar, došlo k obdarování a bylo dosaženo účelů tohoto společenského aktu.

Hlavní sociální funkcí darů bylo udržování příznivých vztahů mezi šlechtici, v dobovém diskurzu nazývaných jako „*dobré přátelství*“.⁴ Tento termín se často objevuje v děkovných listech. Obdarovaný ve většině z nich sliboval, že se právě „*dobrym přátelstvím*“ za přijatý dar odplatí.⁵ Podobně v listech posílaných s dary požadovali urození dárce, aby jejich obdarování bylo přijato „*vděčně*“.⁶

¹ To, že samotný čin obdarování je důležitější než předávaný předmět, tvrdil už Seneka a podle něj raně novověcí filozofové novostoicismu, Orest RANUM, *Words and Wealth in the France of Richelieu and Mazarin*, in: John H. ELLIOTT – Laurence W. B. BROCKLISS (edd.), *The World of the Favourite*, New Haven – London 1999, s. 123-140, zde s. 130.

² V obojích případech šlo o Kateřinu Žerotínskou z Valdštejna a její nepokrevní příbuzné, Annu Žerotínskou Šlikovnu a Eusebii z Kounic, František DVORSKÝ (ed.), *Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna I*, Praha 1894, č. 75, s. 88-89; tamtéž, č. 355, s. 80-81.

³ Miroslav ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610*, České Budějovice 2015 (= *Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/1*), č. 131, s. 227-228, Vidim, 16. 11. 1603, Johanka Hrzánová ze Sulevic píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „*Oznámiti panu ujeci mohu... (...) ... že sem se... (...) ... pár bažantů... (...) ... vodeslati zakázala. Poněvadž z požehnání Božího pan ujec dostatek toho má... (...) ... žádám, že mě pan ujec takovými ptáky dvěma, pokudž možný, bude... (...) ... fedrovati.*“

⁴ Václav BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 229-264.

⁵ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Bezdruzický z Kolovrat, inv. č. 9, Buštěhrad, 10. 8. 1540, Jetřich Bezdruzický z Kolovrat píše Petrovi z Rožmberka: „*... že mně k této potřebě koněm hodným... (...) ... opatřiti dáti a poslati ráčíte. A já zase... (...) ... Vaší Milosti se toho chci všelijakým přátelstvím odplatiti a nahraditi.*“

⁶ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Dejm ze Stříteže, inv. č. 15, Čížová, 13. 10. 1603, Mikuláš starší Dejm ze Stříteže píše Janovi Jiřímu ze Švamberka: „*... ptáky Vaší Milosti se toho odměním... (...) ... ačkoliv skrovně, Vaší Milosti prosím, že na ten čas vděčně přijíti ráčíte...*“

Společenská síť „*páni a přátel*“, s nimiž spojovala šlechtice „*dobrá přátelství*“, představovala v jeho životě stabilní pilíř, o který se mohl v případě nouze opřít.⁷ Mohl počítat s jejich podporou v soudních přích s ostatními šlechtici či královskými městy nebo ve sporech s poddanými.⁸ „*Páni a přátelé*“ by se postarali o jeho rodinu, pokud by umřel a pomohli by mu v případě živelních pohrom.⁹ Stabilní společenské vztahy však nezůstávají neměnné samy od sebe.¹⁰ Raně novověká šlechta si paradoxně vybrala za jeden z pilířů stability něco, co moderní sociologie považuje za značně proměnlivé.¹¹ Aby zůstaly sociální vztahy stabilní, potřebují od svých členů stálou podporu a zpevňování. Použití moderní sociologie zde není anachronismem. Předbělohorská šlechta si nestabilitu vztahů dobře uvědomovala. Když se šlechtici omlouvali za vybočení z očekávaného chování „*dobrého přátelství*“, ujišťovali se, že se ve svém vztahu s přítelem „*nepromění*“.¹²

Raně novověká šlechta měla pro udržování neměnnosti sociálních vztahů různé prostředky. Pokud nedocházelo k žádným mimořádným politickým sporům nebo životním katastrofám, ve kterých by svá přátelství dokazovali, přesvědčovali se urození o trvajícím vzájemné náklonnosti různými druhy ritualizovaného chování.¹³ Společenské rituály byly v předmoderní době jedním ze základních kamenů společnosti. Držely pohromadě sociální skupiny ve světě, kdy společenské instituce, udržující společnost dnes, buď ještě neexistovaly, nebo neměly dostatečnou autoritu.¹⁴ Společenské rituály se v raném novověku vyskytovaly ve všech rovinách společnosti, od královské korunovace po venkovskou zabijačku.¹⁵ K udržování silných vztahů a pevnosti společenských sítí využívala ritualizované

⁷ V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 238-240.

⁸ Tamtéž, s. 238-240 a 261; ke konfliktům šlechty s ostatními společenskými skupinami, týž a kol., *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 488-520.

⁹ Týž, „*Páni a přátelé*“, s. 252-254; týž, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách)*, in: týž (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= *Opera historica* 3), s. 287-313, zde s. 290.

¹⁰ Bruno LATOUR, *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory*, New York 2005, s. 27-42.

¹¹ Tamtéž, s. 122-133.

¹² SOA Třeboň, *Cizí rody-registratura, ze Švamberka*, inv. č. 494, Střítež, 2. 11. 1562, Bohuslav Buzický z Buzic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... *tak jaký způsob od Vaší Milosti k sobě znám neproměnitelný, i taký já bohda proti Vaší Milosti způsobu svého dokudý sem živ neproměním...*“.

¹³ V. BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 240-244.

¹⁴ Důležitost rituálů pro soudružnost společnosti díky vytvoření rituální *communitas* popsal Victor TURNER, *Průběh rituálu*, Brno 2004, s. 129-135. Stát, založený pouze na dvorských rituálech, přiblížil ve své práci Clifford GEERTZ, *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*, Princeton 1980.

¹⁵ Ke korunovacím českých králů v raném novověku nejnověji Jiří HRBEK a kol., *Panovnický majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století*, Praha 2021, s. 324-345. K raně novověkým vesnickým

chování i raně novověká českomoravská šlechta. Vzájemné návštěvy, společné přípitky, hostiny oslavující přechodové rituály nebo výměnu korespondence lze všechny zařadit mezi každodenní ritualizované chování podporující dobré šlechtické vztahy.¹⁶

Bylo obdarování v předbělohorské českomoravské šlechtické společnosti podobným společenským rituálem? Definice rituálního chování není přesná a jednoznačná, ale Barbara Stollberg-Rilinger ve své monografii o rituálech uvádí čtyři podmínky, které musí společenské jednání splňovat, aby mohlo být popsáno jako ritualizované. Za prvé jsou rituály postupem času opakované ve stejném nebo podobném způsobu, podle jistých pravidel.¹⁷ Ačkoliv neexistovaly v českém prostředí knihy popisující správný způsob obdarování, jako měly dvorské nebo církevní ceremonie, lze najít jistá nevyslovená pravidla darů. Mezi ně patřil například výběr předmětu obdarování. Jak bylo ukázáno v minulé kapitole, šlechtici si jako dary posílali převážně zvěřinu, přestože měli možnost posílat i jiné věci. Dary zvěřiny navíc podle doprovodných listů respektovaly dobovou hierarchii divoké zvěře. To, že se při posílání malých ptáků musel odesílatel omluvit, že posílá „*málo*“, bylo jednou ze zásad v pomyslné knize pravidel raně novověkých šlechtických darů.¹⁸

Druhou podmínkou, potřebnou k popsání společenského jednání jako rituálu, je podle Barbary Stollberg-Rilinger časová, prostorová a sociální výjimečnost.¹⁹ Ritualizované chování nebylo spontánní a náhodné. Dalo se předpovídat a počítalo se s ním. Nedělo se na náhodných místech a nebyli v něm přítomni náhodní lidé. Urozené osoby přítomné na obou stranách obdarování i jejich důležitost a výjimečnost byly tématem první kapitoly této práce. Šlo o „*pány a přátele*“. Prostor obdarování může obsahovat buď pouze místo předání daru, nebo také místo odeslání dárce a celou cestu, kterou posel s darem vykonal. Ať už je prostor obdarování pojat jakkoli, nenabízí probádané dopisy k prostorové výjimečnosti téměř žádné informace. Lze pouze usoudit, že k odeslání došlo na sídle dárce a k předání na

zabijačkám Čeněk ZÍBRT, Na tom našem dvoře... Obřady a zábavy při slavnostní odpravě kohouta, housera, kačera, beránka, kozla a vepřka, Praha 1911 (= Veselé chvíle v životě lidu českého VIII).

¹⁶ K přípitkům Václav BŮŽEK, Přípitek ve společnosti raného novověku, in: Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (edd.), Antropologické přístupy v historickém bádání, Praha 2007 (= Historické myšlení XXXVIII), s. 189-213, k hostinám Josef HRDLIČKA, Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650), České Budějovice 2000 (= Monographia historica I).

¹⁷ Barbara STOLLBERG-RILINGER, Rituale, Frankfurt-New York, 2013, s. 9. Každodenní mezilidské dary zohledňuje Stollberg-Rilinger pouze okrajově, zaměřuje se spíše na dary v náboženských rituálech, tamtéž, s. 78-86.

¹⁸ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 506, Střítež, 13. 11. 1565, Bohuslav Buzický z Buzic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Ptáku Vaší Milosti posílám, ač málo prosím, že ráčíte za vděk přijíti...*“

¹⁹ B. STOLLBERG-RILINGER, Rituale, s. 10-11.

sídle obdarovaného. Listy neobsahují zmínky o tom, kde posel dar doručil. Pokud byly dary předané někde jinde osobně, nedošlo k sepsání listu. Oproti tomu časovou výjimečnost darů prameny zohlednit dovolují.

Šlechtické dary se v raném novověku předávaly podle dvou časových cyklů, liturgického roku a životního běhu jedince. Obdarování doprovázelo některé roční svátky. Od dob starověkého Říma přetrval zvyk novoročních darů, předávaných v různých zemích podle toho, který den v nich určoval začátek roku.²⁰ V českých zemích šlo v raném novověku o první leden.²¹ Novoroční dary se v probádané korespondenci objevily pouze čtyřikrát.²² Prameny nedovolují zjistit, zda tak bylo kvůli malé oblíbenosti tohoto zvyku mezi českomoravskou šlechtou, nebo zda byly takové dary předávány ve většině případů osobně.

Častou příležitostí k obdarování tvořily šlechtické hostiny. Byly to události, při kterých se urození „*páni a přátelé*“ mohli setkat a zpevnit své vztahy. Konaly se z různých důvodů. Bez hodů se nemohly obejít slavnosti Velikonoc a Vánoc, představující dva vrcholy liturgického roku pro katolické i nekatolické šlechtice.²³ Ještě častěji se v korespondenci objevují honosné bankety značící šlechtické přechodové rituály, křtiny, sňatky a úmrtí. Zatímco Velikonoce a Vánoce mohli urození oslavit v rodinném kruhu, přechodové rituály si vyžadovaly nákladnější oslavy, reprezentující osobu a rod urozenice před ostatními členy šlechtické obce. Jak ukazuje korespondence nezkušených šlechticů připravujících oslavy přechodových rituálů, nebyly přípravy hostin komplikované pouze kvůli finančním nákladům.²⁴ Na sídlo urozeného, který připravoval banket, musely být přivezeny suroviny na přípravu mnohem více jídla, než byli hosté schopni sníst.²⁵ Pro přípravu mnohých pokrmů bylo zapotřebí

²⁰ Např. ve Francii začínal rok o Velikonocích, novoroční dary se proto spojily s darováním velikonočních vajec, Natalie Z. DAVIS, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Madison 2000, s. 23-26.

²¹ Gustav FRIEDRICH, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934, s. 77-78.

²² F. DVORSKÝ (ed.), *Listy*, č. 147, s. 160, Kateřina Valdštejská ze Žerotína píše Marii Anně z Hodic: „*Kdež mne při tom žádáte, má paní dcero, za kalendář český... (...) ... vám jej teď... (...) ... posílám... (...) ... žádaje, že ode mne tak špatný dar nového léta vděčně přijmete.*“ Kalendář poslala Kateřina Valdštejská ze Žerotína Marii Anně z Hodic i o rok později, tamtéž, č. 149, s. 162-163. K novému létu 1635 poslala Kateřina Fridrichovi z Kounic zvěřinu, týž, *Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna II*, Praha 1935, č. 478, s. 222.

²³ Z katolíků si např. nechal na velikonoční hody přivést pomeranče, fíky a mandle Jan mladší Popel z Lobkovic, SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Lobkovic, inv. č. 62; z protestantů si na Velikonoce např. Karel starší ze Žerotína nechal lovit jeřábky, Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla staršího z Žerotína*. Listové psané jazykem českým I, Brno 1870, č. 61, s. 122-123. Vánoce slavila např. španělská katolická šlechtična provdaná do Čech Marie Manrique de Lara, František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, č. 120, s. 194; z protestantů lze opět zmínit Karla staršího ze Žerotína, V. BRANDL (ed.), *Spisy II*, č. 235, s. 246-247.

²⁴ Petr VOREL, *Pernštejská svatba v Prostějově roku 1550*, *Časopis Matice moravské* 114, 1995, s. 135-158, zde s. 146-147.

²⁵ Šlo o praxi tzv. „vznešeného plýtvání“, J. HRDLIČKA, *Hodovní stůl*, s. 259.

obstarat více kuchařů, než na sídle pracovalo během jeho všedního chodu.²⁶ Kromě hostiny připravovali šlechtici zábavu pro hosty, ať už ve formě muzikantů či turnajů.²⁷

Radou a darem přišli pořadatelé hostiny na pomoc jeho „*páni a přátelé*“.²⁸ Hostiny, zvláště oslavující přechodové rituály, byly ve šlechtické společnosti vědomě nazírány jako příležitosti pro odplatu dosud nenahrazených služeb a darů.²⁹ Nejčastěji posílali urození na pomoc při přípravě hostin zvěřinu, kterou byli poté vedle ostatních hostů sami pohoštěni.³⁰ Spolu se zvěřinou se v menším počtu případů na hostiny půjčovali kuchaři, nádobí, prostírání na stůl a „*čalouny*“ na stěny.³¹

První podnět k daru nebo půjčce k hostině nemusel vždy vyjít od dárce. Urozený, jenž připravoval hostinu, o dary mohl žádat sám. Často tak dělal už v pozvánce na hostinu. Pozvánky, spojené se žádostí o dar, měly ve většině případů stejnou strukturu. Odesílatel nejprve sdělil adresátovi, proč se hostina koná. Zda jeho žena porodila potomka, pokud se na jeho sídle měla odehrávat svatba, ať už jeho vlastní či jeho příbuzného, nebo pokud došlo ke smrti v rodině. V případě křtin následovalo poděkování Bohu za narozené dítě.³² V případě svatby obsahoval dopis bližší přiblížení ženicha nebo nevěsty, vstupující do rodiny.³³ V případě pohřbu vyjádřil autor smíření s osudem.³⁴ Dále v pozvánce šlechtic vysvětlil, že se tak důležitá událost nemůže obejít bez přítomnosti „*pánů a přátel*“, které miní během oslav

²⁶ Tamtéž, s. 97-98.

²⁷ K hudebnímu doprovodu hostin, tamtéž, s. 133-134; k turnaji na oslavu svatby např. P. VOREL, *Pernštejnská svatba*, s. 149.

²⁸ Tamtéž, s. 146-147; V BŮŽEK, „*Páni a přátelé*“, s. 244-251.

²⁹ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Malovec, inv. č. 9, Zvíkov, 5. 11. 1550, Jiřík Šebířovský z Křekovic píše Divišovi Malovcovi z Libějovic: „*A já zase všelijakým přátelstvím odsloužím a odplatím se Vám rád, jen toliko, abyste se brzo ženili, abych se odsloužiti mohl.*“

³⁰ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Kropáč z Nevědomí, inv. č. 1, Litenčice, 29. 1. 1542, Jan Kropáč starší z Nevědomí píše Půtovi z Ludanic: „*... prosím, že... (...) ... ke mně... (...) ... přijeti na to veselí, kteréž sestře své bohda dělati budu ráčíte. (...) ... a koroptví podle první žádosti přátelsky prosím...*“

³¹ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 124. K významu slova „*čalouny*“ Josef JUNGSMANN, *Slovník česko-německý I, A-J*, Praha 1835, s. 258.

³² Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Libštejnský z Kolovrat, inv. č. 4, Starosedlský Hrádek, 4. 7. 1553, Albrecht Libštejnský z Kolovrat píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Vaší Milosti oznamuji, dnešního dne, Pán Bůh všemohoucí ráčil manželce mé pomoci a mně syna ráčil dáti...*“

³³ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Lobkovic, inv. č. 61, Vysoký Chlumeč, 30. 12. 1543, Ladislav II. Popel z Lobkovic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*... v stav svatého manželství s pannou Johankou, dcerou pana Zdeňka Berký z Dubé a z Lipého vstoupiti mám...*“

³⁴ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Bohuchval z Hrádku, inv. č. 3, Třeboň, 4. 1. 1578, Mikuláš Bohuchval z Hrádku píše Vilémovi z Rožmberka: „*... že jest mi Pán Bůh ráčil bohda smrti dobrou a křesťanskou mou milou manželku vzíti. Čehož přes božskou Milost nemohu učiniti, neb jeho božská Milost ráčí ty bráti, který se mu dobře líbí a mě jako psoty na světě nechati a pro mé hříchy trestati, z čehož buď Jeho Svaté Milosti pochváleno...*“

řádně pohostit. Adresát dopisu byl pozván jako jeden z nich.³⁵ Teprve poté, na konci dopisu, byla zmíněna žádost o pomoc v přípravě hostiny. Až po pozvání adresáta požádal šlechtic o dar zvěřiny či ryb, nebo o půjčku kuchaře. Na konci 16. století se žádost o dary a půjčky začaly odkládat ve zvacích listech ještě níže, do postskriptu. Dopisy tak zřejmě měly budit dojem, že byly psány hlavně za účelem pozvání a žádost byla jen okrajovou záležitostí, zmíněná mimochodem.³⁶ Četnost žádostí o zvěřinu a ryby v postskriptech pozvánek na hostiny však svědčí o opaku. Oddálení žádosti jejím zařazením do postskriptu byla zřejmě stylistická volba. Pouze výjimečně se objevovaly žádosti o zvěřinu, ryby nebo jiné věci na přípravu hostiny, které by zároveň neobsahovaly pozvánku.³⁷ Pokud se adresát pozvánky se žádostí nemohl hostiny účastnit, snažil se alespoň místo vlastní osoby poslat požadované dary.³⁸ Svou vlastní přítomnost na hostině nahradil tím způsobem přítomností symbolickou, vyjádřenou zaslanými předměty.

Vhodná příležitost k obdarování, nepatřící k přechodovým rituálům ani k liturgickému roku, se naskytla během šlechtických nemocí. Většina listů posílaných mezi urozenými obsahovala zmínky o jejich zdraví. Pisatelé se téměř ve všech dopisech informovali o zdraví sebe a své rodiny.³⁹ Zároveň požadovali jako odpovědi zprávy o zdraví svých „*pánů a přátel*“. Udržování dobrého přehledu o zdravotním stavu svých příbuzných a známých bylo

³⁵ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Bezdrůžický z Kolovrat, inv. č. 15: „...*jest mi z vůle Pána Boha k stavu svatého manželství zamluvena urozená panna panna... (...) ... dodána býti má... (...) I chtěje já rád Vaší Milosti svého laskavého pána a patrona při téměř křesťanském a pobožném skutku přítomného jmiti... (...) A též svadební veselí osobou svou ozdobiti a vedle Jich Milostí jiných pánův a přátel mých v bázni boží okvasiti pomoci ráčíte.*“

³⁶ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Černín z Chudenic, inv. č. 24: „...*sestru mou milou, aby Jeho Milosti k stavu svatého manželství zamluvena bejti mohla. (...) ... mně se v té příčině za jednoho předního pana a patrona... (...) ... propůjčiti ráčíte. (...) P. S.: podle toho Vaší Milosti služebně žádám, že mně k tomu času nějakou zvěřinou srstnatou nebo pernatou... (...) ... fědrovati ráčíte.*“

³⁷ V některých případech nebyl adresát pozván kvůli jeho nemoci nebo velké vzdálenosti mezi sídly, např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Reichenbach z Reichenbachu, inv. č. 7, Srbsice, 16. 10. 1555, Kryštof Reichenbach z Reichenbachu píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*A Vaší Milosti oznamuji, že mi má dodati pán Václav Lohovskej dceru svou pannu Annu k stavu svatému manželskému... (...) ... až bych Vaší Milost... (...) ... rád pro poctivost svou k tomu veselí zval, ale tak dalekou cestu a v tyto zlé cesty nechtěl sem Vaší Milost v tom obtěžovati... (...) Než za to Vaší Milosti velice prosím o nějaký soudek zvěřiny...*“

³⁸ Např. Petr MAREŠ (ed.), Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1596, České Budějovice 2015 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VI), č. 383, s. 535, Praha, 16. 2. 1593, Václav z Kaliště a Otrsfeldu píše Albrechtovi Pětipeskému z Chýš a Egrberku: „...*že v neděli nejprve příští veselí svadebního dcerky mé v domě mém přítomný býti nemůžete... (...) ... porozuměl jsem... (...) A z odeslaného bažanta velice děkuji.*“

³⁹ „*Zdraví*“ je jedním z nejčastějších slov opakujících se v dopisech, buď jako vinšování, nebo jako informace. Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Lomnice, inv. č. 24, Ledec, 16. 4. 1556, Zdeněk Meziříčský z Lomnice píše Václavovi ze Švamberka: „...*Pán Bůh rač Vám dáti... (...) ... zdraví i jiné všeho dobrého... (...) Strany zdraví mého, Pánu Bohu všemohoucímu děkuji, dosti dobře se mám... (...) S tím dejž Jeho Svatá Milost, abychom se spolu ve zdraví šťastně shledali.*“

jedním z důvodů časté korespondence mezi šlechtici. Když neměl urozený jedinec dlouhou dobu žádnou zprávu o zdraví svého přítele, vnášelo to do jeho života nejistotu.⁴⁰ Díky tomu věděl, když některý z jeho „*pánů a přátel*“ potřeboval poslat léky nebo lékaře. Pomocí v nemoci se mohl zavděčit darem nebo půjčkou mimo rámec přechodových rituálů a liturgických slavností. S přechodovými rituály by dary v nemoci byly spojené pouze v případě úmrtí šlechtice, ale k té ve většině případů nedošlo.⁴¹ Kromě darů „*koření, vod a jiných rozdílných a užitečných lékařství*“ a sušeného ovoce nebo půjček lékařů si šlechtici v nemoci posílali zvěřinu.⁴² Zda měla nemocného nasytit a posilnit, či byla posílaná, protože stonající šlechtic nemohl sám lovit, nebo k těmto darům vedly jiné důvody, dopisy nedovolují zjistit.

V korespondenci se objevily i zdánlivě spontánní dary, které se nevázaly k žádné životní nebo liturgické události, ani momentální potřebě, jako dary v nemoci. Dárce poslal předmět, protože si na obdarovaného náhle vzpomněl. Například se s ním chtěl podělit o kus zvěřiny, který mu přinesl jeho myslivec.⁴³ Přestože byly takové dary spontánní a neočekávané, nevymykaly se z každodenního chování „*dobrych přátel*“. Neměly by být vyloučeny z rituálního jednání. Právě spontánnost takových darů lze chápat jako jejich časovou výjimečnost. Dokazovaly, že dárce na svého přítele myslí i tehdy, když to po něm není rituálně vyžadováno liturgickými a životními cykly. Spontánní dary byly využívány jako doplňky korespondence. Pokud se chtěl odesílatel dopisu například zeptat na adresátovo zdraví, protože už od něho dlouho neměl žádnou zprávu, poslal spolu s listem nějaký dar.⁴⁴

⁴⁰ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 293, Horažďovice, 1. 6. 1564, Břetislav Švihovský z Rýzmburka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Neměl jsem dávno od Vaší Milosti žádného psaní a nevěděl jsem, kde ráčíte bejti... (...) ... i nemohl jsem zanechati, než Vaší Milosti psaním svým navštívit, kterak se ráčte jmiti na zdraví svém...*“

⁴¹ Jediný případ, kdy šlechtic zřejmě zemřel na nemoc po obdržení daru, byl v případě Ratmíra ze Švamberka. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 459; srov. Jirí JÁNSKÝ, Páni ze Švamberka. Pětisetletá saga rodu s erbem labutě, Domažlice 2020², s. 321

⁴² Např. Miroslav ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, České Budějovice 2015 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/1), č. 229, s. 325: „*... z odeslaných ptáků ti velice děkuji... (...) ... vo všecko všudy skyrze svou nemotz přijítí musím...*“

⁴³ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 212, Praha, 13. 1. 1553, Zdeněk mladší ze Švamberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*...jest ke mně manželka má přijela, tu jest mi pověděla, že mi vepř zabit jest na lesích mejch. A myslidniku svému piši, že jest rozkaz můj, Vaší Milosti aby ho půl poslal, poněvadž na mě nikdyž zapominati neráčíte...*“

⁴⁴ Tamtéž, inv. č. 293, Horažďovice, 1. 6. 1564, Břetislav Švihovský z Rýzmburka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Neměl jsem dávno od Vaší Milosti žádného psaní... (...) ... i nemohl jsem zanechati, než Vaší Milosti psaním svým navštívit, kterak se ráčte jmiti na zdraví svém... (...) A ted' Vaší Milosti posílám čtyři pečený ryby...*“

Posla nevypravil s prázdnou a mohl tím spíše doufat, že obdrží odpověď. Další dary, které se nevázaly k žádným významným událostem, byly odesílány podle předchozích ústních slibů.⁴⁵

Jako třetí zásadu označení společenského jednání za rituální uvádí Barbara Stollberg-Rilinger přítomnost symbolické roviny chování.⁴⁶ Šlechtici si spolu nepřipíjeli, protože měli žízeň, ale aby se symbolicky sblížili, utužili své přátelství, popřáli si zdraví a stali se členy jedné společenské skupiny.⁴⁷ Symbolickou rovinu měly i šlechtické dary. Mezi společensky si rovnými šlechtici zhmotňovaly „*dobré přátelství*“ dvou urozených lidí. Doručený dar dokazoval obdarovanému trvající náklonnost a věrnost. Posíláním hmotných předmětů nebo živých bytostí ukazoval dárce obdarovanému, že je mu svým majetkem k dispozici. Jak bylo přiblíženo v předchozí kapitole, dbali při výběru posílaných předmětů šlechtici na symboliku urozenosti a odlišení od nižších stavů. Ze zvířat posílali hlavně divokou zvěřinu, protože lov byl už od starověku činností šlechty a v raném novověku byl poddaným zapovězen.⁴⁸ Sladkovodní ryby se nehonosily starověkou ušlechtilostí, ale když si je urození posílali ve velkém množství, dávali tak na odiv své rybníkářské bohatství.⁴⁹ I mezi dary oblečení lze najít pouze doplňky jako rukavice nebo klobouky, které odlišovaly urozené od neurozených.⁵⁰

Poněkud odlišnou symboliku měly dary v nerovných šlechtických vztazích. „*Dobré přátelství*“ mezi patronem a klientem označovalo vztah mezi vlivným, bohatším patronem a chudším klientem. Dary v těchto vztazích dokazovaly a zhmotňovaly nerovnou společenskou vazbu mezi dvěma šlechtici. Význam daru se měnil podle toho, zda putoval od klienta k patronovi, ve společenské hierarchii směrem nahoru, nebo naopak. Klientské dary

⁴⁵ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Kropáč z Nevědomí 3, Rokytnice (Olomouc), 17. 11. 1563, Václav z Ludanic píše Janu Kropáčovi z Nevědomí: „... *mimochoďníka dobrého sem Vaší Milosti poslal... (...) ...jest lepší, nežlli mý vraný, kterýž sem Vaší Milosti uřekl dáti...*“.

⁴⁶ B. STOLLBERG-RILINGER, *Rituale*, s. 11.

⁴⁷ Na raně novověkých šlechtických pijáckých slavnostech vstupoval prvním přípitkem šlechtic do rituálního společenství pijáků. Václav BŮŽEK, *Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů (Ambras – Bechyně)*, in: *týž – Pavel KRÁL (edd.), Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8)*, s. 137-161; srov. s konceptem rituální *communitas*, V. TURNER, *Průběh*, s. 97-98.

⁴⁸ K symbolice lovu ve starověku Gordon Lindsay CAMPBELL, *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*, Oxford 2014, s. 258. Zákaz lovu poddaným byl uveden v Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*, Praha 2007, s. 258-259.

⁴⁹ Využití ryb jako symbolů bohatství dokládá Anežka SCHMIDTOVÁ (ed.), Jan Dubravius, *O rybnících. Věnováno Antonínu Fuggerovi*, Praha 1953, s. 28: „*Může být podán nějaký jiný, větší a bezpečnější důkaz o rybnících než to, že nejen proslavují skvělým majetkem své majitele...*“

⁵⁰ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 208, 322, 326.

vyjadřovaly podřazenost, závislost a vděčnost za patronovu přízeň.⁵¹ Patronske dary měly opačný význam. Patroni skrze ně dávali na odív své větší bohatství a vyšší urozenost. Symbolizovaly také vděk za klientovu věrnost a skutečnost, že si patron díky svému většímu majetku může dovolit věrné klienty odměňovat. Vztah mezi klientem a patronem byl na obou stranách vždy alespoň nominálně dobrovolný.⁵² Výhody z něj musely plynout oběma zúčastněným šlechticům.

Odlišný význam patronských nebo klientských darů se odrazil i ve výběru předmětů darů. Klienti svým patronům často posílali psy.⁵³ V řeči raně novověkých zvířecích symbolů vyjadřovala tato zvířata poslušnost a věrnost.⁵⁴ Patroni naopak své klienty obdarovávali koňmi, kteří symbolizovali jejich ušlechtilost.⁵⁵ Stejná symbolika byla používaná i v tom případě, když se darovaná zvířata obrátila. Pokud daroval klient patronovi koně, zdůraznil, že ho obdarovaný využije lépe kvůli svému většímu bohatství a urozenosti.⁵⁶ Jestliže klienti obdrželi psy od svých patronů, nezapomněli zdůraznit, že svým lovectvím budou patronovi ke službám.⁵⁷

Čtvrté a poslední pravidlo pro nahlížení společenského chování jako rituálu je podle Stollberg-Rilinger jeho performativní vlastnost. Nestačí, aby jednání symbolicky něco říkalo, muselo také něco udělat.⁵⁸ Korunovací přijal král všechny symbolické prvky vladařství, ale také se na jejím konci stal právoplatným panovníkem. Rituály musely mít skutečný dopad na společnost. Nejjasněji to lze rozpoznat u přechodových rituálů, do nichž jedinec vstupoval

⁵¹ Klientské dary jako nástroje sloužící k prohloubení vztahů s patronem zohlednil V. BŮŽEK, *Mezi dvorem*, s. 289-290.

⁵² Antoni MAĆZAK, *Unequal Friendship. The Patron-Client Relationship in Historical Perspective*, Frankfurt am Main 2017, s. 175-181.

⁵³ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Hrušovský z Olšan, inv. č. 1, Jenštejn, 22. 5. 1533, Jindřich Hrušovský z Olšan píše Joštovi z Rožmberka: „*Ted Vaši Milosti posílám chrtic a chrtičku hrušovské šlechty...*“.

⁵⁴ K symbolice psích darů Nadir WEBER, *Lebende Geschenke*, in: Peter HEROES – Anuschka TISCHER (edd.), *Medien der Außenbeziehungen von der Antike bis zur Gegenwart*, Köln 2017, s. 160-180, zde s. 163; srov. Jan ROYT – Hana ŠEDINOVÁ, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998, s. 156.

⁵⁵ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Kropáč z Nevědomí 3, Rokytnice, 17. 11. 1563, Václav z Ludanic píše Janu Kropáčovi z Nevědomí a na Hranicích: „... *statečný rytíři, pane otče a pane sousede můj zvláště milý... (...) ... mimochodníka dobrého sem Vaši Milosti poslal...*“ K symbolice koňských darů, N. WEBER, *Lebende Geschenke*, s. 163; srov. J. ROYT – H. ŠEDINOVÁ, *Slovník*, 144-146.

⁵⁶ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 705.

⁵⁷ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 510, Jince, 7. 11. 1605, Ctibor Malovec z Chýnova píše Janovi Jiřímu ze Švamberka: „... *ač kdybych slidníka dobrého měl, mohl bych Vaši Milosti lepší i hustěji zvířinou fedrovati, protož majíce zprávu, že račte dobré slidníky míti... (...) ... služebně žádám, že mě račte jedním fedrovati...*“

⁵⁸ B. STOLLBERG-RILINGER, *Rituale*, s. 11-12.

v jedné společenské roli a vystupoval z nich v roli jiné. Dítě se v nich například stávalo dospělým, nebo se ze svobodného muže stával manžel.⁵⁹ Skutečné, performativní důsledky na společnost mělo i každodenní ritualizované chování, včetně darů.

Dary symbolizovaly a zhmotňovaly „*dobré přátelství*“, ale také ho podporovaly. Díky darům zvěřiny a ryb při přípravě hostin nebo sušeného ovoce v nemoci zůstávaly šlechtické vztahy stabilní. Když musel být každý dar odplacen protidarem nebo „*dobrym přátelstvím*“, zůstávali si navzájem šlechtici dlužní, a díky tomu nemohli na přátelství zanevřít. Dary měly stabilizační funkci i v těch případech, kdy došlo k vybočení z očekávaného chování. Když například Ladislav II. Popel z Lobkovic nemohl přijet na posvícení svého bohatšího souseda Jindřicha staršího ze Švamberka, poslal mu spolu s omluvným dopisem koně mimochodníka.⁶⁰ Protože byl Jindřich bohatší, nezapomněl Ladislav zdůraznit, že mu ho posílá, protože ho na svém větším panství lépe využije.⁶¹ Díky symbolice, časové a sociální výjimečnosti i dodržení pravidel obdarování se dar setkal s úspěchem. O rok později žádal Jindřich starší ze Švamberka Ladislava II. Popela z Lobkovic, aby byl jedním z jeho „*pámů a přátel*“ na návštěvě Viléma z Rožmberka v Českém Krumlově.⁶² Symbolický a ritualizovaný dar koně měl skutečný dopad na společenský vztah, který po vybočení z očekávaného chování navrátil do starých kolejí.

Obdarování splňovalo všechny čtyři podmínky rituálního chování uvedené Barbarou Stollberg-Rilinger, opakování podle určitých pravidel, časovou, sociální a snad i prostorovou výjimečnost, přítomnost symbolické roviny a performativní vlastnost. Lze ho proto popsat jako společenský rituál, nesloužící jako přechodové rituály ke změně, ale naopak k udržení neměnnosti vztahů mezi šlechtici. Dary měly stejnou funkci jako pravidelná korespondence, návštěvy nebo vzájemné služby, které pro sebe urození vykonávali. Dvě z těchto služeb, půjčky a výměny, s dary úzce souvisí.

⁵⁹ K popisu přechodových rituálů Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1996.

⁶⁰ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 705, Chlumec, 4. 10. 1553, Ladislav II. Popel z Lobkovic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Tu mi bylo oznámeno, že posvícení na Zvíkově jest... (...) I v pravdu bych se byl u Vás zastavil, než... (...) ... to mi trefiti nemohlo... (...) A mimochodník sem nezapomněl a ten panu pošli...*“.

⁶¹ Tamtéž: „*... mimochodník... (...) ... kterejž jest mně... (...) ... dán... (...) ... abych na něm okolo rybníku jezdil. (...) A ráčíte mnoho a jistých jmiti rybníků, žádných nevim, komu bych jej radši a náležitěji dáti měl...*“.

⁶² Ani tehdy však Ladislav II. Popel z Lobkovic nemohl žádost Jindřicha staršího ze Švamberka splnit. Půjčil mu však na cestu tři koně a pachole. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Lobkovic, inv. č. 30.

Většinu půjčovaných darů představovaly živé bytosti, ať už šlo o koně, psy, nebo služebníky. Koně si urození půjčovali před delšími cestami.⁶³ Pokud jel šlechtic na oslavu přechodového rituálu svého „*pána a přítele*“, nebo když byl panovníkem pověřen diplomatickou misí, potřeboval být pro reprezentaci rodu doprovázen mnoha dalšími urozenými spolu s koňmi.⁶⁴ Šlechtici někdy omlouvali svou nepřítomnost na oslavované události nedostatkem koní ve stájích.⁶⁵ Je ale nepravděpodobné, že by neměli ani jednoho koně, na němž by mohli přijet. Aby byl šlechtický příjezd důstojný a dostatečně reprezentativní, bylo potřeba koní více. Reprezentativnost zvířat zřejmě nesnižovala skutečnost, že byla pouze zapůjčená.

Kromě „*pánů a přátel*“ stejné společenské úrovně půjčovali šlechtici koně i svým klientům. Bylo to zpravidla tehdy, když od nich potřebovali vykonat nějakou službu. Při posílání klientů a služebníků jako kurýrů doručujících šlechtické listy byli zřejmě někdy využíváni koně samotného odesílatele. Pokud se však kůň po cestě odřel, nechal ho klient zotavit ve vlastních stájích, než aby ho patronovi vracel ve špatném stavu.⁶⁶

V ostatních případech půjček šlo o obilniny, stavební materiál a peníze. Skutečnost, že obilniny byly vždy půjčovány a téměř nikdy nedarovány, lze vysvětlit tím, že byly spojeny s venkovským prostředím.⁶⁷ K tomu lze přidat jejich stálou nutnost a nahraditelnost, což lze říct i o stavebním materiálu, jako bylo dřevo a cihly. Půjčky peněz měly zcela odlišné

⁶³ Např. SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Bezdužický z Kolovrat, inv. č. 9, Buštěhrad, 10. 8. 1540, Jetřich Bezdužický z Kolovrat píše Petrovi z Rožmberka: „... mě nějaká jízda zašla po... (...) ... pilnejch potřebách, již sem se nenadál, do Míšně. Pak koně, kterej by mi se k tý potřebě jízdy hoditi mohl se mi nedostane na tento čas. (...) I protož Vaší Milost... (...) ... za to žádám... (...) ... že mě k této potřebě koněm... (...) ... opatřiti dáti a poslati ráčíte.“

⁶⁴ Šlo o jednu z věcí, na kterou si ve své apologii stěžoval Karel starší ze Žerotína V. BRANDL, Spisy III, č. 780, s. 6-18, b. m., b. d. [mezi 22. 5. a 23. 6. 1606]. Karel starší ze Žerotína píše Jiříkovi z Hodic: „Jeden neb dvě z obyvatelův vypraveni ke dvoru býti nemohou, musí jich býti ze všech stavů větší počet. Ti nepřestanou na tom, na čem předkové jejich, než tento ať má 40 koní, tento 30, tento 25 a tak dále.“

⁶⁵ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 48, Škvořetice, 23. 1. 1554, Jan mladší z Kolenic a na Škvořeticích píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „Kdež mi ráčíte psaním oznamovati, že... (...) ... v stav svatého manželství vstoupiti [ráčíte]... (...) Přitom ráčíte toho žádati, abych se dal najíti v městě Budějovicích, Vaší Milosti ku poctivosti a odtud na Krumlov. I račte věděti, že bych to věrně rád učinil... (...) ... ale některým pánům a přátelům... (...) ... koně sem rozpůjčil...“

⁶⁶ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka 369, Miličín, 25. 4. 1554, Přech Sluhovský ze Skuhrova píše Jindřichovi ze Švamberka: „... ten valašek jest mi se na cestě velmi zvodřel, že nikam nemůže... (...) Protož Vaší Milost žádám, že mi Vaše Milost za zlé míti neráčíte, že sem ho Vaší Milosti tak dlouho zase neposlal, než jakli zas zhojen byl Vaší Milosti jest poslati rád chci.“

⁶⁷ Proto nejspíše nebyly obilniny ani mezi dary anglické a francouzské šlechty, Felicity HEAL, Power of Gifts. Gift Exchange in Early Modern England, Oxford 2014, s. 38. Sharon KETTERING, Gift-giving and patronage in Early Modern France, French History 2, 1988, s. 131-151; Natalie Z. DAVIS, The Gift in Sixteenth-Century France, Madison 2000, s. 37-40.

vlastnosti a pravidla. Zprvce bývaly oficiálně zaznamenávány. Na rozdíl od půjček pšenice nebyly půjčky peněz zapsány pouze v dopisech, ale zpravidla také v dlužních úpisech.⁶⁸

Peníze neměly být odplaceny „*při příští úrodě*“, jako obilniny, ale ve specifických kalendářních termínech. Na rozdíl od neodplacené sousedské půjčky cihel, na kterou si mohl šlechtic stěžovat pouze v káravých dopisech, mohly nesplacené peněžní půjčky skončit nuceným prodejem panství nebo bankrotem.⁶⁹

Rozdíl mezi půjčkou a darem je na první pohled jasný, dary se nevracely. Jak vyplývá ze sémantické analýzy dopisů spojených s půjčkami, neviděla mezi nimi předbělohorská šlechta tak nepřekonatelnou propast. Půjčky musely být, stejně jako dary, odplaceny „*dobrým přátelstvím*“.⁷⁰ V minulé kapitole byl zmíněn případ půjčky kuchaře, ze které se služebnickovým přičiněním dar stal.⁷¹ Někdy šlechtici v korespondenci výslovně přirovnávali půjčku k daru.⁷²

Pokud je předáváný předmět ihned odplacen jiným předmětem, nejde o dar, ale o výměnu. Až uplynutí času mezi darem a protidarem dělá z výměny obdarování.⁷³ V rámci šlechtických darů ve studovaném období to znamenalo, že dar nebyl odplacen vágním „*dobrým přátelstvím*“, ale konkrétním předmětem.

Nejčastěji se konkrétní výměny objevovaly u darů živých zvířat, koní a psů. Šlechtici své koně rozlišovali podle původu, barvy, nebo toho k čemu sloužili. Mohli být určeni k jízdě nebo k zapřažení do kočáru.⁷⁴ Pokud šlo o koně zapřažené do kočáru, vyhledávali šlechtici

⁶⁸ Václav LEDVINKA, Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596, Praha 1985 (= Monographia Historica Bohemica I), s. 35.

⁶⁹ O splacení půjčky cihel žádal Zikmund Belvic z Nostvic Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku, M. ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, č. 532, s. 124-125; k osudům příliš zadlužených šlechticů Václav BŮŽEK, Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách, Praha 1989, s. 24-39.

⁷⁰ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, z Lobkovic, inv. č. 20, Praha, 3. 6. 1549, Ladislav II. Popel z Lobkovic píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... *ten valach Váš, abyste mi ho k tomu turnaji pustili... (...)* ... *odešlete... (...)* ... *a já se Vám zase všelijakým dobrým přátelstvím rád odplatím.*“

⁷¹ P. MAREŠ (ed.), Korespondence, č. 214, s. 348-350.

⁷² Miroslav ŽITNÝ (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, České Budějovice 2016 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/2), č. 586, s. 167-168, Tuchoměřice, 21. 10. 1612, Jan Benjamín Služský z Chlumu píše Šťastnému Václavovi Pětipeskému: „*Dáleji pak pana ujec za to služebně... (...)* ... *žádám, že mi... (...)* ... *pěti set kop miš[enských] proti dostatečnému zjištění zapůjčí. (...)* *Nebo mi nimi tak vděčně poslouží pan ujec, nercili aby mi zapůjčeny, ale jako darovány byly.*“

⁷³ Pierre BOURDIEU, The Logic of Practice, Redwood City, 1990, s. 99-103.

⁷⁴ Ke specifikaci a rozdělování šlechtických koní v raném novověku Tereza RANDÝSKOVÁ, Šlechtický chov koní v období raného novověku. Příklad moravské větve rodu Kouniců, Časopis Matice moravské 138, 2019, s. 261-277, zde s. 271-276.

stejnobarevné hřebce.⁷⁵ Podle momentálních potřeb si mezi sebou urození koně s různými vlastnostmi vyměňovali.⁷⁶ Podobné okolnosti vedly k výměnám psů. Lovečtí psi se dělili podle jejich role v lovu.⁷⁷ Někteří psi a koně nebyli využíváni ani k jízdě nebo lovu, ale pouze na připouštění a šlechtění.⁷⁸ „*Poušťáky*“ si mezi sebou šlechtici vyměňovali, když chtěli rozšířit své stáje a psince o nové kusy. V těchto případech nemuselo jít o stálou výměnu. Urozenec odeslal samce nebo březí samici, došlo k připouštění a zvíře se vrátilo. Po narození mláďat si obě strany narozená zvířata rozdělily.⁷⁹ Zvířecí sňatkovou politiku, ve které sledovaly výměny, dary a půjčky živých tvorů doplnění zvěřinců novými mláďaty, lze pozorovat i na raně novověkých panovnických dvorech.⁸⁰ Podobně jako sňatky dcer a synů posilovalo páření vlastněných samic a samců příznivé vztahy mezi majiteli a zaručovalo dobré vlastnosti a ušlechtilost potomků.

Českomoravští raně novověcí urození jedinci si uvědomovali, že stabilní vztahy potřebují pravidelné posilování a utužování. Kromě vzájemných služeb, politické spolupráce nebo dynastických sňatků udržovali svá „*dobrá přátelství*“ skrze společenské rituály. Patřily k nim návštěvy na sídlech, pravidelná korespondence nebo obdarování. Posílání darů splňuje všechny čtyři podmínky rituálního chování, jak je popsala Barbara Stollberg-Rilinger. Za prvé bylo obdarování opakované podle stejných pravidel. Jednou ze zásad správného obdarování bylo připojování doprovodných listů, které umožňují dary zkoumat v předkládané práci. To, že šlo o pravidlo, dokazuje pozastavení nad neočekávaným chováním v případě

⁷⁵ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, Hozlauer z Hozlaur, inv. č. 6, Bzí, 6. 9. 1563, Šebestián Hozlauer z Hozlaur píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... *že mi teď pomřeli čtyři koně dobré, rád bych sobě zas srst hnědou do vozu shledal. I zprávu mám, že ráčíte mítí nějakého koně hnědýho...*“.

⁷⁶ SOA Třeboň, Cizí rody-registratura, ze Švamberka, inv. č. 373, Rabštejn, 20. 3. 1556, Jáchym Šlik z Holiče píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „... *teď Vaší Milosti posílám ten poušťák kuň nepolitánský... (...) ... A žádám můj milý pane švagře, že mě zase nějakým pěkným mladým koněm opatřiti a při tomto poslu poslati ráčíte.*“

⁷⁷ Slídníci zvěř hledali, ohaři ji štváli a chrti dostihli, Jan ČABART, Vývoj české myslivosti, Praha 1958, s. 80-82.

⁷⁸ Např. tamtéž, inv. č. 366, Kestřany, 1. 10. 1552, Fridrich Kotulínský z Frydberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Sulík ze Šamonice prosil mě k Vaší Milosti za psaní, jestli že byste ráčil ten chromý poušťák v Črhonicích jemu dáti...*“ K významu slova poušťák, což je termín používaný dodnes, Jaroslava BLAHYNKOVÁ, Sociolekt jezdeckví – současný stav a proměny, Praha 2013 (= Bakalářská práce), s. 44.

⁷⁹ Tamtéž, inv. č. 392, Orlík, 22. 3. 1571, Kryštof ze Švamberka píše Jindřichovi staršímu ze Švamberka: „*Teď Vaší Milosti chrtici svou, kteroužto mezi mými nejlepší jest, odesílám. A zato Vaší Milosti prosím, poněvadž je březí, že holotovi svému, aby ji s tím červeným chrtem Vaší Milosti anebo s tím mourovatým od pána Korce uchoval poručiti ráčíte. A na potomě, když chrtata mítí bude, rád se o ně s Vaší Milostí zdělití... (...) ... chci.*“

⁸⁰ Florentský vévoda Cosimo I. de' Medici vy dobyl své dynastii významné místo v evropské diplomacii mimo jiné díky poskytování plodných lvů a lvic ostatním křesťanským panovníkům, Angelica GROOM, Exotic Animals in the Art and Culture of the Medici Court in Florence, Leiden – Boston 2019 (= Rulers & Elites. Comparative Studies in Governance XVI), s. 41-44.

nepřítomnosti listu. Druhá podmínka rituálu byla podle německé historičky sociální, prostorová a časová výjimečnost. Osoby přítomné v rituálu, stejně jako místo a čas jeho konání, nebyly náhodné. Šlechtické obdarování probíhalo většinou uvnitř skupiny „*pánů a přátel*“. Pouze v několika případech se jako dárci nebo obdarovaní objevily další osoby, například panovník a jeho rodina. O místě vykonání rituálu obdarování nedovolují prameny zjistit téměř nic. Lze pouze předpokládat, že k odeslání došlo na sídle dárce a k doručení na sídle obdarovaného. Obdarování splňovalo časovou výjimečnost rituálního chování, jestliže bylo spojeno s významnými událostmi liturgického roku a životního cyklu šlechty. Mnoho darů kolovalo mezi urozenými během příprav hostin, nejčastěji při příležitosti přechodových rituálů, jako byly křtiny, svatby nebo pohřby. Mimo rámec hostin bývaly posílány dary jako výpomoc v nemoci nebo zdánlivě spontánní dary. I v těchto případech lze obdarování považovat za jeden z rituálů „*dobrého přátelství*“. Časovou výjimečností byla v těchto případech potřeba nemocného přítele nebo náhodná vzpomínka. Obdarování splňuje i třetí pravidlo ritualizovaného chování podle Stollberg-Rilingerové, přítomnost symbolické roviny. Posíláním darů zhmotňovali šlechtici svá přátelství. Připomínali si, že je spojuje pouto mezi urozenými lidmi a jsou si v případě nouze k dispozici svým majetkem. V nerovných šlechtických vztazích vyjadřovaly dary vazby mezi věrnými klienty a dobrotivými patrony. Symbolika se výrazně projevila ve výběru předmětů darů. Bylo nutné, aby všichni na první pohled věděli, že jde o dar mezi šlechtici. Proto byla nejčastějším darem mrtvá divoká zvěřina, jejíž lov byl neurozeným lidem zakázán. Mezi klienty a patrony byly kromě zvěřiny časté dary psů, vyjadřujících věrnost a poslušnost, nebo koní, poukazující na patronovu ušlechtilost. Čtvrtou podmínkou ritualizovaného chování byla performativní vlastnost. Rituál musel mít na společnost skutečný dopad. Šlechtici si neposílali dary pouze proto, aby ukazovali a zhmotňovali své přátelství. Dary přátelství také posilovaly a utužovaly. Dary byly jedním z prostředků udržování neměnných společenských vazeb, které tvořily ve šlechtickém životě důležitý pilíř stability.

Protože obdarování splňovalo tyto podmínky, lze ho nazvat společenským rituálem. Mělo podobný význam jako pravidelná výměna korespondence nebo vzájemné návštěvy. S obdarováním úzce souvisí dvě další služby vykonávané mezi šlechtici, půjčky a výměny. Stejně jako v obdarování v nich docházelo k posílání předmětů nebo živých bytostí. Podobně jako u darů měly být půjčované předměty odplaceny „*dobrým přátelstvím*“. Přestože půjčky peněz bývaly zapisované na dlužní úpisy, přirovnávali je urození k darům. Výměny byly zaznamenány pouze u koní a psů. Šlechtici si je posílali podle potřeby jednotlivých barev, druhů nebo pro účely připouštění a rozšiřování stájí či psinců.

5. Závěr

Diplomová práce se zaměřila na téma darů ve šlechtické společnosti počínajícího novověku. Obdarovávání bylo od dvacátých let 20. století jedním z témat antropologie. První a stále nejvlivnější studii o darech napsal francouzský antropolog Marcel Mauss. Porovnal v ní tradice darů v několika společnostech, které nazval primitivními. V přežívajících kulturních tradicích Polynésanů či severoamerických indiánů, normativních pramenech indoevropské civilizace, prvních římských nebo germánských zákoníků a indických védach našel řadu podobností. Nejdůležitější poznatek Marcela Mausse byla nutnost odplaty daru. Všechny dary si podle něj vyžadovaly odplatu. Dar podle něj nebyl „věcí dávanou bez náhrady“, jak se objevuje ve slovnících. Maussova studie za téměř sto let v některých směrech zestárla, potřeba reciprocity daru však vyvrácena nebyla. Souhlasily s ní další generace antropologů i sociologů, mezi nimiž vynikali například Marshall Sahlins nebo Pierre Bourdieu.

Do hledáčku historiků se dary dostaly v devadesátých letech 20. století díky propojení historie a antropologie. Sharon Kettering, Natalie Z. Davis nebo Felicity Heal se zaměřily na obdarovávání v dějinách, zejména na anglických a francouzských raně novověkých dvorech. I zde musely být dary odplacené. Dvořanská štedrost byla vynahrazena udílením úřadů a panovnickou přízní. Předkládaná práce nepojednávala o dvorech. Šlechtici v probádané korespondenci zpravidla žili na svých venkovských sídlech a mnoho z nich se na politickém životě ve větší míře nepodílelo. Obdarování pro ně bylo každodenní součástí dobrých vztahů mezi přáteli.

Protože byla velká část studovaných darů zvířecích, bylo v práci nutné zohlednit interdisciplinární společenskovední směr zabývající se zvířecími otázkami, zvaný animal studies. Svůj počátek má v hnutí za práva zvířat v sedmdesátých letech 20. století. V současnosti používá evropská historiografie animal studies zejména v bádání o renesančních panovnických dvorech. Mnoho velmožů využívalo exotických zvířat, koní, psů a dravých ptáků ke své reprezentaci. V předkládané práci se vyskytla jen hrst exotických zvířat. Předbělohorská šlechta si musela vystačit se zvířaty z domácího prostředí.

Diplomová práce využila ke studiu šlechtických darů epistolografických pramenů. Šlo o dopisy, které se posílaly spolu s dary, děkovaly za dary, nebo je slibovaly. Urození připojovali k darům listy často z obavy, že něco odcizí posel. Probádány byly vydané i nevydané prameny šlechtické korespondence. Dopisů, týkajících se darů, bylo nalezeno 1166. Velký počet případů dovolil kvantifikaci darů, listy byly zkoumány i sémanticky.

Druhá kapitola diplomové práce se zabývala osobami dárců a obdarovaných. Jako ostatní prostředky komunikace, plynuly dary nejčastěji do nejbližšího společenského okolí šlechtice, raně novověkým diskurzem nazývané „*páni a přátelé*“. Všechny skupiny „*pánů a přátel*“, pokrevní a nepokrevní příbuzní, sousedé, klienti a patroni nebo služebníci, se ve studované korespondenci objevovaly v podobném množství. Okruh „*pánů a přátel*“ byl pro šlechtice pilířem jistoty, o který se mohli v případě nouze opřít. Stabilní a neměnné vztahy však nejsou samozřejmostí. K jejich udržení používali urození různých prostředků, jako byly návštěvy, korespondence nebo dary. V dopisech děkující za dary se udržování „*dobrého přátelství*“ často objevuje jako příslib odplaty.

Třetí kapitola pojednávala o výběru předmětů, které byly posílány jako dary. Raně novověcí šlechtici museli mít při všech svých činnostech na paměti reprezentaci své urozenosti. Z darovaných předmětů muselo být proto na první pohled poznat, že dárcé i obdarovaný patří mezi pány či rytíře. Nejčastějším darem byla zvěřina, tedy mrtvá zvířata určená ke konzumaci. Lov byl od antiky zábavou šlechty a v raném novověku byl v mnoha zemích neurozeným zakázán. Dar zvěřiny mohl poslat jen šlechtic. Často byly darovány ryby. Sladkovodní rybolov neměl tak starobyrou tradici reprezentace jako lov. V raném novověku ale díky rybníkářství zvětšilo svůj majetek mnoho českých velmožů a ryby, posílané v darech po kopách, se staly znakem bohatství. Zcela jinou pozici měla zvířata posílaná za živa, koně a psi. V jejich případech nešlo o konzumaci, ale o využití na jízdy a lovy. Zvěřina a ryby se neobjevovaly spolu s dary živých zvířat, v myšlení šlechticů zřejmě zastupovaly jiné místo.

Protože byla raně novověká společnost založena na hierarchiích, tázala se diplomová práce, zda nelze najít pořadí zvířecích darů podle jejich symbolické hodnoty. Na základě sémantické analýzy dopisů byly načrtnuty hierarchie ryb a divoké zvěřiny. Nejcennější rybou byl losos. Žil v moři, ale až do 20. století mohl přitáhnout do českého Labe a Vltavy. Ze sladkovodních ryb byla nejcennější štika, následována pstruhem a lipanem a na samé bázi pomyslné pyramidy ležel kapr. Ze zvěřiny byla symbolicky nejhodnotnější divoká prasata, následována vysokou zvěřinou. Z ptactva bylo zřejmě hrabavé cennější než vodní. Nejméně hodnotná srstnatá zvěřina byla nízká, následována pouze zpěvavým ptactvem, které mohli lovit i poddaní, tudíž ztrácelo na reprezentativní hodnotě.

I v nezvířecí polovině darů bylo mnoho posílaných předmětů určeno ke konzumaci. Často šlo o ovoce a pití. Z ovoce poskytovaly nejlepší příležitost k reprezentaci exotické druhy; pomeranče, fiky nebo melouny. Sušené ovoce se objevovalo jako dar v nemoci, zřejmě kvůli jemu přisuzovaným léčivým účinkům, s čímž však nesouhlasila raně novověká lékařská

literatura. Posílané pití bylo nejčastěji víno. Pivo se objevovalo, podobně jako ovoce, spíše kvůli svým léčivým účinkům. Z dalších druhů darů lze zmínit například kusy oblečení nebo nábytek. Šlechtici si mezi sebou půjčovali služebníky, jako byli kuchaři nebo lékaři. I tyto případy lze považovat za obdarování.

Čtvrtá kapitola se zaměřila na účely darů. Kladla si otázku, proč si je šlechta vůbec posílala. Obdarování bylo jedním ze společenských rituálů, které udržovaly mezi urozenými „*dobré přátelství*“. Předávání šlechtických darů splňovalo všechny podmínky rituálního jednání, jak je stanovila Barbara Stollberg-Rilinger. Za prvé bylo obdarovávání opakováno podle podobných pravidel v delším časovém úseku. Předkládaná práce popsala taková pravidla v kapitole o výběru předmětů daru. Za druhé muselo být jednání časově, prostorově a společensky výjimečné. Časovou výjimečnost splňují dary, často předávané v přípravě na přechodový rituál, svatbu nebo pohřeb. V korespondenci se objevila hrstka novoročních darů, předávaných prvního ledna. Prostor předání darů nelze ze studované korespondence blíže určit. Lze pouze předpokládat, že byl dar vyslán ze sídla dárce a putoval na sídlo obdarovaného, kde byl převzat. Osobně předávané dary probádané prameny nezachytily. Třetí pravidlo rituálního chování je přítomnost symbolické roviny. Obdarování bylo pro šlechtu nástrojem k udržení „*dobrého přátelství*“, ale také příležitostí k sebeprezentaci. Při posílání darů proto tak často sahalo urození po zvěřině, kterou mohli ulovit pouze díky svému privilegovanému postavení. Poslední pravidlo rituálního chování se podle Barbary Stollberg-Rilinger týká jeho performativní vlastnosti. Nestačí, aby rituál něco říkal, musí mít nějaký skutečný dopad na společnost. Nejlépe je to poznat na přechodových rituálech, do nichž vstupoval člověk v jedné společenské roli a vychází v jiné. Obdarování bylo stabilizačním rituálem. Zhmotňovalo a zároveň utvrzovalo dobrý vztah mezi šlechtici. Protože obdarovávání mezi urozenými splňovalo všechny podmínky Barbary Stollberg-Rilinger, lze ho nazvat jedním z prvků raně novověkého rituálního chování a považovat za nástroj sloužící k udržování „*dobrého přátelství*“.

6. Seznam použitých pramenů a literatury

6.1. Nevydané prameny

Státní oblastní archiv Třeboň, Cizí rody-registratura, Albín z Helfenburka, inv. č. 5; Bába z Chotěmic, inv. č. 1; Bechyně z Lažan, inv. č. 5, 11, 15, 20; Berka z Dubé, inv. č. 3; Bezdrůžický z Kolovrat, inv. č. 9, 10, 12, 15; Bitínský z Plužnice, inv. č. 1; Bohuchval z Hrádku, inv. č. 3; Brodský z Labouně, inv. č. 1; Březský z Ploskovic, inv. č. 1; z Bubna, inv. č. 2; Budovec z Budova, inv. č. 16; Buzický z Buzic, inv. č. 7, 14, 17, 19, 21; Býček z Nespečova, inv. č. 4; Čabelický, inv. č. 11, 19; Častolar z Dlouhé Vsi, inv. č. 1; Čejka z Olbramovic, inv. č. 1; Čeloud z Pálovic, inv. č. 1; Černín z Chudenic, inv. č. 11, 12, 24; Čertorejský z Čertorej, inv. č. 2; Crhenický, inv. č. 1; Deym ze Stříteže, inv. č. 15; Dlouhoveský z Dlouhé Vsi, inv. č. 4; Dobříkovský z Malejova, inv. č. 1; z Doloplaz, inv. č. 6; z Donína, inv. č. 4, 5; z Doubravy, inv. č. 2; Doudlebský z Doudleb, inv. č. 18; Dubský z Třebomyslic, inv. č. 4; Dvořecký z Olbramovic, inv. č. 12; Flusshart, inv. č. 1; z Fulštejna, inv. č. 2; z Gerštorfu, inv. č. 1; Gigas z Vorličné, inv. č. 2; z Gutštejna, inv. č. 9, 10, 24; Harant z Polžic, inv. č. 1; Hodějovský z Hodějova, inv. č. 5; Hofer z Lobenštejna, inv. č. 1; Homut z Harasova, inv. č. 3, 4; Hossmann z Manfelsu, inv. č. 1; Hozlauer z Hozlau, inv. č. 6; z Hradce, inv. č. 6, 7, 12, 14, 32; Hruška ze Strkova, inv. č. 3; Hrušovský z Olšan, inv. č. 1; Hruža z Chelčic, inv. č. 2; Humpolec z Tuchoraze, inv. č. 3; Hýzrle z Chodů, inv. č. 1; Chanovský z Dlouhé Vsi, inv. č. 3, 4, 7; z Chlumu a Křemže, inv. č. 2; Jestříbský z Rýzmburka, inv. č. 1, 2; Kába z Rybňan, inv. č. 9; Kalenice z Kalenic, inv. č. 4; Kaplíř ze Sulevic, inv. č. 6, 7; Khevenhüller, inv. č. 1, 2; Kobeda z Luhu, inv. č. 3; Kolchrajter z Kolchrajtu, inv. č. 2; Korálek z Těšína, inv. č. 1; Koza z Hradiště, inv. č. 2; Krajíř z Krajku, inv. č. 8; Krakovský z Kolovrat, inv. č. 2, 3; z Kraselova, inv. č. 5; Krčín z Jelčan, inv. č. 4; Kropáč z Nevědomí, inv. č. 1, 3; Kunáš z Machovic, inv. č. 5, 6, 7; z Kunovic, inv. č. 3; z Kunštátu, inv. č. 13, 14, 15; Ledčanský z Popic, inv. č. 1; Leskovec z Leskovce, inv. č. 5, 10, 11, 16, 18, 19, 20, 29, 32, 50, 51; Libštejnský z Kolovrat, inv. č. 4, 5; z Lichtenštejna, inv. č. 7, 9; z Lobkovic, inv. č. 3, 4, 20, 21, 30, 33, 37, 38, 56, 61, 62, 63, 79, 104; Log z Netky, inv. č. 3; z Lomnice, inv. č. 10, 11, 14, 20, 24, 25, 28, 30, 33; Loubský z Lub, inv. č. 3; z Ludanic, inv. č. 12, 14, 23, 39, 43, 45, 50, 68, 80, 118, 125, 159; Makošovský z Bítkova, inv. č. 1; Malovec z Malovic, inv. č. 9, 55, 62; z Martinic, inv. č. 6; Mičan z Klinštejna, inv. č. 5; z Michalovic, inv. č. 1; Mistrovský z Nemyšle, inv. č. 4; z Najenperku, inv. č. 4; z Násilí, inv. č. 1; Novohradský z Kolovrat, inv. č. 10; z Oprštorfu, inv. č. 2; Pavlovský z Vitbachu, inv. č. 3; Pilar z Pilhu, inv. č. 1, 3; Planknar z Kynšperka, inv. č. 2; Počepický

z Počepic, inv. č. 2; Reichenbach z Reichenbachu, inv. č. 3, 7; Robmháp ze Suché, inv. č. 8; Roubík z Hlavatec, inv. č. 2, 3, 4, 5; z Rožmberka, sign. 9 c; z Rožmitálu, inv. č. 1; Rús z Čemin, inv. č. 13, 14; z Rynárce, inv. č. 1; ze Rzavého, inv. č. 3, 4, 7; z Říčana, inv. č. 4, 3, 11, 17; Svatkovský z Dobrohoště, inv. č. 2, 4; ze Švamberka, č. kart. 1-12.; Vchynský z Vchynic, inv. č. 2.

Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, rodinný archiv Pánů z Hradce, kart. 5-10, 13, 15.

6.2. Vydané prameny

BAHNÍK, Václav (ed.), Lucius Annaeus SENECA, O dobrodiních, Praha 1992.

BRANDL, Vincenc (ed.), Spisy Karla staršího z Žerotína. Listové psané Jazykem českým I-III, Brno 1870

BUSINSKÁ, Helena –TICHÁ, Zdeňka (edd.), BALBÍN, Bohuslav, Krásy a bohatství české země. Výbor z díla Rozmanitosti z historie Království českého, Praha 1986.

BŮŽEK, Václav–HRDLIČKA, Josef (edd.), Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence, Opera historica 6, 1998, s. 145-271.

DVORSKÝ, František (ed.), Listy paní Kateřiny ze Žerotína, rozené z Valdštejna I-II, Praha 1894-1895.

DVORSKÝ, František (ed.), Staré písemné památky žen a dcer českých, Praha 1872.

FELIX, Adolf (ed.), Baldassare CASTIGLIONE, Dvořan, Praha 1978.

HRUBÝ, František (ed.), Moravské korespondence a akta z let 1620-1636 I-II, Brno 1934-1937.

KREUZ, Petr–MARTINOVSKÝ, Ivan (edd.), Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích), Praha 2007.

MAREK, Pavel (ed.), Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna, České Budějovice 2005 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek I).

MAREŠ, Petr (ed.), Karel Častovec Myška ze Žlunic. Život předbělohorského rytíře ve světle rodinné korespondence, Ústí nad Labem 2000.

MAREŠ, Petr (ed.), Korespondence Albrechta Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1570-1596, České Budějovice 2015 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VI).

- Mary Augusta, SCOTT (ed.), Francis BACON, The Essays of Francis Bacon, New York 1908.
- MAŤA, Petr – KOLDINSKÁ, Marie (edd.), Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna (1602-1633), Praha 1997.
- PALACKÝ, František (ed.), Archiv český I-VI, Praha 1840-1872.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.), Václav BŘEZAN, Životy posledních Rožmberků I-II, Praha 1985
- PETRÁČKOVÁ, Věra–PORÁK, Jaroslav–STEINER, Martin (edd.), HÁJEK Z HÁJKU, Tadeáš–MATTIOLI, Pietro Andreas, Herbář, jinak bylinář velmi užitečný, Praha 1982.
- PETRŮ, Eduard (ed.), DUBRAVIUS, Jan, Theriobulia / Rada zvířat, Praha 1983.
- POHL, Jan (ed.), Dopisy Jana Kolence z Kolna, hejtmána JMCské panství Zbirova, Točnicka i Králova Dvora z let 1639 až 1642, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1907, Praha 1908.
- POLIŠENSKÝ, Josef (ed.), Bartoloměj PAPROCKÝ Z HLOHOL A PAPROCKÉ VŮLE, Zrcadlo Čech a Moravy, Praha 1941.
- SCHMIDTOVÁ, Anežka (ed.), DUBRAVIUS, Jan, O rybnících. Věnováno Antonínu Fuggerovi, Praha 1953.
- ŠŮLA, Jaroslav (ed.), Hospodářská korespondence Václava Králíka, komendátora novoměstského panství, s Walterem hrabětem z Leslie v letech 1635-1643, stopami dějin Náchodska 4, 1998, s. 177-210.
- TEPLÝ, František (ed.), Martina Škvoreckého, úředníka na Pacově, hospodářská korespondence z dob války třicetileté (1630-1642), Praha 1628.
- TISCHER, František (ed.), Dopisy hejtmána Šťastného z Pleší ku p. Jáchymovi z Hradce (1553-1561), Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1903, Praha 1904.
- TISCHER, František (ed.), Dopisy Zikmunda Helta z Kementu p. Jáchymovi z Hradce od r. 1553-1558, Časopis Matice Moravské 25, 1901, s. 61-66, 185-190, 295-303, 405-409.
- TISCHER, František (ed.), Dorota Jínová z Pacova. Dopisy jihočeské ženy z lidu Zuzaně Černínové z Chudenic, Český lid 15, 1906, 4-11, 71-76, 117-120, 246-250, 388-392, 414-418; 16, 1907, s. 140-142, 229-231, 291-292, 316-318, 363-364, 435-437; 17, 1908, s. 99-101, 136, 197-199, 244.
- VAŠEK, Leoš (ed.), Kopiář Jiříka Skřivánka, úředníka na Blansku 1594-1612 (1614), Blansko 2000.
- VOREL, Petr (ed.), Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551, Pardubice 1997.

ZAORÁLEK, Jaroslav (ed.), Niccolò MACHIAVELLI, Vladař, Praha 1940.

ŽITNÝ, Miroslav (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1611-1621, České Budějovice 2016 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/2).

ŽITNÝ, Miroslav (ed.), Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600-1610, České Budějovice 2015 (= Prameny k českým dějinám 16. – 18. století, řada B, svazek VII/1).

6.3. Literatura

ALBALA, Ken, *Eating right in the Renaissance*, Oakland 2002.

ALBALA, Ken, *The Banquet. Dining in the Great Courts of Late Renaissance Europe*, Chicago 2007.

ALFANI, Guido, *Godparenthood and The Council of Trent: Crisis and Transformation of a Social Institution (Italy XV-XVIIth centuries)*, *Obradoiro de Historia Moderna* 18, 2009.

ANDRESKA, Jiří, *Rybářství a jeho tradice*, Praha 1987.

BAKER, Chris, *Cultural Studies. Theory and Practice*, Oxford 20032.

BASTL, Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000.

BAUDRILLARD, Jean, *Simulacra and Simulation*, Ann Arbor 1994.

BAYREUTHER, Magdalena, *Pferde in der Diplomatie der frühen Neuzeit*, in: HÄBERLEIN, Mark – Christof JEGGLE (edd.), *Materielle Grundlagen der Diplomatie: Schenken, Sammeln und Verhandeln in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Konstanz 2013.

BEDINI, Silvio, *The Pope's Elephant*, London 2000.

BEJBLÍK, Alois, *Život a smrt renesančního kavalíra*, Praha 1989.

BELOZERSKAYA, Marina, *The Medici Girrafe. And Other Tales of Exotic Animals and Power*, New York 2006.

BENNETT, Debb, *Conquerors. The Roots of New World Horsemanship*, Solvang 1998.

BIEDERMANN, Zoltán – GERRISTEN, Anne – RIELLO, Giorgio (edd.), *Global Gifts: The Material Culture of Diplomacy in Early Modern Eurasia*, Cambridge 2018

BLAHYNKOVÁ, Jaroslava, *Sociolekt jezdeckví – současný stav a proměny*, Praha 2013 (= Bakalářská práce).

BOURDIEU, Pierre, *Marginalia – Some Additional Notes on the Gift*, in: Alan D. Schrift (ed.) *The Logic of the Gift. Toward an Ethic of Generosity*, London – New York 1997, s. 231-241.

BOURDIEU, Pierre, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge 1977.

- BOURDIEU, Pierre, *The Logic of Practice*, Redwood City, 1990.
- BURKE, Peter, *The Fortunes of the Courtier. The European Reception of Castiglione's Cortegiano*, Pennsylvania 1995.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.
- BŮŽEK, Václav – KOREŠ, František – MAREŠ, Petr – ŽITNÝ, Miroslav, *Rytíři renesančních Čech ve válkách*, Praha 2016.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (= Opera historica 8).
- BŮŽEK, Václav, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách)*, in: týž (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3).
- BŮŽEK, Václav „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 229-264.
- BŮŽEK, Václav a kol., *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011.
- BŮŽEK, Václav, *Elephants in the Political Propaganda of Maximilian II.*, in: Stefan HANSS – Dorothea MCEWAN (edd.), *The Habsburg Mediterrenean*, Wien 2021 (=Archiv für österreichische Geschichte 145), s. 279-304.
- BŮŽEK, Václav, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006.
- BŮŽEK, Václav, *Připitek ve společnosti raného novověku*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007 (= Historické myšlení XXXVIII).
- BŮŽEK, Václav, *Rytíři renesančních Čech*, Praha 1995.
- BŮŽEK, Václav, *Self-presentation of Archduke Ferdinand in hunting entertainment during his activity as governor in the Kingdom of Bohemia*, in: DOBALOVÁ, Sylva – HAUSENBLASOVÁ Jaroslava (edd.), *Archduke Ferdinand II. of Austria: a Second-Born Son in Renaissance Europe*, Wien 2021, s. 115-130.
- BŮŽEK, Václav, *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.
- BŮŽEK, Václav, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989.
- CALHOUN, Craig (ed.), *Dictionary of the Social Sciences*, New York 2002.
- CAMPBELL, Gordon Lindsay, *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*, Oxford 2014.

- COCKRAM, Sarah – WELLS, Andrew (edd.), *Interspecies Interactions. Animals and Humans between the Middle Ages and Modernity*, Abingdon – New York 2018.
- COCKRAM, Sarah, *Interspecies understanding: exotic animals and their handlers at the Italian Renaissance court*, *Renaissance Studies* 31, 2017, s. 277–296.
- COLEMAN, Jon T., *Vicious: Wolves and Men in America*, New Haven 2004.
- ČABART, Jan, *Vývoj české myslivosti*, Praha 1958.
- ČULÍKOVÁ, Věra, *Ovoce, koření a léčiva z raně novověké jímký hradčanského špitálu*, *Archeologické rozhledy* 60, 2008, s. 229-260.
- DAVIS, Natalie Z., *The Gift in Sixteenth-Century France*, Madison 2000.
- DERRIDA, Jacques, *Given Time: I. Counterfeit Money*, Chicago 1991.
- DOBALOVÁ, Sylva – HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava, *Die Zitruskultur am Hofe Ferdinands I. und Anna Jagiellos: Import und Anbau von Südfrüchten in Prag 1526-156*, *Studia Rudolphina* 15, 2015, s. 9-36.
- DUBY, Georges, *Tři řády*, Praha 2008.
- ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie. Proměny chování světských horních vrstev na západě I*, Praha 2006.
- ELLIOTT, John. H. – BROCKLISS, Laurence. W. B. (edd.), *The World of the Favourite*, New Haven – London 1999.
- EVANS, Robert J. W., *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.
- FINLEY, Moses, *The World of Odysseus*, New York 1954.
- FLORI, Jean, *Rytíři a rytířství ve středověku*, Praha 2008.
- FRIEDRICH, Gustav, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934.
- GEERTZ, Clifford, *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*, Princeton 1980.
- GENNEP, Arnold van, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1996.
- GODELIER, Maurice, *The Enigma of the Gift*, Chicago 1999.
- GROOM, Angelica, *Exotic Animals in the Art and Culture of the Medici Court in Florence*, Leiden – Boston 2019 (= *Rulers & Elites. Comparative Studies in Governance XVI*).
- GUREVIČ, Aaron, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1972.
- HÄBERLEIN, Mark – JEGGLE, Christof (edd.), *Materielle Grundlagen der Diplomatie. Schenken, Sammeln und Verhandeln in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Konstanz – München 2013.
- HEAL, Felicity, *Power of Gifts. Gift Exchange in Early Modern England*, Oxford 2014.
- HENGERER, Mark – WEBER, Nadir (edd.), *Animals and Courts: Europe, C. 1200–1800*, Berlin 2019.

- HIRSCHBIEGEL, Jan, Der Hof als Soziales System, Mitteilungen der Residenzen-Kommission 3, 1993.
- HIRSCHBIEGEL, Jan, Gabentausch ale soziales System? – Einige theoretische Überlegungen, in: Ulf Christian EWERT – Stephan SELZER (edd.), Ordnungsformen des Hofes (=Mitteilungen der Residenzen-Kommission Sonderheft 2), Kiel 1997, s. 44-55
- HRBEK, Jiří a kol., Panovnický majestát: Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století, Praha 2021.
- HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – SMÍŠEK, Rostislav (edd.), Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu, České Budějovice 2019.
- HRDLIČKA, Josef, Hodovní stůl a dvorská společnost, České Budějovice 2000 (= Monographia historica 1).
- HRDLIČKA, Josef, Potraviny, stolování a jídelníček na raně novověkých aristokratických dvorech. Ke stavu a perspektivám výzkumu každodenní kultury, Český časopis historický 98, 2000, s. 18-47.
- ISENBERG, Andrew C., The Destruction of the Bison, New Jersey 2000.
- JACKSON, William, The Use of Unicorn Horn in Medicine, The Pharmaceutical Journal 273, 2004, s. 925-927.
- JANÁČEK, Josef, Valdštejn a jeho doba, Praha 1978.
- JANÁČEK, Josef, Ženy české renesance, Praha 1976.
- JÁNSKÝ, Jiří, Páni ze Švamberka, Domažlice 2020.
- JIROUŠEK, Bohumil, Josef Šusta, nestor českého rybníkářství, Historický obzor 9, 1998, s. 33-34.
- JORDAN-GSCHWEND, Annemarie, The Story of Süleyman: Celebrity Elephants and Other Exotica in Renaissance Portugal, Zürich 2010.
- JUNGMANN, Josef, Slovník česko-německý I-V, Praha 1835-1839.
- KALISTA, Zdeněk, Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra, Praha 1932.
- KALISTA, Zdeněk, Století andělů a ďáblů. Jihočeský barok, Jinočany 1994.
- KALOF, Linda (ed.), The Oxford Handbook of Animal Studies, Oxford 2017.
- KAVKA, František, Zlatý věk Růží. Kus české historie 16. století, České Budějovice 1966.
- KETTERING, Sharon, Gift-giving and patronage in Early Modern France, French History 2, 1988, s. 131-151.
- KNOZ, Tomáš, Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa, Praha 2008.

- KOLDINSKÁ, Marie, Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Cesta intelektuála k popravišti, Praha 2004.
- KRÁL, Pavel, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004 (= Monographia historica IV).
- KRAUSMAN BEN-AMOS, Ilana, The Culture of Giving. Informal Support and Gift-Exchange in Early Modern England, Cambridge 2008.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, Praha 2007.
- LATOUR, Bruno, Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network Theory, New York 2005.
- LEDVINKA, Václav, Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách. Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560-1596, Praha 1985 (= Monographia Historica Bohemica I).
- LEVY PECK, Linda, Court Patronage and Corruption in Early Stuart England, London 1993.
- LÉVI-STRAUSS, Claude, Introduction to Marcel Mauss, London 1950.
- LIEBERSOHN, Harry, The Return of the Gift, Cambridge 2011.
- MAÇZAK, Antoni, Unequal Friendship. The Patron-Client Relationship in Historical Perspective, Frankfurt am Main 2017.
- MAŤA, Petr, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004.
- MAUSS, Marcel, The Gift. The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies, London – New York 1990.
- MÍKA, Alois, Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.-XVII. století), Sborník historický 1, 1953, s. 122-213.
- MÍKA, Alois, Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období, Sborník historický 15, 1967, s. 45-73.
- MÍKA, Alois, Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia, České Budějovice 1970.
- MÍKA, Alois, Slavná minulost českého rybníkářství, Praha 1955.
- OGGINS, Robin S., The Kings and Their Hawks. Falconry in Medieval England, New Haven – London 2004.
- ORTLIEB, Eva – LOBENWEIN, Elisabeth, Informalität in der Frühen Neuzeit. Diplomatie und Rechtssprechung, Frühneuzeit-Info 33, 2022, s. 5-15.
- PÁNEK, Jaroslav, Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989.
- PASTOUREAU, Michael, Medvěd. Dějiny padlého krále, Praha 2011.

- PEKAŘ, Josef, *Kniha o kosti*, Praha 19983.
- PEKAŘ, Josef, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, Praha 1923.
- PETRÁŇ, Josef a kol., *Dějiny hmotné kultury II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995-1997.
- PRCHAL, Vítězslav, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550-1750*, Praha 2015.
- PYYTHINEN, Olli, *The Gift and its Paradoxes. Beyond Mauss*, Farnham 2013.
- RATAJ, Tomáš, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.
- REISENLEITNER, Markus, *Habsburgische Höfe in der Frühen Neuzeit*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, *Opera historica* 7, 1999, s. 97-114.
- REJCHRTOVÁ, Noemi, *Václav Budovec z Budova*, Praha 1984.
- REJZEK, Jiří, *Český etymologický slovník*, Havlíčkův Brod 20153.
- ROSCHER, Mieke – KREBBER, André – MIZELLE, Brett, *Handbook of Historical Animal Studies*, Berlin – Boston 2021.
- ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana, *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, Praha 1998.
- RUDOLPH, Harriet, *Fürstliche Gaben? Schenkakte als Elemente der politischen Kultur im Alten Reich*, in: Mark HÄBERLEIN – Christof JEGGLE (edd.), *Materielle Grundlagen der Diplomatie : Schenken, Sammeln und Verhandeln in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Konstanz 2013.
- SAFFRON, Inga, *Caviar. The Strange History and Uncertain Future of the World's Most Coveted Delicacy*, New York 2002.
- SAFINA, Carl, *Beyond Words. What Animals Think and Feel*, New York 2015.
- SCOTT, Alison V., *Selfish Gifts. The Politics of Exchange and English Courtly Literature, 1580-1628*, New Jersey 2005.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*, Praha 1882-1927.
- SHARPE, James A., *Early Modern England. A Social History 1550-1760*, London 2011.
- SCHMITT, Jean-Claude, *Svatý chrt*, Praha 2007.
- SINGER, Peter, *Animal Liberation*, New York 1975.
- Slovník současné češtiny*, Brno 2011.
- SMITH, Jay, *The Culture of Merit. Nobility, Royal Service, and the Making of Absolute Monarchy in France, 1600-1789*, Ann Arbor 1996.

- SOWERBY, Tracey A. – HENNINGS, Jan (edd.), *Practices of Diplomacy in the Early Modern World c. 1410-1800*, Abingdon 2017.
- STEJSKAL, Aleš – STEJSKALOVÁ, Helena (edd.), *Ryby a lidé. Rožmberkové a rybníkářství na jihu Čech a ve Waldviertlu = Fische und Menschen: die Rosenberger und die Teichwirtschaft in Südböhmen und im Waldviertel*, České Budějovice 2012.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara, *Rituale*, Frankfurt-New York, 2013.
- STONE, Lawrence, *Crisis of the Aristocracy*, London 1967.
- ŠIMÁNEK, Jan, *Jihočeská lidová strava na příkladu národopisné oblasti Doudlebska (od poloviny 17. do počátku 20. století)*, *Jihočeský sborník historický* 90, 2021, s. 178-215.
- ŠUSTA, Václav, *Rybníkářství třeboňské po stránce historické a hospodářské*, *Československý rybář* 7, 1927, s. 140-149.
- T. GOLDBOUT, Jacques – CAILLÉ, Alain, *The World of the Gift*, Montreal – London 1998.
- TEPLÝ, František, *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství*, Praha 1937.
- TUCKER, Treva J. (ed.), *The Culture of the Horse. Status, Discipline and Identity in the Early Modern World*, London 2005.
- TURNER, Victor, *Průběh rituálu*, Praha 2004.
- VÁLKA, Josef, *Česká společnost v 15. – 18. století (Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu)*, I. Předbělohorská doba, Praha 1972.
- VÁLKA, Josef, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha 2002.
- VOKÁČOVÁ, Petra, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014.
- VOREL, Petr, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999.
- VOREL, Petr, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, *Časopis Matice moravské* 114, 1995, s. 135-158.
- VOREL, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. 1526-1618*, Praha 2005.
- VOREL, Petr, *Zlatý věk pardubického rybníkářství*, *Dějiny a současnost* 14, 1992, č. 1, s. 17-21.
- VYBÍRAL, Zdeněk, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005 (= *Monographia historica* 6).

WAGNER-HASEL, Beate, Egoistic Exchange and Altruistic Gift: On the Roots of Marcel Mauss' Theory of the Gift, in: Gadi ALGAZI – Valentin GROEBNER – Bernhard JUSSEN (edd.), *Negotiating the Gift. Pre-Modern Figurations of Exchange*, s. 141-173.

WEBER, Nadir, *Lebende Geschenke*, in: HEROES, Peter – Anuschka TISCHER (edd.), *Medien der Außenbeziehungen von der Antike bis zur Gegenwart*, Köln 2017.

ZÍBRT, Čeněk, *Na tom našem dvoře... Obřady a zábavy při slavnostní odpravě kohouta, housera, kačera, beránka, kozla a vepřka*, Praha 1911 (= *Veselé chvíle v životě lidu českého VIII*).

ZŮNA, Miroslav, *Francis Bacon*, Praha 1970.

ŽITNÝ, Miroslav, „Dobry krýksman“. Diskursivní kategorie a maskulinní vzor myšlení nižší šlechty z českých zemí na přelomu 16. a 17. století, *Studia Comeniana et historica* 43, 2013, s. 224-248.

Seznam příloh

Přehled 1 - Zastoupení skupin „pánů a přátel" mezi dárci a obdarovanými	30
Přehled 2 - Hierarchie darovaných ryb	39
Přehled 3 - Hierarchie darované zvěřiny	41
Přehled 4 - Druhy darů.....	47
Přehled 5 - Předměty šlechtických darů a půjček	55